

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**JIRÁSKOVY DROBNÉ HISTORICKÉ PRÓZY
V DOBOVÉM KONTEXTU**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dalibor Tureček, DSc.

Autor práce: Bc. Michaela Míčová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: Druhý

2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 25. dubna 2017

.....
Michaela Míčová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, DSc. za odborné vedení této diplomové práce, jeho cenné rady, vstřícný přístup a čas, který mi věnoval.

Anotace

Jiráskovy drobné historické prózy v dobovém kontextu

Diplomová práce se zabývá drobnou historickou prózou Aloise Jiráska v dobovém kontextu. Cílem práce je na základě komparace zjistit, jakým způsobem a zda vůbec se tato Jiráskova tvorba liší od ostatních dobových autorů drobné historické prózy. Práce se tím zároveň pokouší odhalit uměleckou specifičnost i dobovou příznačnost Jiráskových děl. První kapitola se věnuje obecnému pohledu na historický realismus v českém prostředí. Druhá kapitola se zabývá otázkou umělecké hodnoty Jiráskových děl. Ve třetí, stěžejní kapitole, je proveden rozbor vybraných děl jiných autorů drobné historické prózy (díla Malinského, Škály a Karase) a jejich následná komparace s prózami Jiráskovými. Závěr práce nabízí celkové shrnutí výsledků komparace, na jejichž základě se pokouší vytyčit specifické rysy Jiráskovy drobné historické prózy.

Annotation

Jirásek's short historical prose in the period context

The thesis focuses on Alois Jirásek's short historical prose in a period context. The aim of the thesis is to determine by comparison how and if this Jirásek's prose differs from other period authors of a short historical prose. At the same time, the thesis intends to reveal the artistic specificity and the periodicity of Jirásek's works. The first chapter focuses on the general view of the historical realism in the Czech environment. The second chapter addresses the artistic value of Jirásek's works. The third key chapter comprises an analysis of selected works of other authors of short historical prose (the works of Malínský, Škába and Karas) and their subsequent comparison with the prose works of Jirásek. The conclusion of the thesis offers an overall summary of the results of the comparison and based on that tries to outline the specific features of Jirásek's short historical prose.

Obsah

1 Úvod	8
2 Historický realismus v českém prostředí	11
2.1 Historická próza – povídka a román	13
2.2 Přehled autorů drobné historické prózy poslední třetiny 19. století	14
3 Otázka umělecké hodnoty Jiráskových děl	18
3.1 Máchalova systematizace historické prózy	21
3.2 Nejedlého interpretace Jiráskova díla	23
3.3 Jiráskovská monografie Jaroslavy Janáčkové	25
4 Rozbory vybraných historických děl a jejich komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou	27
4.1 Kolda Malínský: Před pádem.....	27
4.1.1 Roviny vyprávění – látka a obsah.....	29
4.1.2 Pojetí postav a prostoru.....	35
4.1.3 Motivy.....	46
4.1.4 Vypravěčské strategie	49
4.1.5 Komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou.....	51
4.2 Karel Škába: Na cestě křížové	55
4.2.1 Roviny vyprávění – látka a obsah.....	58
4.2.2 Pojetí postav a prostoru.....	60
4.2.3 Motivy.....	64
4.2.4 Vypravěčské strategie	67
4.2.5 Komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou.....	68
4.3 Josef František Karas: Krásný život a jiné povídky	71
4.3.1 Roviny vyprávění – látka a obsah.....	72
4.3.2 Pojetí postav a prostoru.....	76
4.3.3 Motivy.....	82
4.3.4 Vypravěčské strategie	84
4.3.5 Komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou.....	85
5 Závěr	90

6 Seznam použité literatury	93
6.1 Primární literatura	93
6.2 Sekundární literatura	93
6.3 Internetové zdroje	96

1 Úvod

Próza s historickými náměty se v české literatuře pyšní silnými tradicemi, a to již od doby národního obrození. Řadí se do krásné literatury, která čtenářům poskytuje umělecký pohled na události, společnost a kulturu dávné minulosti. „Vzpomínky historické byly jedním z nejučinnějších prostředků buditi poutuchlé vědomí národní v obecnstvu. Buditelé naši jich rádi užívali, s hrdostí ukazující na slavnou minulost národa českého, jenž kdysi mocně zasahoval v osudy sousedních národův, a posilovali příkladem statečných předků vrstevníky své v sebedůvěře a v lásce k vlasti.“¹

Historická próza představuje zdroj, který relativně snadnou cestou probouzí národní vědomí, dodává čtenářům mravní sílu a potřebné povzbuzení. V prostředí české literatury je tvorba historické prózy spjata především se třemi spisovateli – Václavem Benešem Třebízským, Aloisem Jiráskem a Zikmundem Wintrem. Do popředí ovšem nejvíce vystupovala literární tradice historické prózy Jiráskovy, na kterou dále navazovali ostatní tvůrci historických děl. V jiráskovské tradici byly dějiny pramenem ponaučení a velké národní síly.

Alois Jirásek (1851 – 1930), prozaik, dramatik a významný představitel českého literárního realismu 19. století, byl na základě své rozsáhlé literární tvorby předním reprezentantem české historické prózy, zaměřené výchovně i osvětově. Jirásek svou historickou prózou završil národně buditeckou tradici české literární tvorby 19. století. Své demokratické pojetí národních dějin, vycházející z Palackého myšlenky o potřebě literáta, který by jistým uměleckým způsobem vzkřísil minulost národa, zpodobnil v uměleckých obrazech velkých historických epoch. Jeho přístup k národním dějinám se vyznačoval vlasteneckou tendencí a idealizací národní historie. Ve svém díle zpracoval české dějiny od nejstarších (mytických) dob, přes období husitské, dobu pobělohorskou až po dobu národního obrození.

Zcela zásadní roli v oblasti české historické prózy hrají Jiráskovy velké historické romány a románové kroniky. Vedle nich se však v jeho tvorbě objevuje i drobná poezie, dramata a povídky. A jsou to právě jeho drobné historické povídky, kterých se tato práce jistým způsobem dotýká. Tvorbou drobné historické prózy se Jirásek zabýval již v 60. letech 19. století, tedy v počátcích své literární dráhy. Tato jeho tvorba pokračovala i v letech následujících, přičemž začal čtenářům postupně nabízet

¹ MÁCHAL, Jan. *O českém románu novodobém*. Praha: Josef Springer, 1930, s. 27.

svá díla rozsáhlejší. Paralelně s ním tuto drobnou historickou prózu pěstovali i někteří další spisovatelé, na něž se práce rovněž soustředí. Abychom si mohli vytvořit ucelenější představu o konkrétních autorech dané prózy, nabízí nám tato práce jejich stručný přehled. Díla některých z nich se poté stávají předmětem analýzy. Komparace těchto děl s Jiráskovou drobnou prózou se následně pokouší vystopovat, zda a v čem se Jiráskovo zpracování historické povídky odlišuje od zpracování jejích jiných tvůrců. Tím se zároveň pokouší odhalit uměleckou specifičnost i dobovou příznačnost Jiráskových děl.

Z hlediska obsahového práci tvoří tři základní kapitoly, z nichž každá dále zahrnuje několik příslušných podkapitol. První kapitola je věnována obecnému pohledu na historický realismus v českém prostředí, samostatnou podkapitolu zde formuje pojednání o historické próze a připojen je i výše zmíněný přehled autorů drobné historické prózy poslední třetiny 19. století. Druhá kapitola se zabývá otázkou umělecké hodnoty Jiráskových děl, přičemž se orientuje na ty osobnosti, jejichž čtení a interpretace Jiráskova díla patrně nejvíce zapůsobili na postoj recipientů v tom, jakým způsobem přistupovat ke spisovatelovu dílu.

Stěžejní část práce, které je věnován největší prostor, představuje třetí kapitola, jejímž jádrem je vlastní rozbor vybrané drobné historické prózy a jejich následná komparace s prózami Jiráskovými. K rozboru jsou postupně vybráni spisovatelé Kolda Malínský (povídkový soubor *Před pádem*), Karel Škába (povídka *Na cestě křížové*) a Josef František Karas (povídkový soubor *Krásný život a jiné povídky*). Uvedená díla jsou analyzována na základě látky, obsahu, postav, prostoru, motivů a vypravěčské strategie, přičemž samotná analýza těchto částí vychází zejména z vlastní interpretace. Analýza postav a prostoru je vždy spojena do jedné podkapitoly, neboť vychází z toho, že „postavy existují a pohybují se v prostoru existujícím abstraktně na hloubkové narativní úrovni, [...]. Abstraktní narativní prostor se skládá z figury a pozadí, které jsou v jasné polaritě. [...] Prostředí postavu „podtrhuje“, v obvyklém přeneseném smyslu tohoto výrazu – je místem a souborem objektů, „proti nimž“ se příslušným způsobem ukazují její činy a vášně“². Jiráskovu drobnou historickou prózu zastupují v komparaci díla *Viktora*, *U rytířů*, *Filosofská historie* a *Zemanka*. Jejich podrobný rozbor podává bakalářská práce s názvem *Jiráskova drobná próza*³, která předcházela

² CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs*. Narativní struktura v literatuře a filmu. Brno: Host, 2008, s. 144 – 145.

³ MÍČOVÁ, Michaela. *Jiráskova drobná próza* [online]. České Budějovice, 2014.

právě této práci. Poznatky z výše jmenovaných Jiráskových děl, které jsou potřebné pro účely komparace, jsou tedy čerpány z uvedené bakalářské práce.

Závěr práce se soustředí na celkové shrnutí výsledků komparace a zároveň se pokouší stanovit, v čem se skrývá specifičnost i dobová příznačnost Jiráskových děl.

2 Historický realismus v českém prostředí

Středem zájmu se v české literatuře od konce 50. let 19. století stala realistická próza. Realistický model se začal v této době uplatňovat nejvíce právě v próze, a to především zásluhou spisovatelské generace májovců, která pro realismus v próze připravila živnou půdu. Jsou to právě mnohá díla májovců, ve kterých lze vypočítat první stopy realismu v české literární tvorbě. Největší důraz se kladl obzvláště na to, „aby próza zobrazovala pravdivě a v úplnosti soudobý život, aby se chopila i námětů dosud opomíjených, aby vyjádřila pokrokové společenské myšlenky a aby se oprostila od přežívajících schematických a nevěrohodných postupů starší sentimentální a idealizující tvorby. V souladu s těmito požadavky sílily v nové próze realistické tendence“⁴. Nové prózy se ovšem v mnohém odlišovaly od tvorby májovců a celkově od tvorby próz předcházejícího období. Do popředí se dostávaly především kratší prozaické útvary – povídky a nejrůznější obrazy ze života, které se v tomto období rozvíjely nejvíce a které svou uvolněnou kompoziční stavbou a věrnou kresbou určitého společenského prostředí postupně vedly k jistému zživotnění prózy. Naopak složitějším vývojem procházela v této době tvorba románů a novel, neboť v obou těchto literárních žánrech stále ještě převažovala pravidla stanovená starší prózou.

Česká próza konce 50. let v sobě zahrnovala dva základní rysy – lidovost a historičnost využívaných motivů a témat. V prozaických textech se proto stále více projevovala „empirická zkušenost každodennosti – historické světy už nezaplňují mezery v národní identitě, nýbrž v identitě lidské a společenské. [...] Dochází k posunům: zaměření na lidovost, která ve formě lidové slovesnosti ovlivnila obrozeneckou literaturu [...], se mění v zaměření na lid jakožto objekt literárního zobrazení. [...] Nositelem morálních kvalit je lid, a jako takový se literárně tematizuje“⁵.

Realistický model literatury se nejznatelněji prosadil ve dvou oblastech české prózy. První oblastí byla próza venkovská, která v sobě nepochybně nesla známky snahy o věrné zobrazování soudobého života. Při tvorbě venkovské prózy byl kladen důraz především na nutnost poznat skutečný život a potřebu zobrazovat i kriticky hodnotit jeho sociální stránky. Venkovský prostor se tak pro novodobou českou prózu

⁴ POHORSKÝ, Miloš. Próza. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (red.). *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 77.

⁵ FORT, Bohumil. *Fikční světy české realistické prózy*. Praha: Akropolis, 2014, s. 70.

stal prostorem, kde byl uložen nespočet motivů, které svého estetického významu dosahovaly ve srovnání s motivy městskými.

Druhou oblast představovala próza historická. K rozvoji prózy s historickými náměty se začaly utvářet nové podmínky nejdříve na konci 60. let. V předchozích letech totiž historická tematika zaujímala své místo až za náměty venkovskými a společenskými, které v soudobé realistické próze dominovaly. Tato skutečnost vycházela ze soudobých potřeb, jimiž byly požadavky, aby se veškeré umění soustředilo na současné dění a aby reagovalo na nové otázky národního života. Historie, ve své podstatě brána spíše jako mrtvý soubor někdejších událostí, byla proto chápána jako oblast, která neslouží zmíněným novodobým potřebám. Plnila pouze roli kulisy v milostných či dobrodružných příbězích. Vznikaly spíše „romanticky sentimentální povídky, povzbuzující k vlastenectví, od roku 1818 je tu i pokus o historický román – Lindova Záře nad pohanstvem nebo Václav a Boleslav“⁶. Postupem času však sentimentální historická próza ustupovala stále více do pozadí. Představitelé májovců se historickou tematikou ve svých dílech příliš nezabývali, mnohem více se totiž orientovali na přítomné události. Ovšem určité historické prvky se již objevovaly například v některých Hálkových dramatech či ve staropražských příbězích Karoliny Světlé. Teprve konec 60. let s sebou přinesl vhodné předpoklady k rozvoji historické prózy, která by se tak snáze zapojila do běhu soudobé literatury. Předpoklady k tomuto rozvoji dával zejména státoprávní boj, jenž v dané době probíhal. Byly to ale také nové společenské myšlenky daného období, které signalizovaly příchod nové epochy české historické povídky a románu. „Nastupuje próza s novými tendencemi aktivního vlastenectví a pokrokového snažení.“⁷ Reprezentuje ji přicházející spisovatelská generace ruchovsko-lumírovská. „Ruchovci obnovují ve slovesné tvorbě historickou tematiku. Minulost vidí ovšem očima liberála druhé poloviny 19. století, zdůrazňují v ní ty tradice a ta období, o nichž se domnívají, že jejich příklad napomáhá soudobému politickému zápasu.“⁸ Historické motivy přestaly hrát roli pestrých kulis a staly se prostředkem k poznání a pochopení dávné minulosti a jejího významu pro přítomné dění. Historická tematika se zaměřila na hledání analogií mezi historií a soudobým životem. Funkce historických témat se proto následně začala měnit z myšlenky národní

⁶ MACHALA, L., PETRŮ, E. (red.). *Panorama české literatury*. Literární dějiny od počátků do současnosti. Olomouc: Rubico, 1994, s. 148.

⁷ Tamtéž.

⁸ BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury I*. Dějiny české literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury do devadesátých let 19. století. Praha: Fortuna, 1995, s. 182.

na myšlenku sociální. Plného rozkvětu se pak historická próza dočkala v 70. letech 19. století, svou pozici si udržela až po přelom k 20. století.

Historismus mocně ovlivňoval českou literární tvorbu 19. století. Zmiňujeme-li se na tomto místě právě o historismu, je potřeba mít na paměti, že se toto kulturní hnutí odlišuje od historického vědomí i poznání. Otázka historismu je spíše citového charakteru, nedrží se tak úzkostlivě historiografických poznatků. „Citový vztah k národní minulosti poznamenal naši kulturu od dob obrozenských až do doby nacistické okupace a svým způsobem i v době vlády komunistické ideologie (Zdeněk Nejedlý). S historismem byly vždy spojeny tendence k patetizaci a monumentalizaci světlých i temných stránek národní minulosti a také jejího uměleckého ztvárnění.“⁹

2.1 Historická próza – povídka a román

Historické látky získávají v české literatuře na důležitosti na konci 60. let. Spisovatelé se stále více ve svých dílech snažili ukázat národní minulost, která sloužila jako příklad národní společnosti soudobé, jež se potýkala s hlubokými třídními rozpory. Česká historická próza zahrnovala dvě významné látkové oblasti – období husitství a národního obrození. S husitstvím byla spojována především tradice bojovnosti a aktivní účasti na veřejném životě, s národním obrozením se zase pojila snaha ukázat smysl svědomité drobné práce. „Početem byla nejhojnější historická próza romantického a sentimentálního zaměření, zakládající si na poutavosti líčení, věrohodnosti koloritu, křiklavosti scén a dějovém napětí, jak ji představují povídky a romány V. Vlčka, S. Podlipské, B. Havlasy, E. Herolda nebo F. Dvorského.“¹⁰ Hlavním představitelem této sentimentální historické prózy byl poté v 80. a 90. letech Václav Beneš Třebízský.

Čeští spisovatelé vytvářeli takové historické děje, ve kterých bylo nanejvýš patrné vítězství vlasteneckých idejí. Své obrovské nadšení pro národní dějiny se tak snažili přenést i na čtenáře. Jejich myšlenková nestrannost přispěla k tomu, že národní minulost vykládali ve svých prózách srdcem. „Ač vybírají drobtý z archivů a starých kronik, přece zůstávají libovolně konstruujícími a dobrodružně vynalézajícími romantiky, kteří milují minulost, plně jí často nerozumějí.“¹¹ Citovost, která se v historických prózách objevovala, však posléze narazila na nelibost těch historických

⁹ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně*. Česká literatura devatenáctého století. Praha: ARSCI, 2010, s. 279.

¹⁰ POHORSKÝ, Miloš. Próza. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (red.). *Dějiny české literatury III*. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 262.

¹¹ NOVÁK, A., NOVÁK, J. V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995, s. 744.

povídkařů, kteří ve svých dílech pracovali s průkaznými historickými fakty. Usoudilo se tedy, že je potřeba historickou povídku vystavět na mnohem pevnějším dějepisném základě. Její tvůrci se proto následně soustředili na podrobné studium národní minulosti. Jako mistry české historické povídky označuje literární historik Arne Novák spisovatele Aloise Jiráska a Zikmunda Wintra, o kterých tvrdí, že „jsou na rozdíl od příčinlivého diletanty V. Beneše Třebízského dějepisci z povolání, [...], jest to samo zárukou, že dobový detail, jimi snesený a v celistvé malby kulturní proměněný, jest spolehlivý a hodnověrný“¹². Tuto dvojici autorů pojilo přátelství, lišili se ovšem rozdílným pohledem na dějiny a také literárním stylem.

Historická povídka byla velmi oblíbená především u lidových vrstev českého čtenářstva. V době politického národního zápasu se pohledy lidu pokaždé obracely k národním dějinám, aby z nich načerpaly potřebnou útěchu a sílu. Vlastenecká tendence historické povídky se tedy stala tím, co jí zajistilo obrovský vzhlas. „I dějová napínavost, úchvatnost zevních událostí, vlastní naší dějepisné povídky, se líbí prostému čtenáři, jenž v nesložitých, primitivních postavách těchto výtvorů s radostí pozdravuje duševní blíženec.“¹³

Románová tvorba podléhala na konci 60. let jednak snaze po realistickém zachycení soudobého života a jednak tendencím liberálně reformním. V souvislosti s románem historickým se v 70. a 80. letech začaly uplatňovat nové požadavky, které se vztahovaly rovněž na historickou povídku. Požadavkem byla zejména potřeba věrohodného obrazu minulosti, dále potřeba pozorného vystižení dobových poměrů a také snaha o spolehlivé dotváření historických i fiktivních postav. Uvedené požadavky se poté nejvíce projevíly ve vývoji Jiráskovy a Wintrovovy literární tvorby. Na literární scéně se tak začaly objevovat jejich velké historické romány a románové kroniky.

2.2 Přehled autorů drobné historické prózy poslední třetiny

19. století

V této kapitole se zaměříme na soupis těch českých spisovatelů, kteří, rovněž jako Alois Jirásek, tvořili drobnou historickou prózu poslední třetiny 19. století. Obsáhlou bibliografií Jiráskovy drobné historické prózy se zabývá samostatná kapitola

¹² Tamtéž, s. 745.

¹³ Tamtéž, s. 765.

v bakalářské práci¹⁴, která je celá věnována právě Jiráskově drobné próze – tituly všech těchto jeho drobných děl zde proto z kapacitních důvodů neuvádíme a odkazujeme tak na příslušnou část uvedené práce.

Oporou při sestavování seznamu daných autorů nám bude především dílo Arna Nováka s titulem *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*¹⁵ a v něm uvedení historičtí povídkáři, kteří, vedle Jiráska, produkovali drobnou historickou prózu. Dalšími nápomocnými publikacemi budou *Dějiny české literatury III*¹⁶, *Přehled dějin písemnictví českého z let 1848 - 1898*¹⁷, *Přehledné dějiny literatury I*¹⁸ a také internetové zdroje – Česká literární bibliografie ÚČL AV ČR a CASLIN, souborný katalog ČR. Ke každému autorovi poté připojíme krátký medailonek a vyjmenujeme některá z jeho drobných historických děl. Příslušní literáti, řazení chronologicky, jsou tedy tito:

1. **Kolda Malínský** (vl. jménem Josef Lacina, 1850 – 1908) byl prozaik, básník, dramatik a dějepisec, autor vlastenecky buditelských povídek. Věnoval se především historické beletrii a obecné historii, psal dějepisné povídky a črty. Z jeho tvorby inspirované Slánskem uvedme například díla *Kronika 1, 2* (1883, 1884), *Ze starých pamětí* (1887), *Slanské obrázky* (1890), povídku *Zemani* (1890) či povídkový soubor *Před pádem* (1892).
2. **František Sláma** (1850 – 1917) byl slezský buditel, soudce, prozaik, kronikář a beletrista, který se soustředil na dějepisný i cestopisný obor. Z jeho děl jmenujme například dějepisné skladby *Pán Lysé hory* (1890), *U Trúby štramberské* (1890), *Rytíř Kobylka* (1890), *Černá kněžna* (1891) a také povídky *Z naší minulosti* (1895) a *Povídky a črty z Těšínska* (1924).
3. **Antonín Schulz** (1852 – 1922) byl prozaik, dramatik, historik, archivář a královédvorský soudce. Psal drobné historické povídky, romány a dramata. Je autorem povídkových souborů *Na vázkách Spravedlnosti* (1895) a *Podvazkový řád a jiné královédvorské obrázky* (1921).

¹⁴ MÍČOVÁ, Michaela. *Jiráskova drobná próza* [online]. České Budějovice, 2014, s. 8 – 10. [cit. 2017-04-09].

¹⁵ NOVÁK, A., NOVÁK, J. V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995, s. 761 – 765.

¹⁶ MUKAŘOVSKÝ, Jan (red.). *Dějiny české literatury III*. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 90.

¹⁷ BAČKOVSKÝ, František. *Přehled dějin písemnictví českého z let 1848 – 1898*. Praha: Dr. Frant. Bačkovský, 1898, s. 65 – 104.

¹⁸ BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury I*. Dějiny české literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury do devadesátých let 19. století. Praha: Fortuna, 1995, s. 187.

4. **Karel Škába** (1858 – 1904) byl prozaik, publicista, překladatel a úředník, zpochybňovaný autor sentimentálních historických obrázků z období reformace a protireformace. Z jeho děl uveďme například *Pod Kamenicí* (1884), historický obrázek *Na cestě křížové* (1885), povídku *Na počátku velké doby* (1885, vydána pod pseudonymem Prokop Sázavský) či povídku z dob persekuce *Mstitel* (1887).
5. **Václav Řezníček** (1861 – 1924) byl novinář, knihovník Národního muzea a doktor filozofie. V jeho tvorbě nalezneme historické povídky a několik menších společenských románů. Jmenujme například povídky *Léta spásy* (1882), *Z podhorských tradic* (1883), *Za utrpení předků* (1884), *Za květu mladosti* (1887) či *Krví a železem* (1893).
6. **Čeněk Kramoliš** (1862 – 1949) byl autor historických, národopisných a vesnických próz, pedagog a v meziválečném období jeden z vůdčích představitelů valašské regionální tvorby. Od drobných historických próz přešel k tvorbě rozsáhlých kronik svého kraje. Z jeho tvorby jmenujme například dílo *Moravská babička* (1926) či povídkové soubory *Čtyři páni* (1926), *Zábabonky* (1928) a *Dva dějepisné čtyřlístky* (1947).
7. **Josef Braun** (1864 – 1891) byl prozaik, publicista, novinář a historik, životopisec V. Beneše Třebízského. Patřil k předním pěstitelům dějepisné povídky, náměty pro ni čerpal nejčastěji z dějin svého rodného města Kutné Hory. K jeho dílům patří například *Čtvero obrázků Starohorských* (1886), *Z pamětí krevních písařů* (1886), *Z těžkých hodin* (1887), historické obrázky *Zašlými věky* (1888) či historická povídka *Chudý bohatec* (1891).
8. **František Hamza** (1868 – 1930) byl prozaik, autor národopisných črt, pedagog a lékař. Ve své historické tvorbě se orientoval zejména na selskou minulost rodného Humpolecka. Jeho nejvýznamnějším dílem je román z obrozenské doby *Šimon kouzelník* (1920).
9. **František Josef Čečetka** (1871 – 1942) byl prozaik, dramatik a pedagog. Psal historické povídky, románové kroniky a také rozličnou beletrii pro mládež. Z jeho děl uveďme například povídkové soubory *Oběti lásky* (1907), *Bílí husaři* (1913) a *Krásné hřišnice* (1924).
10. **Josef František Karas** (1876 – 1931) byl moravský básník, prozaik, dramatik a novinář, autor beletrie čerpající z moravské historie 9. – 19. století. Největší část jeho díla zaujímají historické romány a povídky, v nichž

zpracovával moravské a slezské dějiny. Z jeho tvorby jmenujme například historickou povídku *Oheň Hospodinův* (1919) nebo povídkové soubory *Čeští otroci* (1923), *Z temných dob* (1923) a *Krásný život a jiné povídky* (1924).

Vedle výše uvedených historických próz vycházely v nových edicích i starší historické povídky Josefa Jiřího Kolára (1812 – 1896), Karla Sabiny (1813 – 1877), Prokopa Chocholouška (1819 – 1864), Karoliny Světlé (1830 – 1899), Bohumila Jandy Cidlinského (1831 – 1875), Sofie Podlipské (1833 – 1897), Josefa Svátka (1835 – 1897), Václava Vlčka (1839 – 1908), Václava Beneše Třebízského (1849 – 1884) či Bohumila Havlasy (1852 – 1877).

Pravděpodobně v každé rozsáhlejší odborné publikaci věnující se nejrůznějším způsobem dějinám české literatury se setkáme s dnes již klasickým vymezením české historické prózy – jako její hlavní reprezentanti jsou zde vždy uváděni předně spisovatelé Václav Beneš Třebízský, Alois Jirásek a Zikmund Winter. Jejich osobnostem a literární tvorbě je v oblasti české historické prózy připisován největší umělecký význam. Teprve po nich jsou okrajově jmenováni další zástupci historické prózy a jejich díla. A jelikož se tato práce jistým způsobem vztahuje právě k Aloisi Jiráskovi, tedy k jednomu z uvedených reprezentantů historické prózy, nabízí se otázka jeho umělecké hodnoty. Tato otázka si jistě zaslouží naši bližší pozornost, bude proto předmětem analýzy v následující kapitole.

3 Otázka umělecké hodnoty Jiráskových děl

Rozsáhlá literární tvorba Aloise Jiráska vznikala od 70. let 19. století do 20. let 20. století. Její bohatost byla dána i žánrově – zahrnovala básně, povídky, novely, romány, románové kroniky, pověsti i dramata. Náměty pro svá díla pak Jirásek čerpal výhradně z české minulosti, nejvíce z husitského období.

Vztah literární kritiky k Jiráskovu dílu i osobnosti se vyznačoval velkými názorovými změnami jednak v průběhu autorova života a jednak po jeho smrti. Každý literární kritik, který se pustil do zevrubného hodnocení Jiráskova díla, k němu přistupoval odlišným způsobem, což se projevilo i v odlišném nazírání na samotnou osobnost Jiráska. Tato skutečnost vycházela především z kritikova politického postoje a také z aktuálně panující politické i společenské situace. Na základě toho se ukázalo, že Jiráskovo dílo bylo (a případně v některých současných čtenářských kruzích stále je) různě čtené a různě interpretované i používáno.

Pozitivní kritikou byla zahrnuta Jiráskova první díla ze 70. a 80. let. Na tomto místě uveďme například pochvalná slova Jiráskova současníka, básníka Františka Kvapila, který po vydání Jiráskových *Psohlavců* roku 1884 na jejich adresu poznamenal: „Psohlavci jsou nám kniha vzácně drahá, která by v žádné české rodině neměla scházeti. Ten bodrý, rázovitý český lid, jemuž burlacké jeho nářečí dodává tak zvláštní jadrné barvitosti, ve svém utrpení, ve svém zápase za zděděnou volnost musí zachvěti srdcem každého člověka, jakž tedy Čecha.“¹⁹ Od 90. let se však kritici začali vůči Jiráskovu dílu více vyostřovat. S jistou vlnou negativní kritiky se pak spisovatel musel potýkat na přelomu 19. a 20. století, kdy se česká společnost nacházela v krizi a kdy mladou spisovatelskou generaci zasáhla skepse z daného společenského vývoje a ztráta nadějí na samostatný český stát. Protijiráskovými kritikami v tomto období byli zejména přední kritici F. V. Krejčí a F. X. Šalda. Právě Šalda směrem k Jiráskovi palčivě uvedl: „Pan Jirásek je mi bez odporu svědomitý a silný, pracovitý literát. Ale nemohu ho uznat za velikého historického umělce a básníka. [...] Psychologická stránka jeho díla mi v tom brání. [...] Tak jako mi totiž nestačí, aby umělec objektivně otiskl a reprodukoval správně současnost, stejně tak nestačí k umění, aby objektivně správně a pravděpodobně kombinoval minulost. Na čem v umění záleží a jen záleží, je,

¹⁹ PEŠAT, Zdeněk. *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 15.

aby bylo prožito a procítěno.²⁰ U obou zmíněných kritiků došlo k určité názorové změně až v souvislosti s oslavou Jiráskových padesátých narozenin: „Krátce nato při Jiráskových padesátinách vzdal F. V. Krejčí i J. S. Machar čest autorovým rozměrným obrazům jako objevu pro celou českou prózu. F. X. Šalda o desetiletí později vzal na milost Jiráskovu popularnost: chválou zahrnul autorovu novou kroniku *U nás*.“²¹

Opětovný věhlas Aloisi Jiráskovi přinesla první světová válka, se kterou se pojil rozkvět vlasteneckého postoje. Velkého uznání se dočkal především jeho historický román *Temno* (1915), který se stal povzbuzujícím dílem českého národa v době války. Po vzniku Československa roku 1918 se z Jiráska stal oficiální symbol literatury nově vzniklého státu, což bylo zapříčiněno časovou aktualizací jeho díla. Zároveň se však jednalo o dobu, kdy se česká historická próza nacházela v úpadku. Její národně uvědomovací funkce se stále více stávaly přežitkem a na přijetí funkcí nových nebyla ještě dostatečně připravena. Jiráskova historická tvorba tak najednou představovala překážku v dalším vývoji historické prózy. V popředí se proto začali objevovat také další spisovatelé historických děl (například J. Š. Baar či J. F. Karas), jejich tvorba byla ovšem nemálo ovlivněna právě Jiráskovou koncepcí české historie.

V listopadu roku 1948, krátce po únorovém nástupu komunistické strany k moci, byla prezidentem Klementem Gottwaldem zahájena kampaň pro rozšíření Jiráskova díla. Prostřednictvím této tzv. jiráskovské akce usilovala komunistická kulturní politika o ideologickou převýchovu národa a reinterpretaci českých dějin, celá akce pak měla vyvrcholit u příležitosti 100. výročí literátova narození. V rámci založené edice „Odkaz národu“ začaly roku 1949 vycházet první svazky Jiráskova díla. V plánu bylo vydat v edici všechny stěžejní Jiráskovy práce, ovšem vydání všech připravovaných svazků se k roku 1951, tedy k roku spisovatelova výročí narození, nestihlo. Celá tato akce poté skončila roku 1958. Hlavním vykladačem Jiráskova odkazu se v této kampani stal Zdeněk Nejedlý, tehdejší ministr školství. Osvětloval význam Jiráskova díla, dle jeho úsudku představovala právě Jiráskova tvorba pravou lidovou četbu, milovanou všemi. Napsal Jiráskovu reprezentativní monografii a spoustu dalších článků a studií, které spisovateli zasvětil. Jiráskovy práce označil přímo za „nejkrásnější učebnice českých dějin“ a vykládal je tak, aby v nich čtenář, veden „správnou“ interpretací, našel skutečný původ komunismu. Prostřednictvím Jiráskových historických románů a k nim

²⁰ Tamtéž, s. 40.

²¹ LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 337.

připojených důkladných předmluv či doslovů Nejedlého mělo být ustanoveno nové historické vědomí českého národa. Situaci kolem tzv. jiráskovské akce komentuje, mimo jiné, Petr Šámal ve svém příspěvku²². Recenzent Jan Lukavec na tento příspěvek upozorňuje, když k Šámalovi uvádí: „Ten osvětluje, jak po nástupu komunistů bylo potřeba současnou adoraci husitství dát do uměle vytvořeného kontrastu s předválečnými postoji oficiálních kruhů k A. Jiráskovi (a také zamlčet Jiráskův skutečný vztah ke komunismu), používaly se tedy argumentační strategie typu „buržoazní republika si Jiráška necenila a jen díky jasnozřivosti národa neupadl v zapomnění“, [...]. Autor také připomíná, že Jirásek za života opakovaně odmítl Nejedlého „pomoc“ při editování svých spisů a dočasně je tak zachránil, po roce 1945 ale starý akademik nad jejich vydáváním získal neomezenou vládu. Šámal ovšem uvádí i příklad dělníka, který v 50. letech ideologické předmluvy z knih vyřezával s tím, že Jiráška má rád a Nejedlým si ho nenechá zošklivit.“²³

Spisovatel Josef Jedlička poukazuje na to, že samotný Jirásek svými historickými díly usnadnil komunistickému režimu cestu k reinterpetaci jeho tvorby, neboť si z národních dějin vybíral pouze několik určitých období, kterým následně přisuzoval zásadní historický význam. Zároveň ale Jedlička zdůrazňuje Jiráskův protikomunistický postoj – Jirásek nemá vinu na tom, že komunisté z něj zformovali „modlu, realistu všech realistů, klacek, kterým se bili po hlavě modernističtí spisovatelé, klasika všech klasiků a povinnou četbu národa“²⁴.

Po listopadu 1989 vzniklá ediční řada s názvem „Odkazy pokrokových osobností naší minulosti“, věnovaná autorům české literatury, nabídla čtenářům Jiráskovu monografii, jejíž autorkou se stala literární historička Jaroslava Janáčková. Tato monografie seznamuje čtenáře, spíše popularizační než odbornou formou, se životem a dílem spisovatele. Důraz je kladen především na její čtivost. Snaží se nenásilným způsobem ukázat na Jiráskův odkaz i popularitu a vrátit jej tak mezi úctyhodné a význačné české spisovatele, kam jistě patří.

Na základě výše uvedeného lze s určitostí konstatovat, že „hodnocení Jiráskova díla procházelo od počátku velkými výkyvy, od obdivu, někdy až nadšeného, k odmítání, namnoze až opovržlivému. Vycházelo se přitom z nejrůznějších hledisek,

²² ŠÁMAL, Petr. Znárrodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády. In: NOVOTNÝ, R., ŠÁMAL, P. (eds.). *Zrození mýtu: Dva životy husitské epochy*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2011, s. 457 – 472.

²³ LUKAVEC, Jan. Novotný, Robert; Šámal, Petr (eds.) *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy* (in LtN). In: *iLiteratura.cz* [online]. [cit. 2017-04-11].

²⁴ JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. Praha: Plus, 2009, s. 62.

z hledisek vysloveně ideologických i speciálně uměleckých, velmi silně se uplatňovala literární a společenská situace, v níž kritické a historické soudy vznikaly. Výsledkem této literárněvědné historie Jiráskovy tvorby byla a je dodnes nejistota, rozporné či rozpačité názory na význam a hodnotu Jiráskova díla²⁵.

Pro přehlednost se nyní krátce zaměříme na ty osobnosti, které se ve svých pracích zabývaly právě Jiráskem a jejichž čtení a interpretace Jiráskova díla sehráli významnou roli v otázce určení jeho umělecké hodnoty.

3.1 Máchalova systematizace historické prózy

První velkou systematizací české historické prózy nabízí publikace literárního historika Jana Máchala s názvem *O českém románu novodobém*²⁶, jež knižně vyšla poprvé roku 1902. Publikace mapuje první kroky i rozkvět českého románu historického, vesnického, sociálního a společenského.

V kapitole věnující se počátkům historického románu podává Máchal nejdříve obecný pohled do problematiky historické tematiky, poté následuje výčet jmen prvních spisovatelů historické prózy a stručný komentář k jejich tvorbě. Uvedenými spisovateli zde jsou prozaik a dramatik Václav Kliment Klicpera (1792 – 1859), básník a prozaik Karel Hynek Mácha (1810 – 1836), prozaik a dramatik Josef Kajetán Tyl (1808 – 1856), obrozenecký kněz Jan z Hvězdy (vl. jménem Jan Jindřich Marek, 1803 – 1853), básník a prozaik Jiří Karel Herloš (1802 – 1849), prozaik a novinář Prokop Chocholoušek (1819 – 1864), básník a prozaik Jan Erazim Vocel (1802 – 1871) a prozaik a dramatik Josef Jiří Kolár (1812 – 1896).

Kapitola věnující se rozkvětu historického románu zahrnuje nejprve obecný pohled na literární situaci v 50. a 60. letech 19. století a pozici historické beletrie v ní. Následuje jmenování spisovatelů, kteří se dle Máchala nejvíce zasloužili o rozkvět románu historického. Jako hlavní představitel historické prózy 50. let je uveden prozaik a malíř Eduard Herold (1820 – 1895). Spisovatelé, kteří v 60. letech přišli s vážnějšími pokusy obnovit zájem pro historickou látku, jsou dramatik a novinář Václav Vlček (1839 – 1908), prozaik a literární kritik Ferdinand Schulz (1835 – 1905), básnička a prozaička Sofie Podlipská (1833 – 1897), prozaik a novinář Josef Svátek (1835 – 1897),

²⁵ ŠTĚPÁNEK, Vladimír. O historický výklad historické prózy. In: *Česká literatura*. Časopis pro literární vědu [online]. 1990, 38 (2), s. 167. [cit. 2017-04-14].

²⁶ MÁCHAL, Jan. *O českém románu novodobém*. Praha: Josef Springer, 1930, s. 27 – 46, 118 – 142.

básník a prozaik Bohumil Janda Cidlinský (1831 – 1875) a prozaik a dramatik František Adolf Šubert (1849 – 1915). Největší prostor však Máchal věnuje následnému výkladu, jenž se týká vrcholného rozkvětu české historické prózy. V této souvislosti uvádí tři klíčové spisovatele – prozaika a katolického kněze Václava Beneše Třebízského (1849 – 1884), prozaika a dramatika Aloise Jiráska (1851 – 1930) a prozaika a historika Zikmunda Wintra (1846 – 1912), jejichž tvorba se ukázala být pro rozvoj historických témat v próze rozhodující. Tato Máchalova volba jednak naznačuje velký význam, který daným spisovatelům a jejich dílům přisoudil a jednak s její pomocí zakládá určité kritérium, podle kterého se řídí veškerá systematizace české historické prózy a které tak inspirativně slouží dalším literárním historikům a jejich systematizaci historické prózy.

Celá Máchalova interpretace Jiráska a jeho díla začíná konstatováním: „U nás Jirásek a Winter jsou mistry historického románu, poznamenal Machar. Doplnují se volbou dobových sujetů tak, jako by si byli úmluvou historii naši rozdělili. [...] Čistá česká krev Jiráskova vede jej k době husitské a k časům probuzení.“²⁷ Již z těchto slov je zřejmé, že Máchal hned na začátku svého výkladu staví Jiráska (a Wintra) na základě právě jejich zpracování historického románu na vrchol české historické prózy. Podle tohoto hlediska se poté odvíjí další Máchalova interpretace Jiráska. Začíná líčením spisovatelova mládí, následuje výčet jeho drobných historických děl a poté přechází k jeho historickým románům a románovým cyklům, kterým věnuje největší pozornost. Zároveň Máchal uvádí, že to byl právě Jirásek, kdo stanovil dva hlavní požadavky nového historického románu, a to požadavek historické pravdivosti a požadavek týkající se stránky umělecké. To, že Máchal Jiráskovi a jeho literární tvorbě přikládá značný význam, dokazuje jeho závěrečné tvrzení: „Všeobecně se uznávají veliké zásluhy Jiráskovy, že svými romány vedl a vychovával lid český k národní samostatnosti.“²⁸

Z odborných publikací, které obdobným způsobem jako uvedené Máchalovo dílo pracují s uspořádáním české historické prózy, uvedme například publikaci *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*²⁹ Arna Nováka, jež knižně vyšla poprvé roku 1912, dále publikaci *Dějiny české literatury III*³⁰ z roku 1961,

²⁷ Tamtéž, s. 128.

²⁸ Tamtéž, s. 138.

²⁹ NOVÁK, A., NOVÁK, J. V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995, s. 742 – 765.

³⁰ MUKAŘOVSKÝ, Jan (red.). *Dějiny české literatury III*. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 262 – 265.

publikaci *Panorama české literatury*³¹ z roku 1994 či publikaci *Přehledné dějiny literatury I*³² z roku 1995.

3.2 Nejedlého interpretace Jiráskova díla

Tzv. jiráskovská akce demonstrovala jednu z nejrozsáhlejších ideologických akcí komunistické kulturní politiky. Jejím cílem bylo masové rozšíření Jiráskovy literární tvorby, které komunistická strana v čele s prezidentem Gottwaldem přikládala největší význam. Jiráskovo dílo se tak záhy stalo povinnou školní četbou a základní literaturou všech tehdejších knihoven a knihkupectví – z Jiráska se měl stát nejčtenější český spisovatel, pravý národní klasik socialistického umění, jediný vzor pro všechny tehdejší literáty.

Vůdčí roli v této akci hrál zejména Zdeněk Nejedlý, ministr školství, akademik a literární historik. Veřejně vystupoval s řadou projevů a osvětových přednášek, sepsal Jiráskovu monografii a doplnil k jeho dílům doslovy, v nichž stanovil základní normy, které měly zaručit správnou interpretaci Jiráska. „Jiráskovy historické romány měly konstituovat historické vědomí lidu tak, aby bylo v souladu s komunistickou ideologií a odpovídajícím výkladem dějin. Nejedlým komentovaný a vykládaný Jirásek zřetelně odhaloval „pravé“ tradice českého národa – tedy ty lidové a revoluční.“³³ Nejedlého interpretace Jiráskova díla je tedy ideologická. Snažila se v podstatě o to, aby byl bolševismus akceptován jako záležitost bytostně česká a aby se proto český národ díval na Jiráska a jeho díla jako na původní dědictví české minulosti. Nejedlý věnoval Jiráskovi značnou pozornost i ve svých pozdějších pracích, jmenujme například publikaci *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla*³⁴ či soubor statí s názvem *Z české literatury a kultury (1860 – 1960)*³⁵, ve kterém Nejedlý jako socialistický kritik zprostředkovává své nové poznatky z oblasti české literatury.

Nejedlého ideologická interpretace Jiráska byla založena na několika základních hypotézách. Předně to byla hypotéza, že Jiráskovo dílo není pouhou literární fikcí, ale historickou skutečností. Vycházel z toho, že Jiráskovy historické příběhy jsou analogií

³¹ MACHALA, L., PETRŮ, E. (red.). *Panorama české literatury*. Literární dějiny od počátků do současnosti. Olomouc: Rubico, 1994, s. 147 – 153.

³² BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury I*. Dějiny české literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury do devadesátých let 19. století. Praha: Fortuna, 1995, s. 187 – 192.

³³ Jiráskovská akce. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 2009 [cit. 2017-04-13].

³⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla*. Praha: Československý spisovatel, 1951.

³⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Z české literatury a kultury (1860 – 1960)*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 450 – 472.

k soudobému životu. Dějiny, tak jak je Jirásek zachytil, představoval Nejedlý jako boj. Kládl důraz na lidovost a revolučnost v Jiráskových dílech – národ je podle Nejedlého lid a ten tudíž znázorňuje hlavního hrdinu ve všech historických dílech.

Z doslovů Nejedlého se nám ozývá hlas autority, která normativně interpretuje význam Jiráskovy tvorby. Snažil se získat čtenáře na svou stranu a přesvědčit je o své pravdě. Doslovy opatroval především ta Jiráskova díla, s jejichž pomocí se snažil upozorňovat na soudobou společenskou situaci. V závěrečném odstavci svého doslovu k Jiráskovu *Temnu* (1915) například píše: „I dnes však má nám „Temno“ mnoho co říci, ano dnes, kdy jde nejen o formy národního života, ale o sám charakter našeho lidu, nový, socialistický charakter, [...]. Proto i dnes čtíme „Temno“ a učme se z něho. Velmi nás poučí a posílí v boji proti dnešnímu Temnu, stále ještě se udržujícím u našeho lidu, i když vítězně překonáváno světlem Října. A vyvrzne ze sebe i poslední ještě zbytky Temna!“³⁶ Podle Nejedlého by měl dobrý spisovatel svým dílem sloužit především národní myšlence. Nejde mu tolik o estetickou funkci spisovatelových děl, jde mu spíše o to, aby v sobě daná díla zrcadlila boj za pravdu a národ.

Nejedlého ideologický výklad učinil z Jiráska socialistického spisovatele, díky čemuž se jeho dílo spouště čtenářům znechutilo natolik, že jej v současné době příliš nevyhledávají. Setká-li se čtenář někde s výrokem „Jiráskovské pojetí českých dějin“, nejedná se o pravé Jiráskovo pojetí českých dějin, nýbrž právě o Nejedlého pojetí českých dějin, které on Jiráskovi podsunul. Sám Jirásek, demokrat, obhájce svobody a rovnosti, by zřejmě jen těžce hledal společnou řeč s komunistickou ideologií.

Vydeme-li z výše uvedeného, je třeba konstatovat, že Nejedlý vnímal Jiráskovu hodnotu z vnějšího pohledu – z kulturního konceptu. Vytyčil si určitou ideu o roli pravého spisovatele a snažil se dokázat to, jak ji právě Jirásek a jeho dílo naplňuje. „Komunistická ideologie je díky Nejedlého výkladu mistrně vetkána do příběhu českých dějin, [...].“³⁷

³⁶ NEJEDLÝ, Zdeněk. Doslov. In: JIRÁSEK, Alois. *Temno*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 572.

³⁷ Jiráskovská akce – Historický kontext. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 2009 [cit. 2017-04-13].

3.3 Jiráskovská monografie Jaroslavy Janáčkové

Autorkou Jiráskovy monografie³⁸, která knižně vyšla roku 1987, je literární historička a editorka Jaroslava Janáčková, jež se odborně zabývá především dějinami české literatury 19. století. Monografie podává čtenářům souhrnný pohled na Jiráskův život a jeho dílo, přičemž přichází s několika novými poznatky právě z těchto dvou oblastí. Přináší životopisné údaje, rozbor Jiráskova díla a v závěrečné části pak vybrané ukázky z některých jeho děl. „Na její monografii je od začátku patrná bezpečná orientace v literatuře druhé poloviny 19. století i důvěrná znalost Jiráskova díla, osvědčená už v dílčích monografiích věnovaných jednotlivým pracím (Skaláci, U nás), v pokusu celistvě charakterizovat Jiráskovo umění (Svět Jiráskova umění, 1982) i v několika studiích a doslovec.“³⁹

Monografie je rozdělena na sedm časově posloupných oddílů, z nichž každý dále obsahuje několik dílčích kapitol. V těchto kapitolách pak nalezneme určitý pohled na spisovatelovy životní osudy a vyvážený výklad jeho díla – to vše je zároveň doplněno krátkými ukázkami z konkrétních děl. Součástí monografie jsou i bibliografické údaje týkající se knižních vydání Jiráskových děl, jejich překladů a také vydané literatury, která o Jiráskovi pojednává.

Janáčková se ve svém výkladu zaměřuje na vztah reality a fikce, oporou jsou jí prameny (spisovatelovy rukopisy, deníky, korespondence, ale také tištěné i rukopisné studie či nejrůznější vzpomínky jeho přátel) a jejich tvůrčí přehodnocení. Velmi patrná je rovněž její znalost archivních zdrojů a dobových kritik. Z toho můžeme poznat, že se Janáčková snaží o poměrně rozsáhlé a důkladné zpracování dané monografie.

V souvislosti s příslušnými Jiráskovými díly se Janáčková soustředí na jejich interpretaci. Zaměřuje se nejen na jeho zásadní romány a kroniky, ale svou pozornost věnuje i drobným prózám, jež bývaly spíše ve stínu jeho rozsáhlých epických děl. Janáčková neinterpretuje pouze obsahovou stránku děl, ale zabývá se i jejich věcným rozbořením. „Postupy při analýzách [...] získávají svou individuální tvářnost podle charakteru díla, nikde nepřevládá metoda jediného všeplatného přístupu, [...]. Tak také tu nedochází k převádění různorodých děl na jedinou tezi, ať ideovou, ať uměleckou, [...].“⁴⁰ V centru zájmu je i společenská funkce Jiráskova díla. Na tomto místě pracuje

³⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987.

³⁹ PEŠAT, Zdeněk. Znovu, ale nově o Jiráskovi. In: *Česká literatura*. Časopis pro literární vědu [online]. 1989, 37 (3), s. 277. [cit. 2017-04-14].

⁴⁰ Tamtéž.

Janáčková s metodou rekonstrukce dobového čtenářského publika, jeho literární zkušenosti a kulturního rozhledu. „To už se ovšem ocitáme v oblasti psychologických hypotéz, někde oprávněných, někde méně, zejména tam, kde autorka [...] přeceňuje úlohu reálného čtenáře při genezi děl, zvláště když uvažuje o proměnách autorova stylu vzhledem k orientaci jednotlivých časopisů (Lumír = náročnější čtenář), k charakteru edic (Laciná knihovna národní = zaručený úspěch) i k zvolenému žánru (kronika = skeptičtější čtenář).“⁴¹ Je to tedy dobová recepce, na které Janáčková staví hodnotu Jiráskova díla.

Janáčková však nezapomíná ani na současného čtenáře, kterému se snaží Jiráskův odkaz znovu vzkřísit. Naznačuje vztah současného čtenáře k Jiráskovi a jeho dílu, a to hned v úvodní části monografie, kde uvádí: „Čtouce Jiráska, víme, že čteme starého autora, a právě to staré a starobylé nás k němu láká, včetně jeho neopakovatelné řeči.“⁴²

⁴¹ Tamtéž, s. 278.

⁴² JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 11.

4 Rozbory vybraných historických děl a jejich komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou

Tato kapitola je zaměřena na praktické rozbory vybraných děl těch spisovatelů, kteří v poslední třetině 19. století psali, paralelně s Jiráskem, drobnou historickou prózu. Předmětem zájmu v těchto rozborech bude látka, obsah, postavy, prostor, motivy a vypravěčská strategie díla. Následující komparace analyzovaných děl s drobnou historickou prózou Aloise Jiráska se pokusí zjistit, jakým způsobem a zda vůbec se daná Jiráskova tvorba odlišuje od tvorby jiných autorů historické prózy. Komparace se zároveň pokusí dokázat Jiráskovu uměleckou hodnotu z pohledu recepční estetiky.

K rozboru jsou vybráni tito autoři a jejich díla:

1. **Kolda Malínský** – povídkový soubor *Před pádem* (1892)
2. **Karel Škába** – povídka *Na cestě křížové* (1885)
3. **Josef František Karas** – povídkový soubor *Krásný život a jiné povídky* (1924)

Výběr autorů i konkrétních děl k rozboru byl proveden na základě dohody s vedoucím práce. Samotný výběr děl se pak řídil několika kritérii – hlavním kritériem byl literární žánr díla (historická povídka), dále jeho dobový kontext, dostupnost a rozsah. Z Jiráskovy drobné historické prózy byla ke komparaci vybrána díla *Viktora* (1874), *U rytířů* (1882), *Filosofská historie* (1882) a *Zemanka* (1887). Jejich podrobným rozbohem se zabývá již zmíněná bakalářská práce⁴³, odkazujeme proto na její příslušnou část, kterou tak doporučujeme pro účely této komparace k nastudování.

4.1 Kolda Malínský: Před pádem

Povídkový soubor *Před pádem*, s podtitulem *Čtyry povídky z doby předbělohorské*, byl knižně vydán roku 1892. Zahrnuje celkem čtyři povídkové příběhy s historickým námětem. Všechny byly původně publikovány samostatně, a to časopisecky na pokračování. První povídka se nazývá *Chyba* a byla poprvé publikována

⁴³ MÍČOVÁ, Michaela. *Jiráskova drobná próza* [online]. České Budějovice, 2014, s. 18 – 52. [cit. 2017-04-15].

ve *Světozoru*⁴⁴ roku 1889. Druhá povídka se jmenuje *Masopust* a její příběh si čtenáři mohli poprvé přečíst ve *Zlaté Praze*⁴⁵ roku 1889, kde byla rovněž samostatně otištěna. Třetí povídka s názvem *Za pět set kop* byla poprvé otištěna v *Květech*⁴⁶, rovněž roku 1889 a čtvrtá povídka, nesoucí název *Po vydání majestátu* se poprvé objevila ve *Zlaté Praze*⁴⁷ roku 1890. Malínský se snažil prostřednictvím tvorby těchto drobných povídek, ale i dalších svých povídkových počínů, zpřístupnit a nabídnout čtenáři určitý historický pohled na velké dějinné události národa, a to na základě odrazu těchto událostí v každodenním životě obyvatel města i vesnice.

Uvedenému povídkovému souboru je věnováno jen velmi malé množství recenzních ohlasů. Ve většině případů se spíše jedná o krátké zprávy z nekrologu spisovatele, které zahrnují vzpomínku na jeho život a významnou literární či jinou společenskou činnost. Zprávy tohoto typu lze nalézt hned v několika českých periodikách – v *Českém časopise historickém*⁴⁸, v *Národní politice*⁴⁹, dále v beletristickém a literárním týdeníku *Zvon*⁵⁰ či v *Národních listech*⁵¹. Právě v nich se tedy, vedle informace o úmrtí spisovatele a jeho záslužného působení v rámci učitelské profese, v krátkosti dozvídáme také o jeho literární tvorbě. Ve stručném sledu jsou zde jmenovány tituly jeho děl bez jakéhokoliv bližšího komentáře, pouze s uvedením místa vydání: „Belletristické práce jeho z největší části sebrány ve sbírkách: Kronika I. a II. (Laciná knihovna); »Ze starých pamětí«, »Slánské obrázky«, »Starý dluh« (»Salonní knihovna«); »Světlo a stín« (»Illustr. knihovna«); »Před pádem« (»Modrá knihovna«); »Na vsi« (»Matice lidu«).“⁵² V rámci oslav 150. výročí narození Malínského publikoval redaktor Libor Dobner ve *Slánském obzoru*⁵³ stat' věnovanou právě tomuto spisovateli.

⁴⁴ MALÍNSKÝ, Kolda. Chyba. Historická povídka. In: *Světozor*. Obrázkový týdeník [online]. 1889, 23 (26), s. 301 – 302. [cit. 2016-11-23].

⁴⁵ MALÍNSKÝ, Kolda. Gradual a masopust. Historická povídka. In: *Zlatá Praha*. Obrázkový časopis pro zábavu a poučení [online]. 1889, 6 (1), s. 2. [cit. 2016-11-23].

⁴⁶ MALÍNSKÝ, Kolda. Za pět set kop. Historická povídka. In: *Květy*. Listy pro zábavu a poučení s časovými rozhledy [online]. Praha 1889, 11 (Kniha XXIII.), s. 1 – 7, 146, 253, 385. [cit. 2016-11-24].

⁴⁷ MALÍNSKÝ, Kolda. Po vydání majestátu. Historická povídka. In: *Zlatá Praha*. Obrázkový časopis pro zábavu a poučení [online]. 1890, 7 (7), s. 73 – 75. [cit. 2016-11-23].

⁴⁸ Zprávy. In: *Český časopis historický* [online]. Praha: Historický klub 1908, 14 (3), s. 367 – 368. [cit. 2016-11-22].

⁴⁹ †Spisovatel Josef Lacina (Kolda Malínský). In: *Národní politika* [online]. 1908, 26 (172), s. 4. [cit. 2016-11-22].

⁵⁰ Týden. In: *Zvon*. Týdeník beletristický a literární: majetek družstva spisovatelského [online]. 1908, 8 (39), s. 623. [cit. 2016-11-22].

⁵¹ Denní zprávy. In: *Národní listy* [online]. 1908, 48 (171), s. 2. [cit. 2016-11-22].

⁵² Tamtéž.

⁵³ DOBNER, Libor. Josef Lacina alias Kolda Malínský (k 150. výročí narození). In: DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Slánský obzor*. Ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně [online]. Slaný 2001, 8 (108), s. 159 – 168. [cit. 2016-11-23].

Najdeme v ní, mimo jiné, jen heslovitý výčet Malínského literárních děl, opět bez jejich většího zhodnocení, pouze s drobným autorovým komentářem: „V prvním roce studií na univerzitě [...] začíná také publikovat povídky, jejichž náměty čerpá z dějin Slánska. [...] Graduale a Masopust (Zlatá Praha 1889), Za pět set kop (Květy 1889), Po vydání majestátu (Zlatá Praha 1890), Chyba (Světozor 1889). [...] Výše uvedené povídky byly posléze vydány i ve sbírkách: Kronika I. a II. (Laciná knihovna), Ze starých pamětí (Laciná knihovna), [...] a Před pádem (Modrá knihovna).“⁵⁴

4.1.1 Roviny vyprávění – látka a obsah

Již z názvu daného souboru povídek *Před pádem*, který se na následujících řádcích stává předmětem analýzy, je patrné, do jakého historického období našeho národa autor umístil příběhy všech čtyř povídek souboru. Ačkoliv nás tedy jeho děj zavádí do doby předbělohorské, což je explicitně vysloveno již v podtitulu díla, tato historická epocha zde tvoří pouhou kulisu, na jejímž pozadí se utvářejí jednotlivé děje povídek. Tyto děje jsou do jisté míry ovlivněny výše zmíněným časoprostorovým umístěním, střed autorova zájmu však představuje zobrazení konkrétních činů a jednání zobrazených hlavních i vedlejších postav, nikoliv epocha samotná.

Malínský zasadil příběhy těchto svých povídek do jemu dobře známého prostředí – do města Slaný a jeho okolí. Město Slaný se od roku 1875, kdy zde byl Malínský jmenován suplujícím učitelem a později profesorem na obecném gymnáziu, stalo jeho milým působištěm, ve kterém s rodinou pobýval až do roku 1895, kdy byl přeložen na státní reálnou školu do Prahy. Není proto divu, že jeho láska pro tento kraj zanechala jisté stopy i v jeho umělecké činnosti. „Josef Lacina se se Slaným loučil těžce, prožil zde nejkrásnější léta svého života, spřátelil se s řadou lidí ze Slaného i okolí a čerpal z prostředí Slaného a Slánska řadu námětů pro své literární práce.“⁵⁵ K tomu, aby se věnoval psaní povídek látkově čerpajících z minulosti Slánska, ho inspirovalo jeho náhodné objevení slánského archivu. Toto překvapivé odhalení se ukázalo být velkým přínosem nejen pro samotné město Slaný, ale stalo se rovněž podstatným impulsem pro změnu v Malínského literární tvorbě, která do té doby zahrnovala jen drobnou poezii a dramata. Naštěstí „byly archiválie zachráněny a Lacina je směl uspořádat. Třídil, rovnal, pořádal, dělal si výpisky. Postupně své poznatky publikoval jak v povídkách, tak i v historických pojednáních, které uveřejňoval

⁵⁴ Tamtéž, s. 165 – 166.

⁵⁵ Tamtéž, s. 162.

v předních soudobých časopisech [...]“⁵⁶. Někdejší život tohoto města a jeho obyvatel se tak stává námětovým centrem daných historických povídek. Svým převážně realistickým zpracováním a relativně kratším rozsahem (každá povídka zaujímá v průměru 70 stran) se nám jednotlivé povídky jeví spíše jako paměťhodné střípky, které napomáhají utvářet celkový pozoruhodný obraz města Slaný. Společně s mnoha dalšími Malínského povídkami, které rovněž látkově čerpají z dějin Slánska (např. *Dcera emigrantova*, *V poslední den*, *Pan hejtman*, *Syn direktorův*, *Paní Žofie* a mnohé další⁵⁷) je můžeme směle označit za díla, která vytvářejí „kroniku“ města Slaného, jak by ji snad psal některý z tehdejších obyvatel města. Na tomto místě se tedy setkáváme s jedním z mnoha pokusů zachytit, pomocí historických aspektů, maloměstský způsob života v české literární tvorbě.

Vedle analyzované roviny látkové je nutné si jednotlivé povídky stručně vyložit také z jejich roviny obsahové a to zejména proto, abychom se mohli lépe myšlenkově ponořit do zkoumaného příběhu a osvětlit si tak jeho potenciální význam. Následující odstavce budou proto věnovány analýze daných povídek po stránce obsahové.

Úvodní povídkou celého souboru je výše zmíněná *Chyba*. Hned v první větě nám autor představuje hlavního hrdinu příběhu – Šimona, kantora na Slánské škole. Jeho velkou touhou je stát se konšelem⁵⁸, nejlépe pak přímo primasem⁵⁹ ve městě, přičemž se ve své touze dosáhnout tohoto cíle nezdráhá použít nepříliš chvályhodných prostředků. Zanedlouho se koná jeho svatba s movitou postarší vdovou – Veronikou (řečenou Verunou) Dámešovou. Z Šimona „Dámeše“ se tak stává hospodář, který se brzy ocitá mezi konšely v městské radě, zpočátku na posledním místě. Veronika Dámešová je mu žárlivou manželkou, která horlivě dohlíží na to, aby se její manžel nikdy příliš dlouho nezdržoval ve společnosti jiných žen. Její žárlivá povaha se jí nakonec stává osudnou. Nešťastně seskakuje z žebříku, když na něm oknem tajně pozoruje a kontroluje svého manžela na hostině konšelů, a brzy umírá na následky svých zranění.

Vdovec Šimon však dlouho sám nezůstává a po čase se opět žení, tentokrát s mladou, zchudlou, přesto však urozenou Veronikou Severýnovou z Kapí Hory.

⁵⁶ Tamtéž, s. 163.

⁵⁷ Tamtéž, s. 164.

⁵⁸ Konšel (z lat.) – radní (pán) městský (ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947, s. 65.).

⁵⁹ Primas (z lat.) – první z konšelů, hospodář města (ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947, s. 137.).

Severýnová docházela do domu Dámešů ještě za života staré paní Veruny, které byla věrnou společnicí a už tehdy se Šimonovi velmi zalíbila. Mladá manželka v domě ihned vládne pevnou rukou. Určuje koloběh rodinných záležitostí a snaží se tak navrátit zašlou slávu svému šlechtickému rodu. Stále Šimona pobízí, aby více hleděl na své společenské postavení a všemožně tak docílil vysněné pozice městského primase. Šimon, který se nebrání ani případnému úplatkářskému jednání, žádá v této věci o radu svého přítele, rektora Jakuba. Ten ho odkáže na podkomořského úředníka Jiřího Bylinského, který mu výměnou za koně k jeho toužené hodnosti pomáhá. Náhle je Šimon panem podkomořím⁶⁰ konečně jmenován na pozici primase. Tento jeho úřad však trvá jen krátkou dobu, neboť se z něj vzápětí stává nový rychtář⁶¹ města. Zdá se, že dosáhl svého cíle, který mu měl přinést štěstí a spokojenost, ovšem tato životní změna a významná společenská pozice mu ani jedno ze zmíněného nepřináší. S průběhem událostí je však spokojena jeho manželka, která se mu tak ale stále více nezadržitelně odcizuje.

Jednoho dne se Šimon nečekaně dozvídá prostřednictvím otisku manželčina písma na papíře o jejím milostném vzplanutí k urozenému rytíři Bur-Jánovi Trčkovi z Lípy. Zdrčený z tohoto zjištění začíná psát svou poslední vůli, ve které mimo jiné žádá, aby byl pohřben vedle své první manželky Veruny. V následné nastalé situaci, kdy již není městskými pány zvolen za rychtáře města a na jeho místo je ustanoven rychtář jiný, si již plně uvědomuje, proč byl tehdy tak náhle jmenován primasem a krátce poté rychtářem města. Za obě tyto hodnosti „vděčí“ svému úhlavnímu nepříteli, který mu vzal to nejdražší na světě – manželku Veroniku.

Šimonovi se bortí celý jeho svět, od té chvíle, co si přečetl manželčin dopis Bur-Jánovi, stává se pro něj veškeré jeho dění lhostejným. Šimonův strastiplný život tak končí v závěru příběhu pod útesem Slánské hory, kam v závratí padá a kde jeho tělo posléze nachází jeho věrný přítel Jakub.

Druhá povídka nese název *Masopust*. Její příběh začíná návratem tří konšelů z dalekých cest do Slaného, nachází se mezi nimi i Kliment (Klimesh) Jakubec, hlavní hrdina vyprávění. Nedlouho po svém návratu nastupuje Klimesh do purkmisterského úřadu. Podle starodávného zvyku pořádá na oslavu svého úřadu hostinu, na kterou jsou

⁶⁰ Podkomoří – zástupce králův v královských městech (ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947, s. 123.).

⁶¹ Rychtář (z něm.) – soudce, obecní starosta (ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947, s. 160.).

do jeho domu sezvány rady, konšelé a obecní starší města, chybí ovšem dva významní muži z městské správy – rychtář a děkan. Klimeš všechny přítomné hosty seznamuje se svým promyšleným návrhem založit při městu Slaném hřbitov, který by byl vyhrazený pouze pro městské erbovní obyvatelstvo a nikoliv pro příchozí cizince. Přítomní hosté s návrhem souhlasí, neboť si vzpomněli, že již dříve byly mezi obyvatelstvem sebrány peníze na zakoupení pole ke hřbitovu a na vybudování kostela. Klimeš se od úředního sluhy Sylvestra Rubryky následně dozvídá, že rychtář Václav Antoš se u něj dožadoval informací o diskuzích na této hostině, kde se prý mělo tajně jednat o obecních záležitostech. Lidé ve městě se o „tajné schůzi“ u purkmistra dozvídají a začínají se bouřit a shlukovat na náměstí. Na domech se objevují posměšné malby a nápisy. Dav je upokojen až rychtářovými slovy a zažehnán. Klimeš celou záležitost s hostinou zdárně vysvětluje na zasedání rady, která tak ustupuje od jeho navrhované žaloby.

Debata Klimeše s mistrem Erhartem Mizerou Novodomským přináší nový návrh. Tím je zhotovení graduálu, který by obsahoval, mimo jiné, portréty pánů konšelů, čímž by se jejich jméno, hodnost i podoba zachovala pro budoucí generace. Klimeš je nápadem velmi nadšen a rozvažuje o tom, jak by měla vypadat jeho podobizna. Aby byl tento návrh všeobecně přijat a proveden, usoudí Klimeš, že je potřeba mnohem více dbát na dobré vztahy s děkanem Vavřincem Leandrem Rvačovským, který by mohl celý tento záměr překazit. Děkanovi je hejtmanem udělen titul a erb, stává se tedy váženým obyvatelem města, a protože je jeho syn Havel zamilovaný do Klimešovy dcery Otilie, nebrání Klimeš jejich sňatku. Ve snaze získat si děkanovu přízeň, setkává se Klimeš nejprve s Havlem, přednáší mu svůj návrh a on jej ihned ujišťuje, že návrh vyloží otcí. Pro danou věc je rovněž potřeba získat i ostatní pány konšely, jejichž synové budou ožehněni s děkanovými dcerami, pakliže děkan vyhoví návrhu konšelů. Klimeš se s nimi tedy schází, získává jejich souhlas ohledně návrhu a zároveň je žádá, aby i oni pamatovali na dobré vztahy s děkanem. Děkanovi se návrh zpočátku nezamlouvá, ale po přimluvě své ženy, která mu domlouvá, aby pamatoval na dobré zaopatření svých dcer, nakonec souhlasí.

Návrh o graduálu je přednesen obecní radě a schválen. Vše se tedy připravuje ke svatbám (u Jakubců i dalších konšelů) i k zhotovení graduálu (k malbě konšelů a sepsání písní). Zanedlouho jsou všechny práce na graduálu dokončeny a hotový výtvar je tedy připraven k tisku. Avšak dosud pokojnou atmosféru mezi děkanem a konšely následně ukončí obsáhlá děkanova řeč o všeobecně nekalých praktikách ve městě. Tato

jeho káravá řeč způsobí u konšelů pohoršení a ti ustupují od smluvených sňatků mezi jejich potomky a potomky děkanovými.

Do města přijíždí hejtman Václav z Donína společně s tiskařem Jiřím Melantrichen z Aventina a domlouvají vydání děkanova rukopisu nazvaného *Masopust*. Hejtman hovoří o záměru dát synům Masopustovým, o nichž je v rukopise pojednáváno, podobu těch konšelů, kteří jsou s děkanem ve sváru. Havel tedy pracuje na přeměně čtyř kreseb, na nichž jsou vyobrazeni Masopustovy syni Lakomec, Nádherný, Lench a Lhář. Zlost, která dotčené konšely přepadá, když se o kresbách dozvídají, netrvá dlouho a tito konšelé se rázem snaží najít cestu, jak urovnat všechny záležitosti se zrušenými svatbami. Na pomoc jim přichází školní správce Heřman – ten přivádí zpět jejich syny, kteří byli posláni „do světa na vyučenou“ a tak se hned nato mohou opět konat přípravy na jejich svatby.

Svolaná hostina, které se účastní děkan, konšelé a jejich sousedé s rodinami, se nese již v radostném duchu. Její účastníci si mezi sebou slibují věčné přátelství. Kresby i text obsažené v rukopise jsou upraveny a odevzdány do rukou purkmistrovi.

Třetí povídka s názvem *Za pět set kop* nás přivádí do vesnice Kvílice, která leží nedaleko města Slaného. V Kvílické tvrzi sídlí urozený rytíř Bur Jan Kager ze Štampachu, který se na ni vrátil po svých toulavých cestách do Uher. Tuto tvrz zdědil po svém otci, na její opravu a zvelebení mu však nezbývají peníze. Společně s ním na tvrzi přebývají dva jeho tajemní společníci – průvodčí Michal, jenž se stará o hospodářství a Korola, jež se stará o domácnost. Bur Janovými sousedy a věrnými přáteli, se kterými hojně debatuje, jsou pak farář Mistr Josua Meridies a sedlák Řehoř Lahoda, který je ve vsi jediným slánským poddaným.

V době posvícení přijíždí do vsi na návštěvu nový slánský primas Matyáš Samuelis s manželkou a synem. Zatímco je primas s manželkou hoštěn v Lahodově domě, jejich syn Pavel navštěvuje místní krčmu. V té se setkává s Magdalenou, Lahodovou dcerou, která se mu ihned zalíbí, stejně jako on jí. Schyluje se k šarvátce, kterou chtějí s Pavlem rozpoutat přítomní žárliví selští synové, aby tomu Magdalena předešla, bere Pavla za ruku a odvádí ho z krčmy. Brzy na to se milenci začínají tajně scházet v malém domku, který obývá Lahodův strýc. O jejich milostném vztahu se následně dozvídá také farář. Snaží se Magdaleně domluvit, aby svou známost s Pavlem ukončila, neboť jsou oba z rozdílných společenských vrstev. Magdalena však jeho rady neuposlechne a i nadále se s Pavlem potají schází. Farář proto po dohodě s Bur Janem

přesvědčí Lahodu, aby Magdalenu co nejrychleji provdal za Víta, syna rychtáře Lukeše. Avšak Vít po několika Magdaleniných odmítnutí zakrátko přestává do jejího domu docházet. Bez Lahodova vědomí se farář s Bur Janem vydávají do Slaného, aby o vztahu milenců pověděli primasovi a jeho ženě, kteří by tak mohli jejich vztah přerušit. Tento plán se jim daří a oni se spokojeni navracejí zpět do vsi.

Silná vichřice způsobí pád velké zdi Bur Janovy tvrže, také domy ostatních sousedů jsou nemálo poničeny. Více než tato škoda však Bur Jana zasáhne náhlé zmizení Michala s Korolou. Vydává se je s pomocníky hledat po okolí, ale neúspěšně. Smutný ze ztráty Koroly, kterou si zamiloval, opouští tvrz i ves a stěhuje se ke svému strýci do Černčic. Na Kvílickou tvrz povolává svého syna Ozmana, který se tak navrácí z vojenského tažení. Ozman se stává tvrdým a nepřístupným pánem, kterého se poddaní obávají. Ve svém kázání proti němu vystupuje farář, je však pro tuto svou pobuřující řeč proti vrchnosti vykázan z fary. Na jeho místo přichází do Kvílic nový kněz, Juda Opsymates, který Ozmana naopak velebí.

Sousedé Ozmanovi radí, aby se oženil. Tomu se jako nevěsta zalíbí právě Magdalena, když ji jednoho dne zahlédne před domem. Poté, co se odváží a chytne Magdalenu do náručí, dívka se mu hbitě vzepře a uteče. Ozman, překvapen tímto jejím odporem, se hněvá a přemýšlí o tom, jak z dívky i jejího otce učinit své poddané, aby se mu už nikdy více nevzpouzeli. Napadá ho myšlenka přemluvit slánskou radu k prodeji Lahodova statku. Mezitím se Lahoda konečně dozvídá o milostném vztahu Magdaleny s Pavlem a je tím rozezlen. Vydává se na cestu do města, aby si o tom s Pavlem pohovořil, ten na něj však zaútočí se zbraní v ruce. Lahoda se brání, nakonec je ale chycen a rychtářem odveden do vězení.

Do vsi přijíždějí někteří ze slánských konšelů s purkmistrem a radním písařem. Lahoda je propuštěn z vězení, navrácí se na svůj statek, zde je mu však písařem oznámeno, že jeho statek bude prodán panu Ozmanovi za pět set kop. Sklíčený Lahoda proti rozhodnutí nevzdoruje a slibuje Ozmanovi svou poddanost a věrnost. Zanedlouho na Lahodův statek přichází do služby Vít, jemuž náhle zemřel otec. Zvolna se sbližuje s Magdalenou – ta se snaží zapomenout na Pavla, ze kterého se stává psanec.

Čtvrtá, nejkratší povídka, se jmenuje *Po vydání majestátu*. Vyprávění začíná podáním významné zprávy, že byl v Praze vydán tzv. Rudolfův majestát. Ve Slaném, stejně jako po celých Čechách panuje ze zprávy všeobecná radost. Jediným, kdo zprávou není potěšen, je Linhart Kubín, syn slánského purkmistra. Ten se do městských

oslav nezapojuje a místo toho vyráží do okolních lesů na lov. Vzápětí se na své cestě dostává až do vesnice Netovice, kde u jednoho statku potkává krásnou dívku jménem Jana. Je jí zcela okouzlen, snaží se k ní přiblížit a políbit ji, náhle je ale jejím milým sražen k zemi. Mezi oba mládenci tak nastává spor, jeho řešení se ujímá Janin otec, rychtář Řehoř Dvořák. Jiří Lavrýn, dívčin milý, je za urážku vrchnosti vsazen do vězení, Linhart je naopak hoštěn na rychtářově statku.

Purkmistr Bartoš Kubín je rozezlen ze synovy hanby a přemýšlí jak jeho pověst očistit. Posílá syna z města k příbuzným a mezitím usiluje v městské radě o to, aby byl Jiří Lavrýn potrestán. Městská rada rozhoduje o vyslání Jiřího do Uher na vojnu. Purkmistr však není s jeho trestem spokojen a nechává si poslat pro rektora pražské akademie Martina Bacháčka, aby mu v synově záležitosti pomohl. Bacháček přijíždí a purkmistrovi znepokojivě oznamuje, že jeho syn již není členem akademie, ale přidal se k Jezuitům. Zdrčený purkmistr se proto svého syna zříká a sepisuje závěť, ve které ho zbavuje dědictví.

Jiří se po několika měsících navrácí z Uher. Vítají ho matka Apolena s Janou, ne však jeho otec Vavřinec. Ten se na něj hněvá, protože se zakoukal do Jany, do dcery svého nepřítele. Jiří slibuje, že se s Janou ožení teprve v den, kdy se jejich otcové smíří a odpustí si dávnou zradu.

Z Linharta se stává hejtman na Smečenském panství, je mu udělen erb a šlechtický přídomek. Spolčuje se s německým vojskem, které náhle přichází na Smečno. Část těchto vojáků je vyslána do okolních vesnic, aby zkrotila nepoddajné kacířské obyvatelstvo. Zástupy venkovských lidí se však odmítají vzdát a dochází k boji. Do boje se statečně pouští také Vavřinec Lavrýn a Řehoř Dvořák. Zanedlouho je převaha venkovanů natolik silná, že se němečtí vojáci dávají na útěk zpět do Smečna. Vavřinec je však raněn a klesá do náruče Řehořovi. Ten jej společně s Jiřím následně odváží domů do Netovic. Poté, co se Vavřinec na smrtelné posteli smířil s Řehořem a rovněž se svým synem, kterému odpustil a dal svolení ke sňatku s Janou, umírá.

Ve Slaném umírá také purkmistr Kubín. Již se nestačil dovědět o nešťastném osudu svého syna Linharta, který je zuřivými německými vojáky nakonec oběšen.

4.1.2 Pojetí postav a prostoru

V celém povídkovém souboru není kladen žádný zvláštní důraz na konkrétní vykreslení vzhledu a charakteru vystupujících postav. Čtenář se ale setkává s bohatým

líčením jejich nejrůznějších činností, jednání a chování a právě z tohoto pohledu si lze následně konstruovat určité představy o daných postavách. Na řadu tedy přichází čtenářova představivost, fantazie a rovněž schopnost vystavět z několika málo nabídnutých indicií celkový obraz. Z hlediska Forsterova rozlišování postav „plochých“ a „plastických“ se v tomto povídkovém souboru setkáváme ve větší míře s typem postav plochých. Chatman oba typy postav vysvětluje ve svém díle: „Za prvé, plochá postava je obdařena jediným rysem – nebo jen velmi málo rysy [...]. To neznámá, že plochá postava nemá schopnost velké živosti či síly, [...]. Za druhé, jelikož má pouze jediný rys (anebo rys jasně dominující ostatním), chování ploché postavy je vysoce předvídatelné. Naopak plastické postavy jsou obdařeny velkým množstvím rysů, z nichž některé bývají konfliktní či dokonce protikladné, jejich jednání nelze předvídat – dokáží se měnit, překvapovat nás atd.“⁶² Ploché postavy nacházíme zpravidla v narativních dějových, ve kterých se vypravěč příliš nezaobírá vnitřním jednáním postav a právě tyto narativy tvoří základní kostru analyzovaného souboru povídek. Jinak je tomu v případě narativů psychologických, ze kterých se o vnitřním světě postav dozvídáme mnohem více.

Ústředním prostorem, do něhož autor zasadil narativy všech povídek souboru, se stává již zmíněné Slánsko. Ovšem popisu prostředí a jednotlivých míst města Slaný a jeho nejbližšího okolí zde není věnována přílišná pozornost. Protože ale jednotlivé povídky čerpají své náměty právě z dějin Slánska⁶³, je výběr města Slaný a jeho okolí jako hlavního prostoru všech odehrávajících se událostí důležitým znakem. Ve většině povídek se s bližším vykreslením prostředí města nepracuje vůbec, čtenáři je pouze nastíněno bezprostřední fyzické okolí postavy (ulice, dům či pokoj), které mu napovídá, kde se aktuální dějová situace odehrává. Jen ve vzácných případech se setkáme s popisnými pasážemi, které se zaměřují na konkrétní prostory (většinou jde o interiéry staveb) a důvěrněji vyobrazují jejich vzhled. Také obraz krajiny a přírodní scenérie není čtenáři v povídkách dostatečně znázorněn, jejich útržkovité zapojení do vyprávění má pouhý ilustrační charakter.

⁶² CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs*. Narativní struktura v literatuře a filmu. Brno: Host, 2008, s. 108, s. 137 – 138.

⁶³ DOBNER, Libor. Josef Lacina alias Kolda Malínský (k 150. výročí narození). In: DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Slánský obzor*. Ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně [online]. Slaný 2001, 8 (108), s. 164 – 165. [cit. 2017-01-10].

Konkrétní datace historického období, ve kterém se nám předkládá obraz města, není v textu jasně vymezena. Malínský zde pracuje pouze s širším zařazením příběhů povídek do dobového kontextu a tím je v tomto případě doba předbělohorská.

Hlavní postavu povídky *Chyba* ztělesňuje Šimon. Jeho vzhled a charakterové vlastnosti zde nejsou čtenáři blíže doslovně popsány, spíše naopak – poznatky o těchto dvou složkách hrdiny se dozvídáme jen útržkovitě a to na základě jeho konkrétního jednání a pronášených promluv v daných situacích. Jakési panovačné zhodnocení jeho osobnosti autor vložil do úst hrdinovi samotnému, když ten jistě tvrdí: „Však jsou v pravdě, kdož mi vzkázali, že jsem z míry švarný a pěkný, [...]“⁶⁴ Ze všech vystupujících postav v celé povídce je postava Šimona právě tou, která se zde projevuje v přímých výpovědích nejvíce, méně pak již v dialozích. Pokud jsou ale dialogy do vyprávění zařazeny, nejčastěji se odehrávají mezi Šimonem a jeho přítelem Jakubem, což je patrné hned ze samého úvodu povídky, kde se nám oba protagonisté v dialogu představují. Šimonovo vnitřní prožívání nám autorský vypravěč představuje jen velmi zřídka, není proto snadné odkrýt, co se odehrává v jeho mysli a co vlastně pociťuje. Určitý pohled do jeho vnitřního světa nabízí především úryvek vyprávějící o jeho zklamání z nepříliš vydařených zásnub: „Odklad zamrzl Šimona. Jsa v duchu přesvědčen, že té zubožené rodině oběť činí, byl by rád viděl, jak nabídnutí jeho přijato bylo s radostí a ochotou, a ony žádají lhůtu. V duchu jeho ozval se hlas, aby teď on byl zase hrdým a vzal žádost svou zpět, ale jediný pohled na pannu zapudil hlas ten, a on uznal, že paní Eufemie žádá věc spravedlivou, [...]“⁶⁵

Vedle postavy Šimona je zajisté potřeba zmínit také jeho dvě osudové ženy. Přímou charakterizaci první z nich – Veroniky Dámešové (Veruny), nám autor, obdobně jako je tomu u postavy Šimona, nepředkládá. Představa jejího domnělého vzhledu, který si každý čtenář může nejrůznějšími způsoby sám konkretizovat, nám vyplývá pouze z jediného letmého výroku samotného Šimona, který o ní s určitostí prohlašuje: „Veronika Dámešová je v nejlepších letech, byla skoro mladíci, když jsem do Slaného přišel.“⁶⁶ O jejím vzhledu a charakteru se tedy čtenář dozvídá spíše pomocí nepřímých prezentací této postavy v textu. V tomto ohledu jsou nám nápomocny některé detailně popisované činy zmíněné postavy. Právě k takovému způsobu

⁶⁴ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 5.

⁶⁵ Tamtéž, s. 21.

⁶⁶ Tamtéž, s. 6.

charakterizování postavy se ve svém díle rozsáhleji vyjadřuje Rimmonová-Kenanová, která k danému tématu říká: „Prezentace je nepřímá tehdy, když místo aby pojmenovala určitý rys, ho různými způsoby představuje a dokládá.“⁶⁷ Na základě vykresleného počínání postavy Veroniky Dámešové můžeme tudíž směle konstatovat, že její výraznou charakterovou vlastností je zejména žárlivost. Ta se nejzřetelněji prokazuje v situaci, kdy se Šimon účastní obecní schůze proti její vůli. S žárlivostí rovněž souvisí i její vnitřní prožitky, které jsou čtenáři dány více na oddiv, než jak je tomu u postavy Šimona. Z vyprávění se tedy dozvídáme, že „nemohla déle snést té duševní trýzně, musila ven na svěží vzduch. Zahalivši se do řasnatého pláště, vyšla z domu, když již čirá tma vůkol se rozložila. Byla tomu povděčná, byla aspoň chráněna před zvědavostí a pomluvou. Šla bez určitého cíle a ani nespozorovala, že stojí před domem Šoltysovským, jehož jasně osvětlená okna dosvědčovala, že u purkmistra hojná a vzácná společnost. Paní Veruna hleděla upjatě do oken, jako by mihotající se stíny pozorovala a mezi nimi stín pana Šimona rozeznati chtěla. [...] Paní Veruna proklouzla přivřenými vrátky a hustou temnotou krytá přitiskla se ku protější zdi a pokračovala ve svém pozorování.“⁶⁸

Druhou osudovou Šimonovu ženu představuje Veronika Severýnová. Tato postava je ve vyprávění podrobena přímé charakterizaci, která naznačuje její povahu. Rysy postavy jsou pojmenovány pomocí různých typů podstatných jmen či adjektiv: „Byla to zchudlá patricka, pozůstala tu při městě v nouzi po panu Viktorinu Severýnovi z Kapí Hory a živila se upravováním pentlíkův a čepců pro bohaté měšťky, [...] byla slovnatá panna z Kapí Hory.“⁶⁹ Výraznější charakteristika jejího celkového vzhledu se nám nabízí při popisu jejího zasnubního aktu se Šimonem. Na tomto místě nás jistě upoutá způsob ztvárnění její postavy – je vyobrazena jako postava zcela romantická: „Byla v lehkém, volném domácím obleku, který děvě nemálo slušel a od jehož bílé barvy tím více různily se dívčiny černé dlouhé vrkoče po zádech spuštěné, jakož i její sličná, teď poněkud zardělá tvář.“⁷⁰ Charakterizace její postavy je však následně ovlivněna nepřímými kroky a detaily, které se ve vyprávění v souvislosti s její osobou objevují. Dokládá to zejména způsob vyobrazení změny v jejím chování, na řadu však přicházejí i jiné prostředky charakterizace. Tato postava se nám ale po sňatku se

⁶⁷ RIMMONOVÁ-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001, s. 68.

⁶⁸ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 11.

⁶⁹ Tamtéž, s. 9 – 10.

⁷⁰ Tamtéž, s. 18.

Šimonem ukazuje i v poněkud reálnějším světle, což potvrzují tato slova: „Vše to velela paní Veronika, na pana Šimona nic se neohlížejíc, a jen když donesen účet, předložila jej panu manželu. [...] s popanštělou Veronikou bylo třeba mluvit uhlazeně, panský, jinak ohrnovala nosík, [...].“⁷¹ Můžeme konstatovat, že Veronika je ve vyprávění prezentována převážně jako dominantní typ ženské postavy. Její romantická stránka se čtenáři více odhalí až v souvislosti s milostným citem, který tajně chová k postavě rytíře Bur-Jána Trčky. K jeho romanticky pojatému vzhledu se autorský vypravěč podrobněji vyjadřuje těmito slovy: „Byl mladý, sotva třicetiletý pán, vzrostu štíhlého, tváří uzardělých, sličných a černý tykytový oblek střihu španělského s obšírným bělostným ohrdlím svědčil o nádheře a eleganci. Ruka, která si občas krátkou brádkou pohrávala, zářila leskem zlata a drahokamův.“⁷² Svou lásku k Bur-Jánovi vyznává Veronika v dopise, ve kterém bylo napsáno „několik slov, ale byl to žhavý výron horoucí lásky a nezměrné touhy“⁷³. Bližšímu vyobrazení jejich milostného vztahu však není v povídce věnován prostor.

Další vystupující postavy plní již roli vedlejší (například postava bakaláře Jakuba, úředníka Jiřího Bylinského či postava matky Veroniky Severýnové Eufemie Salavové). Mnohé z nich dokonce zastávají pouze funkci epizodní. Výskyt těchto drobných epizodních postav však dostatečně přispívá k plynulému posouvání dějové linie příběhu vpřed. Některé jsou autorským vypravěčem pouze jmenovány a tím tedy vkládány do příběhu (například postava úředního sluhy Sylvestra Rubryky či sekretáře Rykera z Hosusfeldu). Přestože se nám může mnohdy zdát jejich zapojení do příběhu přímo zanedbatelné, setkáváme se tu s nimi v nemalém počtu - vycházíme-li při tom z úvahy Hodrové, která k pojetí postavy v literárním díle poznamenává, že „postava [...] představuje [...] typ subjektu budovaný prostřednictvím vypravěče či bez jeho prostřednictví v sérii výstupů a promluv, zmínek o ní, [...]“⁷⁴.

S uváděním některých jmen postav pracuje autorský vypravěč ledabyly (jedná se především o jména postav vedlejších). Čtenáři tak nemusí být vždy na první pohled jasné, o jakou postavu se právě jedná. Ukažme si to na příkladu postavy sekretáře Rykera z Hosusfeldu. Autor jej v povídce pojmenovává hned několika variantními způsoby – uvádí ho jako Rykera z Hosusfeldu, v některých pasážích ovšem jen jako pana Rykera či pana z Hosusfeldu, dále v jiných pasážích pouze jako pana podkomořího

⁷¹ Tamtéž, s. 27 – 28.

⁷² Tamtéž, s. 38.

⁷³ Tamtéž, s. 42.

⁷⁴ HODROVÁ, Daniela. *Proměny subjektu*. Svazek 2. Pardubice: Mlejnek, 1994, s. 75.

či sekretáře úřadu podkomořského. Lze si také snadno povšimnout autorovy práce s obměnou jmen postav – například jméno postavy Matěje (Salavy z Lípy) je v jiných pasážích textu uvedeno v jeho archaické podobě jako Matyáš.

Můžeme vcelku konstatovat, že povídka *Chyba* čtenáři příliš nenabízí detailní popisy prostorů a prostředí, ve kterých se odehrávají příslušné dějové situace. Pouze v jediném případě nás autorský vypravěč důvěrněji seznamuje s konkrétním prostorem. Jedná se o prostor Šimonova domu. Na tomto místě si lze jistě povšimnout autorova realističtějšího pohledu při ztvárnění tohoto prostoru, o kterém si můžeme následně v mysli udělat podrobnější představu, když vypovídá: „Šedé průčelí ozdobeno římsami a nalíčeno na zeleno, jednotlivá pole ozdobena růžicemi bílými a červenými tak, jak se střídaly v erbu Severýnovském. Pohodlné, ale prosté světnice změněny v pokoje, jichž stěny pokryty čalouny a ozdobeny obrazy i soškami, a podlaha pokryta obširným kobercem. Starý, důkladný, ale těžký nábytek vystěhován na půdu, za to pořízen jiný, řezaný a vykládaný.“⁷⁵

Hlavního hrdinu v povídce *Masopust* představuje Kliment (Klimeš) Jakubec. Obdobně jako v předcházející povídce *Chyba*, také zde nám autorský vypravěč neposkytuje přímé informace o vzhledu či charakterových rysech hlavního hrdiny. Čtenář je tedy opět odkázán na samotné vyprávění o jeho skutcích, ze kterých si pak může následně konstruovat obraz o určitých vzhledových či povahových vlastnostech. Pouze v jediné pasáži textu nám autorský vypravěč podává určité vodítko k tomu, abychom si mohli lépe představit Klimšův zevnějšek: „[...] byl prý otec pana Klimše [...] postavy maličké, ale až skoro neslušně zavalitý, děd pak [...] vysoký ale suchý. Vnuk jeho zdědil po předcích jen větší rozměry, byl vysoký a slušně vyživený, [...]“⁷⁶ Popisu jeho vnitřních prožitků se však autor věnuje mnohem více. Můžeme si tedy snadno všimnout několika scén, které jsou zaměřeny na vylíčení jeho myšlenek a úvah. Snad nejvíce je shledáváme v pasážích, ve kterých rozjímá nad podobou svého portrétu v graduálu: „[...] on v duchu shlížel se již v graduále ozdobeném hned na prvních listech velikou jeho podobiznou [...], on již zase rozvažoval, dá-li se vypodobniti v plášti či dalamanu. [...] Když tak v duchu ukončil svůj úbor, bylo zase jednati o tom, jak by věc ta nejlíp provésti se dala.“⁷⁷

⁷⁵ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 26 – 27.

⁷⁶ Tamtéž, s. 121.

⁷⁷ Tamtéž, s. 69 – 70.

Nejvýraznější ženskou postavu v povídce ztvárňuje Volpra, děkanova manželka. Jedná se o dominantní, rázný typ ženské postavy. Její rozhodná povaha je formována pomocí velkého množství promluv a jednání v převážně zásadních dějových situacích. Také způsob popisu jejího zevnějšku, který se čtenáři ve vyprávění nabízí, dokládá energičnost této postavy: „Kvapíc s kopečku dolů k děkanství, paní Volpra podobala se lítici. Vysoký, kuželovitý klobouk poporazila si do týla, při tom vrkoče smekly se jí a poletovaly za kvapící. V rozpaleném obličejí blýskaly se hněvem veliké černé oči.“⁷⁸ Dalšími, již méně výraznými ženskými postavami jsou Klimešova sestra Juliana a jeho dcera Otilie. Obě ženské postavy zde nejsou vzhledově charakterizovány. O Julianě se pouze dozvídáme, že je to „pocitivá[...] a zachovalá, [...] trochu splašená sestra [...]“⁷⁹. Otilie se čtenáři nejvíce prezentuje v romantických scénách s Havlem: „Vykřikla, když studiosus kolem pasu ji objal, ale vykřikla opatrně, aby vykřikla, ale aby jí nebylo slyšeti, a věru že více než tento výkřik rozlehlo se mlasknutí [...]“⁸⁰ Romantickou a dojemnou se jeví také scéna zasnub mezi Otilií a Havlem. Na tomto místě si tak můžeme povšimnout hned několika romantických výjevů: „Když panna Juliana [...] do zahrady přišla, [...], stala se právě svědkyní, jak pan Klimeš dceři a nastávajícímu zeti žehná. Vytryskly jí slzy a ona, zastávajíc nevěstě matku, poznamenala ji křížem a Havla napomenula, aby Otilku choval jako klenot svého srdce a zřítelnicí svého oka.“⁸¹

Ostatní vystupující postavy můžeme označit za postavy vedlejší. Podobně jako v předešlé povídce, i zde se objevují v hojném počtu - jsou jimi koňšelé, rychtář, děkan (jeho syn Havel a dalších šest dcer), školní správce a další nejrůznější postavy sousedů a měšťanů. Nejednou nás mohou upoutat i postavy, se kterými jsme se seznámili již v předešlé povídce a které vystupují také zde. Opět tedy můžeme ve vyprávění narazit na Mikuláše Srnovce z Varvažova či Sylvestra Rubryku.

Relativně nápadná je autorova hra s některými jmény vedlejších postav. Zejména příjmení, která propůjčil postavám koňšelů, se jeví přinejmenším úsměvně, neboť je pojmenoval Vepřek, Vojna a Psík. S těmito postavami a jejich jmény souvisí také vyobrazení posměšných erbů v povídce, kde jsou jim přidělena i „erbovní jména“. Dozvídáme se tedy, že Vepřek je nazván „Vildpretem z Grünwaldu“, Vojna „Paštěkou z Dykšteinu“ a Psík „Svítkem z Putersdorfu“. Zvláštní jméno si vysloužil i Klimeš, který je pojmenován jako „Marcipán z Cukrperku“. Postavy uvedených koňšelů jsou

⁷⁸ Tamtéž, s. 73.

⁷⁹ Tamtéž, s. 72.

⁸⁰ Tamtéž, s. 103.

⁸¹ Tamtéž, s. 123.

v příběhu ztotožněny se stejnojmennými postavami, které jsou zaznamenané v rukopise děkana Rvačovského *Masopust*⁸². Je tedy patrné, že autor v povídce pracuje s domnělým původem těchto jmen. Vedle toho můžeme také poznamenat, že autor do svého vyprávění zakomponoval i jména osob historicky doložených (například Vavřinec Leandr Rvačovský z Rvačova, Jiří Melantrich z Aventina či Jaroslav Bořita z Martinic).

Podrobný popis prostoru není ve vyprávění, obdobně jako v předešlé povídce, tolik zastoupen. Čtenáři se zde však nabízejí určité záchytné body k lepší vizualizaci prostoru a prostředí města. Ve vyprávění jsou proto opětovně jmenovány některé části města tak, aby lépe korespondovaly s odehrávající se dějovou situací. Upozorňuje se na konkrétní místa (Slánská hora, Velvarské předměstí, Zlatá krčma na Všehlušském předměstí či podloubí Brunclikovského domu) nebo jen na neurčité městské části (náměstí, chrám, mlýn, hřbitov či vinice). Nejvěrohodněji vykresleným prostorem se jeví zahrada Klimšova domu. Tato zahrada zastává převážně funkci romantického prostoru, do kterého je zasazena scéna setkávajících se milenců (Otilie a Havel) či scéna jejich zasnub. Čtenář proto očekává, že prostředí zahrady bude vykresleno v romantickém duchu pro podpoření romantické atmosféry obou scén, ovšem její nelichotivé zpodobnění jakoby neodpovídalo vážnosti a důležitosti těchto scén: „Zahrádka byla dosti pusta. Bujela tu nejvíce réva, která pro chatrnost svých plodů nejsouc pěstěna a ořezávána, tvořila tu celá loubí, zavěšujíc se po kmenech rozložitých štěpův a košatých hrušní. Půdu kryl většinou trávnik a jenom tu tam vynikal z něho keříček hotanu, tymiánu nebo routy, šalvěje, vratiče a bertrámu, [...]“⁸³ Při popisu prostoru se do popředí mnohdy dostává i věcně-předmětová složka (věci a předměty vyplňující prostor), která poukazuje na jeho realistické ztvárnění. Ukázkou toho budiž scéna, ve které se Klimeš Havlovi chlubí obsahem svého šatníku. Formou výčtu jsou představovány jeho jednotlivé prvky: „Zavedl ho do komory a tu zotvírav několik truhel a almar vybral z nich kupu šatstva [...]. Po šatech došlo na zbraň. Meče, tesáky, kordy, péra a tulichy sneseny [...]. Konečně došlo na klenoty.“⁸⁴

⁸² Jména daných postav vysvětluje ve svém díle Čeněk Zíbrt, přičemž odkazuje na jejich srovnání se stejnými jmény ve Rvačovského *Masopustu*. (ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Příspěvek ke kulturním dějinám českým [online]. Praha: Josef R. Vilímek, 1889, s. 28. [cit. 2017-01-19].).

⁸³ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 55.

⁸⁴ Tamtéž, s. 120.

Povídka *Za pět set kop* zahrnuje vyprávění o životních osudech třech hrdinů – rytíře Bur Jana Kagera, sedláka Řehoře Lahody a Bur Janova syna, vojenského kapitána Ozmana. Také v této povídce nám autor neposkytuje bližší popis vzhledu či povahy daných postav. O Bur Janovi se pouze dozvídáme, že je to statečný a urozený rytíř, hodný a dobrý pán a zároveň „erbovní chud’as“. Ještě méně údajů nám autorský vypravěč podává o sedláku Lahodovi. Ten je označen za „starého kocoura“, z čehož můžeme jeho vzhled a povahu jen hrubě usuzovat. Nejinak je tomu také u představení postavy Ozmana. Zjišťujeme jediné, že „z bujného, svižného mladíka stal se ramenatý, zamračený muž“⁸⁵. Prostřednictvím několika rozmanitých vzpomínek, úvah a záměrů můžeme zhruba nahlédnout do vnitřního světa těchto postav. Jejich samotné promluvy v kombinaci s výpověďmi vypravěče pak tvoří, stejně jako v předešlých povídkách, základní složku celého vyprávění.

Větší pozornost autorský vypravěč věnuje charakterizaci záhadných postav Michala a Koroly. Michalův vzhled se nám odkrývá za pomoci přímého popisu jeho tváře a také vykreslením oděvu, který nám rovněž může o postavě více napovědět. Vypravěč ho představuje jako „vyčouchlého chlapa v hrubé haleně a širokých šaravárech, v jehož snědém obličejí s dlouhými kníry blýskaly se veliké černé oči [...]“⁸⁶. Korola, nazývána „černou pannou“, je vzhledově vykreslena jako žena tmavé pleti v cizokrajném oděvu. Čtenáři je nastíněn její původ tvrzením, že „není religionu římského, ale víry řecké, a že není cikánkou, ale z národa Černých Vlachů“⁸⁷.

Magdalena, hlavní ženská postava, je znázorněna jako hrdá a odvážná mladá dívka s bohatými černými vlasy. K jejímu romantickému vzezření se vypravěč dále vyjadřuje těmito slovy: „Stepilá její postava v rouše těsném, avšak v hojných záhybech splývajícím, byla tak útlá a celý zjev děvy v tom bleděmodrém obleku upomínal spíše na vílu nežli na selské děvče.“⁸⁸ Dívčino panské chování a hrdou povahu vypravěč naznačuje nejen jejími sebevědomými skutky, ale i bohatě zdobeným „panským“ oděvem. Velmi výrazná se ukazuje být i vypravěčova hra s dívčíným jménem, neboť se v celém vyprávění setkáváme s jeho několika libovolně se opakujícími variantami (Madlenka, Lenka, Madluše, Máří). S postavou Magdaleny se rovněž pojí nejedna romantická scéna. Bezpochyby nejvíce romantických rysů pak nalezneme ve scéně Magdalenina dojemného vyznání lásky k Pavlovi. Svěřuje se faráři, „že není sebe

⁸⁵ Tamtéž, s. 202.

⁸⁶ Tamtéž, s. 164.

⁸⁷ Tamtéž, s. 166.

⁸⁸ Tamtéž, s. 211.

mocna, že jí snad učarováno, že nemůže na nikoho a na nic mysliti, než na něho, že srdce se jí kormoutí při myšlence na budoucnost, ale že nemůže jinak, že musí naň pohlédnouti, s ním promluvíti – že by zemřela raději, než by ho vídati neměla“⁸⁹. Milostná schůzka Magdaleny s Pavlem je v jednom případě doplněna také obrazem okolní přírody. Naše očekávání, že vypodobnění přírody bude dokreslovat romantickou atmosféru této scény, se však nenaplnuje. Způsob zobrazení přírody je tu naopak dán do kontrastu k aktuálnímu prožitku milenců. Tato skutečnost však nemění nic na tom, že daná scéna schůzky v sobě nese pravý nádech romantiky: „Dlouho milenci spolu rozmlouvali, nic nedbajíce vichru a teprv když modravou září obloha se zableskla, přivinul mladík dívku k sobě, vtiskl políbení na chvějící se její rty a již byl zase v sedle.“⁹⁰

Postavy, převážně reprezentující několik venkovských řemesel, jsou již postavami vedlejšími. Z nich jmenujme například faráře Josuu Meridiese, mlynáře Havla Molitorise, kováře Šimona či kostelníka Blažeje Cerundu.

Prostorem, kam autor zasadil hlavní události povídky, se stává vesnice (Kvílice). Její vazba na město (Slaný) je ovšem patrná a v celé povídce se tedy prostory vesnice a města prolínají. Vesnice se nám zde ukazuje jako uskupení staveb, které je dáno jejich strohým výčtem, neboť vypravěč uvádí: „Celá ves Kvílická čítala i s tvrzí čtrnáct stavení a z těch chrám sv. Víta a příležíci fara [...], rozsáhlý pak právě pod tvrzí ležící statek, [...].“⁹¹ Do prostoru Kvílické tvrze nás vypravěč přivádí v samém úvodu povídky. Velmi nápadná je realistická podoba této pevnosti: „Prejzy, které svrchu kryly zeď, spadaly a jejich místo zaujalo hromové koření, narudlý netřesk, chud’oučká tobolka pastuší aneb hebounký mech, tu a tam nad nizoučkou tu pokrývku vyskočila štíhlá břízka se sporou korunkou.“⁹² Kompletní představa o tvrzi vzniká podáním informace o všech statcích, které k ní náleží, „byl to mlýn, statek zvaný Šorelovský, dvě chalupy, krčma, škola, a čtyry domky, z nichž jedním byla kovárna [...].“⁹³ Jako romantický prostor můžeme označit místo, na kterém se schází přátelé Bur Jan, Lahoda a Meridies. Toto romanticky vyhlížející místo je umocněno i časem, ve který se na něm opětovně setkávají, neboť je to vždy „za soumraku při pěkné pohodě před vraty pod košatými

⁸⁹ Tamtéž, s. 183.

⁹⁰ Tamtéž, s. 198.

⁹¹ Tamtéž, s. 163.

⁹² Tamtéž, s. 162.

⁹³ Tamtéž, s. 163.

ořechy na povaleném jakéms sloupu kamenném, [...]“⁹⁴. Daleko výrazněji než v předešlých povídkách se tu setkáváme s líčením přírodních úkazů. Nejčastěji je popisována nepřízeň počasí (bouřka nebo vichřice) a to velmi reálně: „Vichřice burácela po celou noc. Nebylo podobné pamětníka. [...] V divoký rej přírody příšerně zalehaly dunivé rázy zvonů, když se vítr o starou, dřevěnou zvonici opřel a ji rozkolébal.“⁹⁵

V povídce *Po vydání majestátu* se nám představují životní osudy čtyř hrdinů – purkmistra Bartoše Kubína, jeho syna Linharta, sedláka Vavřince Lavrýna a jeho syna Jiřího. Popis purkmistrova vzhledu nám autorský vypravěč neposkytuje, určitou představu o jeho charakterových vlastnostech si však lze udělat z následujících slov, neboť vypravěč nám ho líčí jako „podivína, ale zároveň [...] statečného obhájce práv městských a věrného ctitele kalicha, [...]. Byl nesnášenliv k jinověrcům až k fanatičnosti a odpor proti mínění svému, [...], míval v obyčeji odstraňovati kordem, [...]. K lidu poddanému býval přísný a tvrdý, [...] a jen nezvratná jeho spravedlnost činila ho lidu vzácným“⁹⁶. Jeho syn Linhart, student pražské akademie, je vykreslen jako rozmazlený a svéhlavý mladík, který svým chováním způsobuje otci potíže v jeho purkmisterském úřadě. V hrubém popisu Linharta dává vypravěč na odiv právě jeho smělost, když s jistotou říká: „Prostředkem rozevřela se široká cesta a tam vítězně vykračoval si mladý patricius, veda na řetězcích dva plavé chrty, [...]. Dlouhá ručnice, pěkně vyleštěná, leskla se na rameni mladíkově, patrně, že vychází si na myslivost.“⁹⁷ Vavřinec Lavrýn je čtenáři vzhledově představen pouze jako stařec s „šedivou hlavou“. Jeho povahu lze usuzovat jedině z jeho promluv a vylíčeného chování. Stejně je tomu i u postavy Vavřincova syna Jiřího, jehož přímá charakterizace není do vyprávění zahrnuta.

Hlavní ženská postava, dcera rychtáře, se jmenuje Jana. Při popisu jejího vzhledu je kladen zvláštní důraz na části oděvu: „Zelená, fěrtochová suknička prokukovala mezi trhanicemi a modrá, mezulánová šněrovačka, červenými stuhami lemovaná, těsně objímala kypré tvary mladice, [...]“⁹⁸ Na základě jejího vylíčeného chování lze usoudit, že se jedná o hodnou, odvážnou a spravedlivou dívku. Bližšímu vykreslení Jany a jejích činností se však vypravěč v příběhu nevěnuje.

⁹⁴ Tamtéž, s. 166.

⁹⁵ Tamtéž, s. 198.

⁹⁶ Tamtéž, s. 253.

⁹⁷ Tamtéž, s. 240.

⁹⁸ Tamtéž, s. 241.

Také v této povídce se setkáváme se spoustou postav vedlejších. Opět jsou jimi zejména představitelé městské správy (primas, hejtman, konšelé), také školy (rektor) a dále nejrůznější postavy měšťanů a vesničanů.

Klíčovými prostory povídky se stávají město a vesnice. S prostorem města je spojena významná historická událost (podepsání tzv. Rudolfova majestátu), v prostoru vesnice můžeme sledovat některé důsledky této události. Autor nás zavádí do několika konkrétních vesnic – Netovice, Smečno, Malkovice, Přelice. Prostor města poté zastupuje Slaný a Praha. S Prahou se pojí vydání samotného majestátu, centrem všeobecného veselí se však ve vyprávění stává město Slaný, které je označeno jako „hvězda Husitů“. Do popředí vystupuje zejména prostor chrámu, kam je umístěn dojemný obraz slavnostní chvíle: „Chrám sv. Gottharda zazníval radostným Te deum a mnohá vráskovitá tvář byla polita slzami radosti a mnohé mladé oko plálo rozkoší, že konečně dosaženo toho, po čem celý skoro národ po věk darmo dychtil, darmo usiloval. A na kolena vše se vrhlo ku vroucímu díku nebesům, [...]“⁹⁹ Obrazu přírody není v povídce věnována pozornost. Vypravěč pouze stroze konstatuje, v jakém ročním období se dané události zrovna odehrávají. Důkazem je tento úryvek: „Uplynulo léto a nastaly smutné dni podzimní.“¹⁰⁰

4.1.3 Motivy

Povídkový soubor nepracuje s velkým množstvím motivů. V každé povídce lze ale vždy spatřit alespoň jeden motiv výraznější. Dané motivy jsou významné především pro konstrukci samotných dějů povídek, některé z nich ale mohou plnit přímo specifickou funkci určitého symbolu pro některou z postav.

V povídce *Chyba* se vyskytuje jeden důležitý motiv – motiv chyby, jak je patrné již ze samotného názvu. Tento motiv je v povídce zcela dominantní a velmi často se zde opakuje. Objevuje se ve vyprávění vždy v souvislosti s hlavním hrdinou Šimonem. Slovo chyba je nedílnou součástí Šimonovy osobité rétoriky a jeho provázanost právě s touto postavou a jejím životem je čtenáři očividná. S motivem se setkáváme hned v úvodním dialogu Šimona s Jakubem o ženách, autorský vypravěč nám tím dává tušit, v jakém rázu se bude vyvíjet celé vyprávění. Jako doklad proto uvedme část tohoto dialogu s důrazem právě na Šimonovy repliky: „Tot’ jistě vzkázala ti Rebeka

⁹⁹ Tamtéž, s. 239.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 272.

z Drnovského šenku, hádal bakalář [...]. Chyba, Jakube, chyba, bránil se kantor, vzkázala tak vdova sousedka, [...]. Však již vím, že to stará Dámeška, chlácholil rektor [...]. Zase, kollego, chyba, odporoval Šimon, Veronika Dámešová je v nejlepších letech, [...]. A už jsi tu třicet let, vskočil mu v řeč rektor. Chyba, Jakube, tolik to nebude, [...].¹⁰¹ Jak bylo již výše uvedeno, motiv chyby je zde spojen s prezentací konkrétní postavy, kterou tento motiv ve vyprávění symbolizuje a typizuje. Propojenost života postavy s daným motivem se čtenáři stále více odhaluje s přibývajícými líčenými událostmi. Dělání chyb a následné ponaučení z nich patří k základním způsobům, jak se přiučit novým věcem a lépe poznat své okolí, ovšem tady se zdá, že to ne zcela funguje právě pro postavu Šimona. Snad i proto končí jeho život v závěru povídky tragicky. Jeho poslední vyřčená slova to žalostně vystihují: „Chyba, příteli, [...], nebude nikdy lépe! [...] Křečovitě sevřená ústa se pootevřela, a sinalé rty zašeptly slovo: Chyba!“¹⁰²

Dalšími, již méně výraznými motivy jsou v povídce romantický motiv lásky mezi Veronikou Severýnovou a Bur-Jánem Trčkou a také motiv touhy. Ten se tu ovšem prezentuje ve dvou smyslech – jednak ve smyslu touhy milostné (touha Veroniky po Bur-Jánovi) a jednak ve smyslu touhy po moci či vládě (Šimonova touha po lepším a váženějším společenském postavení).

Povídka *Masopust* nabízí několik dobře viditelných motivů. V úvodních řádcích vystupuje do popředí romantický motiv putování po světě. Z cest po cizích krajích se vracejí tři konšelé, kteří toužili poznat oblasti spojené s provozováním jejich řemesel: „Byli až v Brabantu a viděli moře. Primas, jsa kraječem suken, vydal se tam za svým obchodem, podobně Jakubec, který vedle panikářství provozoval i obchod v cizozemských vínech, a slovtný Mikuláš z Varvažova, maje sklad lahůdek a koření cizozemských, zajel si až do Amstrodamu.“¹⁰³ Samotná touha těchto postav zhlédnout v dalekých krajích nejrůznější sortiment zboží na vlastní oči a volně putovat po dosud nepoznaných městech v sobě nese také romantický nádech. Jejich cesta se tak čtenáři jeví jako cesta bezvýhradně romantická, neboť ta je právě „výrazem touhy po dálkách, radosti z putování, z volného pohybu. Hrdina je tu svým [...] tuláctvím protikladem tzv. seriózní společnosti [...]“¹⁰⁴. Motiv putování či pouti v nejrozmanitějších obměnách

¹⁰¹ Tamtéž, s. 5 – 6.

¹⁰² Tamtéž, s. 45 – 46.

¹⁰³ Tamtéž, s. 47.

¹⁰⁴ HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy*. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech. Jinočany: H&H, 1999, s. 18.

jistě nalezneme v poetické i prozaické tvorbě mnohých romantiků českých i zahraničních. Bezpochyby nejvýraznějším zástupcem romantické tvorby v českém prostředí byl Karel Hynek Mácha, který si rozličné zážitky a dojmy ze svého putování po českých i cizích krajích zaznamenával do deníku. Z bohatých deníkových zápisů následně čerpal inspiraci pro sepsání svých nejvýznamnějších děl. Podle Hrbaty, který se ve svém díle věnoval tématu poutnictví v české literatuře, „osamělá pouť romantického subjektu má zvláštní význam především v díle Máchově“¹⁰⁵.

Velmi zjevným motivem je motiv touhy po moci. Tento motiv se nám ukázal již v předcházející povídce, zde je však ve větší míře spojen také s touhou po slávě a uznání (touha konšelů po tom, aby se jejich portréty staly součástí připravovaného graduálu, jenž by byl zachován pro budoucí generace). Nejednou ve vyprávění tak můžeme narazit na jakési romantické zpodobnění scén, které tuto jejich touhu vyzařují: „Konšelé [...] cosi zaslechli o pořízení graduálu. [...] Prohlíželi ozdoby, melodii i píseň, ale nejvíce ovšem obraz pana Klimše, který se jim velice líbil, a když mistr oznámil, že by obrazy všech konšelů vymalovány býti měly, zajiskřilo jim v očích a zaplály jim tváře a oni, nečekajíce ani vyzvání, ihned prohlásili, že by na provedení tohoto pěkného a slušného předsevzetí nákladu se neštíteli.“¹⁰⁶

Vedle motivu lásky (Otilie a Havel) poutá naši pozornost i romantický motiv malby, který je spjat právě s přípravou portrétů do graduálu. Zhotovený portrét Klimeše, jak jej na výkresu zachytil Havel, na nás dělá dojem romanticky pojaté malby, neboť Havel „nakreslil hbitými, ale jistými tahy po levé straně folia trs vinný kolem tyče se vinoucí, s listím a hrozny, mezi kterými ptáci a motýlové poletovali. Nahoře po okraji trs rozbíhal se v rozviliny, po dolejších pak vinula se bohatá arabeska, objímající vprostřed pěkný kulatý rámeček. Do rámečku studiosus, pana Klimše několikrát pronikavě okem změřiv, namaloval jeho poprsí velmi trefně“¹⁰⁷.

Pouze dva motivy v povídce *Za pět set kop* jsou výrazné. Prvním je motiv lásky, který se čtenáři nabízí v podobě milenecké dvojice Magdaleny a Pavla. Druhým je motiv tajemství spojený s postavami Michala a Koroly. Jejich vztah k Bur Janovi a pobyt na Kvílické tvrzi se čtenáři ukazuje být velmi záhadný a to už jen z pouhých náznaků, které jedině mu vypravěč dává k dispozici. Záhadné je samotné jméno Koroly.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 19.

¹⁰⁶ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 124.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 105 – 106.

Jako Korolu ji oslovuje Bur Jan, ostatní obyvatelé Kvílické tvrze z toho proto usuzují, že se jmenuje buď Karla, nebo Klára. Lze říci, že i postava Bur Jana se stává v souvislosti s touto záhadnou dvojicí postavou tajemnou, naznačuje nám to jeho podivné chování a některé nejasné výroky. Na kuchařčinu otázku, zda je Korola panna nebo paní totiž odpovídá: „Snad oboje, snad nic, [...], řekněme válečná kořist, [...]“.“¹⁰⁸ To, že se vzájemný vztah Bur Jana, Michala a Koroly čtenáři představuje jako tajuplný a značně neurčitý dokazuje i samotné vypravěčovo sdělení: „O poměru těch tří na tvrzi mezi sebou povídaly se historie, ale něčeho gruntovního nevěděl nikdo.“¹⁰⁹

Jediným výrazným motivem v povídce *Po vydání majestátu* je motiv zrady. Tomuto motivu, jenž v sobě nese silný náboj, patří neodmyslitelné místo v celé romantické tvorbě 19. století (literární, výtvarné či hudební). Zejména téma zrady milostné může u publika vyvolat obrovské emoce. V této povídce se ovšem nesetkáváme se zradou milostnou, nýbrž se zradou přítele. Souvisí totiž se složitým vztahem mezi Vavřincem Lavrýnem a Řehořem Dvořákem, jejichž přátelství bylo poznamenáno právě zradou jednoho z nich. K jejich smíření dochází až na konci celého vyprávění, kdy Vavřinec, raněn v boji, leží na smrtelné posteli. Čtenáři se tak nabízí dojemná scéna tohoto smíření: „Řehoři, promluvil pološeptem Lavrýn vztahuje ruku k Dvořákovi, přijmi dík a vypusť ze srdce všelikou zášť. Dvořák objal starce a sklonil se k němu na lůžko. Slza vytryskla z jeho oka a sjela po vrásčité jeho tváři na šediny trpícího.“¹¹⁰

4.1.4 Vypravěčské strategie

Ve všech analyzovaných povídkách se setkáváme s autorským vypravěčem, který je, jako mluvčí uvedených narativních diskurzů, vševědoucí a dané příběhy nám tudíž zprostředkovává. Vypravěč se svojí vševědoucností není v příbězích nijak omezen, naopak, představuje určitý záchytný bod v daném prostoru a čase, který nám příslušné vyprávěné příběhy podává ve všech jejich potřebných souvislostech. Jeho výpovědi se prolínají a doplňují se samotnými výpověďmi či nemnohými dialogy postav. Při líčení jednotlivých událostí stojí „nad příběhem“ a do jejich samotného vyprávění svými postřehy či jinými hodnotícími poznámkami přímo nevstupuje –

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 172.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 165.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 281.

příběhy jsou tedy vyprávěny pomocí třetí osoby vyprávění. Z tohoto hlediska můžeme proto konstatovat, že se jedná o personální vyprávěcí situaci, kdy „se vypravěč zřiká vměšujících se komentářů a ustupuje za postavy vyprávění, [...]”. Ve čtenáři pak vzniká iluze, že se nachází uprostřed dění, [...]“¹¹¹.

Zároveň se jedná o vypravěče, který je rovněž všudypřítomný, což dokládá nejedna pasáž v daných povídkových textech. „Všudypřítomnost je schopnost vypravěče vyprávět z hledisek, která nejsou přístupná postavám, skákat z jednoho hlediska do druhého nebo být na dvou místech současně.“¹¹² Pro ukázkou všudypřítomnosti vypravěče v analyzovaných povídkách použijme vybraný úryvek z povídky *Chyba*. V tomto úryvku se vypravěč ocitá na dvou různých místech současně ve snaze věrně vyložit čtenáři počínání jednajících postav v obou těchto oddělených prostorech: „Uvítání skončeno, a teď jednalo se o to, či hosty páni budou. [...] Než pak co ustanoveno, rozhodl sám pan podkomoří [...], on že se nabízí za hostě panu purkmistrovi, pana z Hosusfeldu pak aby se ujal pan primas. Obě přijato s radostí [...], odebrali se do označených domů. [...] Sotva, že zasedli, vyňal již pan Ryker listinu s jmény nových konšel a [...] položil před pana primasa. [...] Zvědavost přivedla ještě jiné z rady, aby se dověděli, je-li na listě co nového. [...] Veseleji bylo u purkmistra. [...] Pan Šimon se radostí rozplýval ze dvorného se chování Jeho Milosti [...]. [...] Byl to veselý večer u Dámešů, [...]“¹¹³ Zmíněná všudypřítomnost má rovněž za následek i vypravěčovy časté rychlé skoky v ději ve snaze vše v něm obsáhnout. Samotné vyprávění není konstruováno z pohledu pouze jediné postavy. Vypravěč čtenáři naopak nabízí možnost různých úhlů pohledu na dané situace od různých postav, je to však on, kdo čtenáře slovně provádí celým příběhem.

Vypravěčovu domnělou přítomnost v povídkových textech čtenář zcela jistě cítí a uvědomuje si tak způsob jeho vedení a utváření smyslu celých příběhů. Plynulý přechod od jedné líčené události ke druhé a snaha přiblížit čtenáři konkrétní jednání daných postav i zákulisí jejich chování představují hlavní úkoly vypravěče.

Slohovým postupem, který dominuje při rozvíjení příběhů, je postup popisný. V hojně míře se ve všech povídkách pracuje s přímou řečí postav, v několika pasážích lze také spatřit jejich kratší, přesto ale dostatečně výmluvné dialogy.

¹¹¹ KUBÍČEK, Tomáš. *Vypravěč*. Kategorie narativní analýzy. Brno: Host, 2007, s. 60.

¹¹² CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs*. Narativní struktura v literatuře a filmu. Brno: Host, 2008, s. 108.

¹¹³ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 36 – 38.

4.1.5 Komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou

Umělecké počátky Malínského literární tvorby jsou do jisté míry analogické s literárními počátky Jiráskovými. Spisovatelé se spolu setkali již během svých školních let, kdy oba docházeli na první české gymnázium v Hradci Králové, otevřené roku 1862. Zatímco Jirásek na tomto gymnáziu roku 1871 také odmaturoval, Malínský maturuje až na akademickém gymnáziu v Praze, kam odešel roku 1868. Také volba jejich dalšího studia se shodovala – oba se roku 1871 zapsali na pražskou filosofickou fakultu. V Praze také začalo jejich postupné pronikání do literárního světa a sblížení s některými tehdejšími čelními představiteli české literatury. Jirásek se seznámil především s reprezentanty lumírovců, naopak k univerzitním kolegům Malínského patřili později významné osobnosti jako Zikmund Winter či Jaroslav Vrchlický. Malínského umělecké počátky jsou věnovány, obdobně jako u Jiráska, tvorbě poezie. Souběžně se psaním poezie se oba tvůrci pustili také do tvorby drobných prozaických děl, která čerpají své náměty z české minulosti. Pod jejich rukama tedy vznikala nejprve povídka venkovská (zvláště u Jiráska), z větší části pak povídka historická, na jejíž tvorbu se oba literáti následně zaměřovali nejvíce. Historická povídka je však u každého z nich pojata a zpracována odlišným způsobem a právě komparaci tohoto rozdílného zpracování budou věnovány následující řádky práce.

Malínského povídkový soubor *Před pádem* (1892) a Jiráskovu drobnou prózu – díla *Viktora* (1874), *U rytířů* (1882), *Filosofská historie* (1882) a *Zemanka* (1887), spojuje především forma daných povídek, jíž jsou napsány. Ve všech případech se totiž jedná o výhradně prozaické texty, konkrétně tedy výše zmíněné historické povídky. Zároveň lze také konstatovat, že zmíněná díla obou autorů se na základě svého věrohodného zpracování řadí do tvorby realistické, vyjma povídky *Viktora*, která se svým působivým příběhem lásky začleňuje do oblasti tvorby romantické.

Rané historické povídky Malínského i Jiráska námětově vycházejí z historicky doložených událostí, žádná z povídek se však nevěnuje jejich podrobnému mapování. Povídkové zpracování poté vychází především ze snahy zpopularizovat čtenáři národní dějiny prostřednictvím tvorby historické beletrie. Oba autoři čerpali látky pro tyto své povídky z historie oblastí, které jim byly dobře známé – Jirásek převážně z oblastí Hronovska, Náchodska a Litomyšlska; Malínský z oblastí Slánska a Malínska. Samotné náměty se poté nejvíce týkají období předbělohorského (*Před pádem*), období selských bouří, bitvy na Bílé hoře (*Viktora*), doznívajícího husitství (*Zemanka*), ale také období

národního obrození (*U rytířů, Filosofská historie*). Uvedené historické epochy, jejichž četnými událostmi se oba spisovatelé nechali inspirovat, představují základní dějové kulisy, do nichž jsou jejich jednotlivé povídkové příběhy vkládány. Lze tedy vypořádat jejich zájem o historickou stránku samotných událostí.

Způsob zpracování historické povídky u Malínského se odlišuje od Jiráskova pojetí nejvíce v rovině zobrazených postav. Malínský v souboru *Před pádem* čtenáři představuje postavy, které lze všechny směle označit pouze za „ploché“, tedy takové, že „čtenář i méně vzdělaný snadno v paměti podrží charakteristiky osob [...]“¹¹⁴. Ve výše zmíněných Jiráskových historických povídkách se už naopak setkáváme s několika postavami, které jsou bohatě individuálně charakterizovány po stránce vzhledové i psychologické. K tvorbě takovýchto postav Jiráskovi napomáhaly zejména jeho důsledné znalosti dějinných událostí, které mu rovněž umožnily vytvořit v povídkách důvěryhodnější obraz dobového prostředí. Důkladná propracovanost postav a prostředí je nejvíce patrná v jeho *Maloměstských historiích*, kde „kresba postav, prostředí a ovzduší litomyšlských měšťanských rodin je v [...] povídkách *U rytířů* [...] a hlavně v nejslavnější z nich, *Filosofské historii* [...], neobvykle plastická a dává představu o tom, jak postupovalo obrození na malém českém městě, [...]“¹¹⁵. Oba autoři se v povídkách soustředí na ztvárnění postav převážně lidového (venkovského) typu, třebaže jsou mnohé z nich zasazeny do městského prostředí. Zatímco ale u Malínského se tyto postavy nevyznačují žádnou specifickou vlastností, Jirásek koncipuje povídky, v nichž „převládá úsilí o vytvoření jednotlivých svérázných, někdy až výjimečných typů venkovanů, zasazených do jednoduchého drobného příběhu“¹¹⁶. Na základě důkladného vykreslení typu postav poté dosahuje jejich hlubšího psychologického ztvárnění. To, jakou důležitost pro Jirásku představuje do detailů promyšlená koncepce postav je zjevné také v tom, že jména některých postav se objevují i v samotných názvech jeho děl. V případě jeho drobné historické prózy jsou to díla pojmenovaná převážně podle hlavních ženských postav daného příběhu (*Viktora, Zemanka*).

Druhou rovinou, která se vyznačuje velkými odlišnostmi mezi oběma tvůrci, je rovina ztvárněného prostoru a jeho prostředí. Malínský nesoustředí žádnou zvláštní pozornost na detailní vykreslení prostoru. Zdá se, že prostor pro něj slouží jen jako pouhé úložiště pro dějové situace, a proto nemá potřebu je čtenáři nějakým bližším

¹¹⁴ Z literatury: České spisy. In: *Národní listy* [online]. 1900, 40 (130), s. 9. [cit. 2017-01-30].

¹¹⁵ POHORSKÝ, Miloš. Próza. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan (red.). *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 249.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 433.

způsobem popisovat. Při určení prostoru vychází převážně ze zapojení klasických prostorotvorných útvarů do děje (ulice, náměstí, kostel, pokoj apod.), s jejich pomocí posléze vytváří jen holé konstrukce daného prostoru. Často tedy v jeho povídkách můžeme narazit jen na hrubé přechody z jednoho prostoru do druhého. Mnohem více si s rovinou prostoru pohrává právě Jirásek. Nevytváří jen jeho pouhé rámce, ale naopak je vyplňuje ještě dalším materiálem tak, aby dosáhl celistvosti prostoru. Jeho prostor tak navozuje čtenáři větší plasticitu, která má v sobě i mocnou sílu vtáhnout jej do hloubky děje. Jednotlivé prvky a složky děje, jež se podílejí na tvorbě textu, se vyznačují plynulou návazností, která rovněž nemálo přispívá k oné plasticitě prostoru. Následující úryvek z povídky *Viktora* dokládá propojenost postav s prostorem a jeho prostředím, čímž se spolehlivě vytváří jeden pevný celek: „Viktora [...] plna úžasu pohlížela ku kladským horám, nad nimiž z růžového, zlatými obláčky lemovaného lože vyhouplo se planoucí slunko. [...] Na bílém rouchu luk zaskvěly se perly a jasné křišťály mihotající se v kmitavém lesku zimního slunce. Dlouho patřila na krásu nevídanou Viktora, stojíc na prahu vedle Pavla. Pak sestoupila s ním a po cestičce ušlapané kráčela k řece, již od chalupy dělila nepřilíš široká lučina. Řeka tekla na samém úpatí protějšjí příkré lesnaté stráně. Údolí to pobočné bylo úzké. Pavel Viktoře na zavátých místech cestu prošlapával a jí podporoval. Na březích husté bylo stromoví i křoviny. Zima je šumícího zbavila listí, mráz obalil haluze jejich lesklými křišťály.“¹¹⁷

Z předchozího úryvku můžeme rovněž vypožorovat, že krajina se pro Jirásku stává podstatným prostorem pro děj. I tato skutečnost jej odlišuje od Malínského a jeho způsobu zachycení krajiny, neboť v jeho povídkách není krajina důležitým článkem pro tvorbu prostoru. Malínský neposkytuje čtenáři explicitní obraz krajiny, ten je vždy pouze naznačen několika málo slovy v průběhu děje. Pro ukázkou nám poslouží vybraná pasáž z povídky *Po vydání majestátu*: „Mladý Kubín [...] vystoupil na temeno vrchu a rozhlédl se po krásné úrodě, však méně zajímalo ho již bělající se obilí, spíše rozvažoval, kde snáze dala by se najítí kořist.“¹¹⁸ Jirásek si při líčení krajiny vypomáhá základními krajinotvornými útvary (pole, louky, lesy, cesty, řeky, nebesa apod.) a snaží se o přehledný popis krajinné scenerie. Ta posléze působí na čtenáře svou domnělou rozlehlostí a mohutností a také pocitem, jakoby ji čtenář již důvěrně znal. Líčení jednotlivých prvků krajiny Jirásek nabízí ve vybraném úryvku povídky *Zemanka*:

¹¹⁷ JIRÁSEK, Alois. *Viktora*. Povídka z dob utrpení národa českého. Praha: Jan Otto, 1874, s. 114 – 115.

¹¹⁸ MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 240.

„Jasná, tmavomodrá nebesa, bez stínu a mráčku, klenula se nad širou krajinou a slunce palčivě zářilo. Na nebi jasno, na zemi smutno. Kraj všecek vyprahlý. Hle, těch širých lánů! To jsou pole přede žněmi? Těch nizounkých, žloutnoucích kláskův, [...], těch vypálených lnů, jež se rdí zdaleka jako vřesoviště v jeseni!“¹¹⁹

Podíváme-li se na dané povídky z hlediska využití motivů, zjistíme, že oba autoři pracují s některými shodnými motivy. Především je to romantický motiv lásky (nejzřetelněji v povídkách *Viktora*, *U rytířů*, *Zemanka*, *Chyba*, *Masopust* a *Za pět set kop*), dále motiv putování či pouti (*Viktora*, *Masopust*) a také motiv tajemství (*Zemanka*, *Za pět set kop*). V Malínského příbězích se dále objevuje motiv chyby, motiv touhy po moci či motiv zrady, u Jirásky naopak motivy hrdinství a vlastenectví.

Malínského povídkový soubor se od Jiráskovy drobné prózy liší i způsobem, jakým jsou vyprávěny příběhy. Zatímco Malínský ve svých příbězích klade hlavní důraz na dějovou složku, v Jiráskových prózách je pozornost soustředěna na celkové souznění všech složek příběhu dohromady. Tato skutečnost vyplývá již ze srovnání úvodních odstavců jednotlivých povídek. Úvodní pasáže Jiráskových příběhů ztvárňují určitý obecný vhled (ucelený popis prostředí) do nadcházejícího děje. Zpravidla je tento úvod do děje popisován pomocí nejrůznějších přírodních obrazů a zabírá několik odstavců. Teprve poté přichází na řadu první přímá řeč postav a čtenáři je tak poskytnuta možnost seznámit se s konkrétními událostmi. Počáteční odstavce Malínského příběhů čtenáře naopak vtáhnou rovnou do děje a to obvykle prostřednictvím úvodní přímé řeči či dialogu postav¹²⁰.

Výše analyzované rozdílné způsoby ve zpracování historické povídky jsou nepochybně důkazem toho, že oba tvůrci disponují vlastní originální poetikou a osobitým literárním stylem. Příběhy Malínského jsou koncipovány jednoduchým lineárním způsobem tak, aby jejich děj byl pro čtenáře snadno pochopitelný. Vyznačují se prostým věcným slohem, nejednou se však čtenáři může stát, že se při četbě textu dostane do úzkých. To je dáno zejména občasným zapojením archaických a latinských výrazů do textu, což svědčí o skutečnosti, že jazyk textu je orientován na dobového čtenáře. Malínského poetika se tak čtenáři jeví jako nepříliš poutavá, zdržující se jakýchkoliv výrazných zvláštností. Také u Jirásky se setkáváme s lineárně rozvrženými

¹¹⁹ JIRÁSEK, Alois. *Zemanka*. Praha: František Šimáček, 1887, s. 17.

¹²⁰ „Již se bohdá od čarodějky otrávit nedám,“ houkl si Šimon, [...] a udeřil pěstí na vetvý stolec, [...]. „Mírni se, kollego,“ domlouval mu rektor, [...]. „Neutrhuj kollego,“ zakřikl jej Šimon, [...].“ (MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892, s. 5.).

a dobře srozumitelnými příběhy. Poetika jeho děl je však pro čtenáře mnohem působivější než poetika děl Malinského, neboť „Jirásek jako umělec jest duch nevšedně vážný, opravdový a svědomitý a není to jen hmotná rozsáhlost a objemnost díla [...], kterou možno dnes akcentovati, jest to cosi nad to: jeho vnitřní síla a čestná opravdovost, jeho umělecká vývojnost“¹²¹. K pozoruhodné realističnosti svých próz nemálo přispěl také pečlivým pramenným studiem a uvolněnou stavbou povídek.

4.2 Karel Škába: Na cestě křížové

Povídka *Na cestě křížové* byla poprvé knižně publikována v edici Maticе lidu roku 1885. Jedná se o povídku kratšího rozsahu (celkem 128 stran) s historickým námětem, což potvrzuje i její samotný podtitul, neboť je autorem explicitně označena jako historický obrázek.

Škába danou povídku napsal již jako bohoslovec, který po gymnazijním studiu vstoupil do kněžského semináře. Její otištění ve zmíněné Matici lidu však vzbudilo v řadách jeho představených nemalé pozdvižení a nelibost. „Vzbudila zájem čtenářstva, ale nezalíbila se v semináři, [...].“¹²² Pod vlivem těchto okolností byl proto následně nucen ze semináře vystoupit. Avšak i nadále se s velkým zájmem soustředil na psaní především historických povídek a novel. Jako mladý prozaik se Škába brzy nato dostal do povědomí širší literární veřejnosti, „nadšen láskou k vlasti a svému národu, rád by posloužil lidu českému tím způsobem, jak jemu sloužil nesmrtelný náš Beneš-Třebízský“¹²³. Byla to právě osobnost a literární činnost Václava Beneše Třebízského, která Škábu inspirovala k historické povídkové a novelistické tvorbě: „Šel [...] za vzorem Beneše Třebízského, který ho uchvátil svou citovou zvládnutostí [...].“¹²⁴ Škába se ve své povídkové tvorbě orientoval, podobně jako mnozí další historičtí povídkáři a novelisté poslední třetiny 19. století, na vyličení nejtragičtějších období národních dějin. Takovéto líčení, prostoupené vlasteneckým citem i bolestným elegismem, je značně patrné právě v jeho povídce *Na cestě křížové*. Z jeho děl tak na čtenáře dýchá především láska k národní minulosti jako velmi mocný cit.

¹²¹ KRÁLÍK, O., KOMÁREK, M., OPELÍK, J. (eds.). *Kritické projevy VIII*. Soubor díla F. X. Šaldy. Praha: Československý spisovatel, 1956, s. 320.

¹²² Pohřeb. In: *Národní listy* [online]. 1904, 44 (323), s. 2. [cit. 2017-03-10].

¹²³ Literatura. In: *Národní listy* [online]. 1885, 25 (11), s. 2. [cit. 2017-03-09].

¹²⁴ Nové rovny. In: *Osvěta*. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice [online]. 1905, 35 (1), s. 86. [cit. 2017-03-09].

Recenzi, které se vztahují k hlubšímu posouzení této povídky, není příliš mnoho. Za stěžejní lze proto považovat pouze dvě z nich, ze kterých je rovněž patrné, že dobová literární kritika danou povídku posuzovala rozdílným způsobem. Uveďme tedy nejprve kladně pojatou recenzi uveřejněnou v *Národních listech* roku 1885, tedy roku, kdy povídka vyšla poprvé knižně. Její zhodnocení je zde následující: „Ročník devatenáctý „Mat. lidu“ začal knihou, která v mnohém ohledu zasluhuje povšimnutí. Pod titulem: „Na cestě křížové“ podává se čtenářstvu našemu historický obrázek z nejsmutnější doby našich dějin, [...]. Z veliké té truchlohry, [...] kterou spisovatel trefně nazval cestou křížovou, vybrána jen jediná scéna z velikého utrpení národa českého, jediná kapka z toho kalicha krve a slzí, [...]. A věru, pěkný talent, který se jeví již nyní v pracích p. K. Škáby, vzbuzuje dobré naděje, jak každý z knížky „Na cestě křížové“ zajisté pozná. Odporujeme ji našemu vlasteneckému čtenářstvu.“¹²⁵

Druhá recenze, kterou zde zmíníme, byla v témže roce publikována v týdeníku *Čech*. Její autor není čtenáři znám a snad právě proto se v ní tedy odvážil k mnohem výraznější a obsáhlejší kritické analýze dané povídky. Vyjadřuje se k několika samostatným rovinám textu, věnujme se jim tedy postupně. V samotném úvodu svého příspěvku podává svérázný názor na pojmenování celé povídky: „Cestou křížovou vodívá nás Církev obyčejně v době svatopostní, ale tentokráte předběhla ji v tom „Matice lidu“ a vede nás na první své letošní vycházce sama „Cestou křížovou“, a za cicerona v tom nabídl se jí pro nás dosud zcela neznámý spisovatel p. Karel Škába, taky – talent.“¹²⁶ Vzápětí svou úvahu dále rozvádí a naznačuje, co je obsahovým jádrem povídky: „Ale, moji draží, to není ta křížová cesta Ježíšova, kterou nás vede p. K. Škába, jest to cesta křížová dvojitá: jedna, kterou musí prodělati duch náš a city naše, když s vytrvalostí lepší věci hodnou, dovedeme se poučiti na celé té „Cestě křížové“, a druhá, kterou „prodělali“ v myslí pana spisovatele občané města Mníšku za doby „náboženské persekuce“ po třicetileté válce.“¹²⁷ Následně se recenzentova pozornost přesouvá k rovině zpodobnění postav. Všimá si především toho, které postavy jsou Škábou v příběhu vyobrazeny jako kladné, které naopak jako záporné a proč: „Hrdiny historického obrázku svého učinil pan spisovatel na straně protestantské „faráře“ Doubravského a jeho dceru Dorničku, se kterýmiž a jich souvěrci vřele sympatizuje a z jejichž stanoviska i psal. Smutnými „hrdinami“ strany katolické jsou Mizera, jezuita a

¹²⁵ Literatura. In: *Národní listy* [online]. 1885, 25 (11), s. 2. [cit. 2017-03-10].

¹²⁶ Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 1. [cit. 2017-03-10].

¹²⁷ Tamtéž.

císařský setník „dragonády“.¹²⁸ Také další rovina – rovina vyprávění nezůstala v této recenzi bez poznámky. Recenzent s určitostí uvádí, že „co se týče vypravování děje samého, tu nutno nám doznati, že tak frásami přeplněného, skorem bombastického, něco v literatuře hledati, dalo by velikou práci, vypravování jest mnohdy povrchní, děj neodůvodněný [...]“¹²⁹. Jeho důsledné pozornosti neunikli ani nejrůzněji zpracované detaily či zvláštnosti některých scén, které se v textu objevují. Tyto nálezy také pohotově dokazuje a to uváděním konkrétních čísel stránek, kde lze danou zvláštnost nebo čtenáři ne zcela srozumitelnou pasáž textu spatřit. „Na straně 105 a 106 teče krev, jako v nějaké zajímavé kapitole jednoho velezajímavých románů, jež vydává chvalně známá firma, – neméně „zajímavou“ je scéna, kdy se každý poctivý člověk zadarmo dovědět může, že jezuita byl špehýřem¹³⁰ setníkovým a setník jezuitovým! Může-liž větší nejasnosti býti?“¹³¹ V souvislosti se slovesnou rovinou textu zmiňuje recenzent osobnost spisovatele Václava Beneše Třebízského, který Škábovi posloužil jako předobraz pro vlastní povídkovou tvorbu, neboť s jistotou tvrdí, že „co se stránky slovesné týče, tu dozná s námi každý čtenář, že pan spisovatel snažil se nám nahraditi Beneše Třebízského, musíme však doznati, že třebas tu a tam se vypůjčil jeho některé rčení, jeho obrat v proslovení, ba i jména některých osob [...], že za Benešem daleko, velmi daleko pokulhává“¹³². Závěr recenze nám nabízí stručné shrnutí povídky a rovněž zhodnocení jejího významu pro čtenářskou obec: „Šli jsme tou „Cestou křížovou“ a můžeme tvrditi, že historický ten obrázek jest rozhodně slabý, bez předností, – leda bychom za přednost považovali to, proč panu spisovateli podařilo se, dostati práci svou do „Maticе lidu“, totiž rozhodně protikatolická tendence.“¹³³ Připojen je také doplňující komentář k faktu, že povídka byla otištěna právě v Matici lidu: „Dovolujeme si tvrditi a pana spisovatele ubezpečiti, kdyby tendence jeho byla alespoň možno-li indiferentní, beze všeho stranění se katolicismu či protestantismu, že by byl spisu svého v „Matici lidu“ jistě neuzřel, a kdyby tendence jeho byla i katolická, ale zůstaly by ve práci ty

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž, s. 2.

¹³⁰ Špehýř (z něm.) – vyzvědač, špehoun (ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947, s. 183.).

¹³¹ Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 2. [cit. 2017-03-10].

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

slabosti, na něž jsme si z části dovolili poukázat, že by redaktor kterékoliv bibliotéky rozmyšlel se, má-li takovou práci čtenáře své si odraditi.“¹³⁴

4.2.1 Roviny vyprávění – látka a obsah

Podobně jako u předchozí povídky, i tato povídka svým titulem čtenáři naznačuje, které historické období našich dějin autora inspirovalo k sepsání daného povídkového příběhu. „Křížovou cestou miní pan spisovatel utrpení lidu českého v dobách pobělohorských, [...]“¹³⁵ Svou pozornost tedy zaměřil na temné období naší minulosti – na dobu pobělohorskou, kdy v českých zemích panovala náboženská persekuce po dlouhé třicetileté válce a kdy „vyznávači „pravé víry“ násilně byli obraceni na víru od strany vítězné, katolické“¹³⁶.

Dané historické období, do kterého je děj povídky zasazen, a těžké životní osudy českého lidu v něm, se stávají hlavním námětovým těžištěm analyzované povídky. Na tomto místě se větší měrou, než v předešlé povídce, setkáváme s tím, že se autor mnohem výrazněji opírá o historické události, které promítá do života svých fiktivních postav. Občas se však v textu můžeme setkat s drobnými rozpory, které neodpovídají historickým faktům. Uvedené časoprostorové vymezení se velmi nápadně podílí na celkovém dojmu z četby a neslouží jen jako pouhé dokreslující pozadí příběhu. Skutečnost, že si autor pro své vyprávění vybral právě toto, pro český lid, těžké a pohnuté období dějin, napovídá tomu, že se snaží čtenáři ukázat nezlomnou sílu jednotlivců, kteří jsou pevně odhodláni čelit zlu a věrně zachovávat národní hrdost. Škábu lze proto spolehlivě zařadit k početnému zástupu těch spisovatelů, kteří se věnovali psaní historických povídek nebo novel látkově čerpajících z dob pro český národ skličujících – z dob válek husitských, války třicetileté či z doby pobělohorské.

Následujících několik řádků bude zaměřeno na stručné postihnutí obsahové stránky povídky. Účelem takovéto dějové analýzy je zajisté seznámení se s příběhem samotným a rovněž se všemi souvislostmi, které text čtenáři nabízí ke konstruování jeho významu.

Úvodní slova vyprávění nás přivádí do městečka Mníšek, kam z celého okolí přicházejí zprávy o ukrutnostech nastalé katolické reformace. Obyvatelé se obávají

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Posudky. In: *Hlídkva literární*. Zprávy apoštolátu tisku [online]. 1885, 2 (3), s. 40. [cit. 2017-03-13].

¹³⁶ Tamtéž.

budoucnosti a hledají duševní podporu u mníšeckého faráře Doubravského, jenž představuje hlavní postavu příběhu.

Farář sedí v prostorné světnici na faře a je zcela ponořen do duchovní četby. Hlavou se mu míhají nejrůznější děsivé obrazy a myšlenky na nejasnou budoucnost českého národa v těžkých dobách pobělohorských. Jedinou útěchou se mu ve zlých časech stává dcera Dornička. Na jedné z cest do Mníšku potkává, společně se zvoníkem Bartošem, souseda – krejčího Mizeru. Ten ho žádá, aby mu poradil, jak přivést k poslušnosti svého syna. Mezi řečí se od něj farář dozvídá, že jeho dcera Dornička, vyznání protestantského, se schází s Mizerovým synem, katolíkem, v Bartošově domě.

Mizerův syn Václav je zamilovaný do Dorničky a tajně se s ní schází. Jeho otec nechce o jejich poměru nic slyšet, a protože syn se ho zdráhá uposlechnout, vyhání ho z domu. Václav poté nachází útočiště v jedné staré zanedbané chalupě na okraji města. Také farář si nepřeje, aby se jeho dcera s katolíkem scházela. Václav tedy faráři vyhovuje, chce se ale s Dorničkou naposledy shledat a rozloučit.

Do městečka přijíždí reformační komise – rejtaři¹³⁷ se svým velitelem, císařským setníkem a s nimi jezuita, jehož úkolem je obrátit místní obyvatelstvo ke katolické víře. Ve svém reformačním kázání se mu však nedaří. Mezitím umírá rychtář Hurych a novým rychtářem se stává Mizera, který se rázem mstí na svých sousedech. Rozkazuje, aby byl zatčen farář. Ten se však před zatčením ukrývá ve sklepě hospody, která je majetkem Šimona, mníšeckého šenkýře.

Obyvatelé Mníšku se chystají na pohřeb rychtáře Hurycha, který má být, z rozhodnutí Mizery, pohřben za hřbitovní zdí. To ovšem mníšecký lid nepřipouští a přes zákaz se ve smutečním průvodu vydává na hřbitov. Pohřbu se účastní i farář, který opustil sklepní úkryt a pro své věřící ohrožuje svůj život. Je však Mizerou odhalen, označen za hlavního původce revolty a zatčen. Utrápená a zoufalá Dornička jde prosit za otce k nestoudnému setníkovi. Hrozí jí velké nebezpečí, proto se Václav, jenž se záhy o uvěznění faráře dozvídá a jenž Dorničku potají střeží, rozezlen vypraví k setníkovi. Rozpoutává boj, je však ozbrojenými rejтары poražen a spoután. Dornička je v krutém boji raněna a spolu s otcem farářem zadržena. Na scéně se objevuje jezuita, aby se zastal nevinné Dorničky a pokáral hanebné jednání setníkovo, který se chtěl dívky zmocnit násilím.

¹³⁷ Rejthar (z něm.) – voják na koni, jízdní loupežník (ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947, s. 153.).

Václav je za svou smělost odsouzen k trestu smrti na šibenici. Jeho otce Mizeru trápí velké výčitky svědomí. Je nešťasten ze synova osudu natolik, že propadá šílenství. Faráři a jeho dceři je městským písařem nařízeno, že musí opustit českou zemi. Oba zdrcení tedy odcházejí do vyhnanství.

4.2.2 Pojetí postav a prostoru

Vyobrazení vzhledu a charakteru zúčastněných postav zaujímá v povídce nemalé místo. Autor zřetelně dbá na výstižné zachycení vzhledu i povahy postav tak, aby bylo jasně patrné, které postavy zastupují „dobro“ a které „zlo“. Na tomto místě je nutné zdůraznit, že při kódování a dekódování vzhledu daných postav se čtenáři projevují určité typologie. Tyto typologie nám, dle slov Fořta, „umožňují z vnějšího vzhledu usuzovat na jisté globálnější vlastnosti postav“¹³⁸. Promluvy postav, které se nám nabízejí v podobě přímé řeči a jejich myšlenky i vnitřní pohnutky, do kterých nás autor nechává ochotně nahlédnout, jsou zmíněného striktního rozdělení postav taktéž důkazem. Zatímco ale se vzhledem postav se seznamujeme pomocí přímých definic, jejich povaha je uváděna spíše nepřímou prezentací v textu. Nepřímá prezentace je takový typ textového ukazatele, který „rys nepojmenovává, ale představuje a exemplifikuje ho nejrůznějšími způsoby, přičemž nechává na čtenáři, aby si sám vyvodil vlastnost, kterou naznačuje“¹³⁹. Ze samotného vyprávění proto čtenáři nesporně plyne, že postavami výhradně kladnými jsou zpodobnění farář Doubravský, jeho dcera Dornička, Mizerův syn Václav, zvoník Bartoš a šenkýř Šimon, naopak postavami zápornými jsou vylíčení krejčí Mísera, jezuitský kněz a císařský setník s družinou rejtarů.

Kdybychom měli postihnout složení mníšeckého obyvatelstva z hlediska jejich náboženské příslušnosti, je nutno uvést, že „obyvatelé jsou vesměs protivníci církve římské, – až na jednoho – krejčíře Mizeru, který jest katolík. Jakého právě kalibru ti protivníci katolictví byli, zda husité, či čeští bratři, či protestanté lutheranští, po tom, abys se dověděl určité jistoty, marně bys, [...], pátral [...]. Mníšečtí však naší povídky byli protestanté“¹⁴⁰. Právě v souvislosti s náboženským aspektem se v povídce setkáváme s jasně vymezenými a specifikovanými pojmy „protestant“ a „katolík“, které

¹³⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava*. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, s. 66.

¹³⁹ RIMMONOVÁ-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001, s. 67.

¹⁴⁰ Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 1. [cit. 2017-03-14].

zde autor opětovaně využívá jako dva základní protipóly. Mluví-li o mníšeckých protestantech, uvádí, že jsou to věrní a poctiví čeští jedinci, protestantismus jako takový je potom jejich jedinou pravou vírou. Hovoří-li však o tamních katolicích, tvrdí, že se jedná o ošklivé karikatury nevalného charakteru, uvnitř plny falše a nenávisti.

Hlavní postavou vyprávění je zmíněný farář Doubravský, představitel strany protestantské. „Proč Doubravského nazval p. spisovatel farářem, nedovedeme posouditi, an ho měl, chtěl-li býti historicky věrným nazývati spíše predikantem, [...]“¹⁴¹ Autorský vypravěč podává úsečný, nicméně důvěrný popis farářova vzhledu. Charakterizuje ho jako starce s krásnými rysy, ustaranou tváří a dlouhými bílými vlasy. Povahou je to horlivý vlastenec, muž ryzí a velmi zbožný, pravý kněz, jenž se neváhá obětovat pro dobro svých věřících. Potvrzením toho jsou jeho dojemná slova, která pronáší ve chvíli, kdy se chystá pohřeb rychtáře Hurycha a on se rozmýšlí, zda není příliš nebezpečné se ho zúčastnit: „Život můj obrazem má býti mému stádcí svěřenému. Déle nesnesu toho babského skrývání se, žily v skráních tepou mi prudce, srdce svírá se, svědomí hryže, a zdá se mi, že slyším hlas lidu [...]. Vystoupím veřejně. Ať třeba zhynu! Věc dobrá, potlačovaná, v prach zdupaná, aby zvítězila, musí mítí mučedníků. Z krve jich palma vytyčí a zazelená se!“¹⁴²

Jedinou výraznou ženskou postavu znázorňuje Dornička. Podle několika málo pronesených slov autorského vypravěče, který říká, že jde o „děvče krásné jak poupě v rozpuku“¹⁴³, postavu „nevinnou, čistou jako krůpěj rosy ranní“¹⁴⁴, lze následně usuzovat, že dívka představuje romantický typ hrdinky. Z vyprávění čtenáři dále vyplývá, že co se povahy týče, je hodnou, poctivou a odvážnou dívkou, vzornou dcerou svého otce. Velmi nápadné se ukazuje být i použití zdrobněliny jejího jména, se kterou jedinou autor pracuje v rámci celého příběhu. Můžeme se pouze domnívat, že se tímto způsobem snaží stvrdit kladné vlastnosti dívky a čtenáři tak naznačit své sympatie k dané postavě.

Do výčtu kladných postav jistě patří i Václav. Autorský vypravěč uvádí, že je to „jinoch štíhlý, vysoký, tváře ubledlé, vroubené černými kučery, které čelo stínily, čelo jemně klenuté“¹⁴⁵ s postavou „pružnou, jak mladé břízky kmen“¹⁴⁶. Jeho

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 80 – 81.

¹⁴³ Tamtéž, s. 8.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 107.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 29.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 120.

charakterové vlastnosti ukazují na dobrého člověka, čestného a nebojácného muže usilovně zastávajícího všeobecnou spravedlnost. Z velkých obav před svým otcem a jemu k vůli se Václav navenek staví jako katolík, srdcem a duší je však protestant. Vzájemná láska mezi ním a Dorničkou se tedy čtenáři jeví jako symbol boje protestantské víry proti víře katolické. Autor se na tomto místě ukazuje jako jeden z těch spisovatelů, kterým se při psaní děl s historickou tematikou „zaryl [...] ten náhled, že co ku Církvi římskokatolické náleželo, bylo špatné, zřízení její nešvary záhubné, orgány její kněží či vůbec katolíci vlci v rouše beránčím“¹⁴⁷. V neprospěch katolické víry zde nápadně hraje i obvyklý výjev, který je jistě k nalezení v několika historických povídkách, tedy pokus o znevažování protestantské dívky od císařského setníka, jenž přichází hájit a šířit katolickou víru a následná dívčina záchrana ze strany jejího milého.

Postavu krejčího Mizery řadíme mezi postavy záporné. Je vyobrazen jako neveliký muž s jízlivým úsměvem a podmanivou řečí, oděn nejčastěji „ve dlouhém, šosatém kabátě barvy temně zelené kdysi, teď však rezavě zažloutlé, v čepici kulaté s beránkem, [...]“¹⁴⁸. Neblahé charakterové rysy, nečestný způsob chování a nejrůzněji popsané drobnosti spojené s jeho vystupováním (nehledí člověku zpřímá do očí, vtírá se lichotivou řečí, pro zisk mění svou víru) z něj dělají největšího nepřítele všech obyvatel městečka. Také jeho jméno, které mu autor přídělil, ho svým způsobem rovnou předurčuje k disponování nepříliš dobrých povahových vlastností.

Zřetelnou zápornou postavu představuje i jezuitský kněz, fanatik a bývalý voják. „Páteru jezuitovi pan spisovatel [...] ani na jméno nepřišel a on přec jednou z osob čelnějších jsa, měl by nějaké jméno míti, [...]“¹⁴⁹ Detailní popis jeho zevnějšku nás může upomínat spíše na postavu polského žida, než na postavu náboženského misionáře, neboť má hlavu „s vlasem ostříhaným, tonsurovou čepičkou na temeni, s tváří, na níž dávno již růměnec zapomněl se usídliti, s okem vpadlým ale blyskavým, pronikavým, jehož pohledu málo kdo sněsti dovede, s nosem orličím“¹⁵⁰ a jeho postava je vysoká, štíhlá, zahalená do černého taláru a širokého klobouku. Jezuita plní v povídce zcela opačnou roli než protestantský farář, neboť právě do rukou jezuitových je svěřen

¹⁴⁷ Feuilleton. In: *Čech. Politický týdeník katolický* [online]. 1885, 17 (29), s. 1. [cit. 2017-03-15].

¹⁴⁸ ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 13.

¹⁴⁹ Feuilleton. In: *Čech. Politický týdeník katolický* [online]. 1885, 17 (29), s. 2. [cit. 2017-03-15].

¹⁵⁰ ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 36.

úkol týkající se posilování a šíření katolické víry. Spatřujeme velký rozdíl mezi jeho ostrým kázáním a kázáním farářovým, které se jeví jako klidné a mírné.

Vedlejší postavy z řad obyvatel městečka (zvoník Bartoš, šenkýř Šimon, jeho žena Eva, sousedé Poděhud, Bartoníček, Pískora a další) zastávají úlohu „věrného stáda svého pastýře“ Doubravského. Naopak postavy setníka a příslušníků vojenské družiny zastupují jejich odvrácenou tvář.

Centrálním dějištěm povídky se stává již zmíněné městečko Mníšek. Jde o malé město, do něhož jediného autor umístil události svého příběhu spojené s protireformací jeho občanů, „avšak podobně, jako v malém tomto městečku, dělo se tenkrát ve všech skoro jiných městech a městečkách českých, s tím jedině rozdílem, že dle okolností, dle povahy osob a obyvatelstva s větší neb menší krutostí a surovostí“¹⁵¹. Určitou představu o tom, v jakém vlastně městečku se daný děj odehrává lze získat ze strohé vylicení jeho historie, kterou nám autorský vypravěč podává: „Mníšek tichý, klidný, vytrpěl mnoho, přemnoho na křížové cestě, po níž kráčel celý český národ. Dvakrát již v tichém Mníšku byla bohaprázdná, spustlá soldateska.“¹⁵² Obraz prostředí městečka se čtenáři odhaluje nejčastěji v souvislosti s bohatým líčením přírodních úkazů, spíše se ale jedná o pouhý zběžný vhled do daného prostoru. Nejsou nám známy všechny části města, jako stěžejní ale autor vybral kostel s věží, jenž představuje střed města, dále hřbitov, faru a radnici. Volba těchto převážně duchovních budov tak nepochybně podtrhuje důležitost náboženské víry zúčastněných postav. Snaha přiblížit čtenáři jejich vzhled je pro autorského vypravěče nezbytností. Velmi reálně se například jeví obraz fary. Zjišťujeme, že „fara na rozsáhlém rynku proti kostelu stojící byla staré, dosti rozlehlé i neúhledné stavení se střechou sedlovou, neobyčejně vysokou, štítý prolamovanou i vikýři podoby ušlechtilé kdysi, jimž však čas a hlodavý chrup nepohod a živelních rozmarů setřel ráz a pel díla dokonalého. Hrany štítů vysokých byly otlučené, omítka odprýskána, zbavena barvy původní“¹⁵³.

Nejsevernějším cípem Mníšku jsou Chaloupky, „hromada ošklivých doškových, nejvíce z břeven a vepřovic slepených baráků. Jejich obyvatelé byli košináři a velicí chudáci, vytloukající bídě svůj život z políček jako dlaň velkých, leckde po skalkách a ladech roztroušených. Byli to lidé chudí, otužilí ale, uzavření, ano zpuřní“¹⁵⁴.

¹⁵¹ Literatura. In: *Národní listy* [online]. 1885, 25 (11), s. 2. [cit. 2017-03-13].

¹⁵² ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 23.

¹⁵³ Tamtéž, s. 4.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 50.

Chaloupky obyvatelům slouží, mimo jiné, jako úkryt před chapadly reformační komise. Jedna opuštěná chatrč se zde tudíž stává útočištěm i pro Václava a to právě poté, kdy jej otec vyhnal z domu. Značná pozornost je věnována podrobnému, reálně vyhlížejícímu popisu jeho úkrytu: „Byla to chatrč vetchá, sešlá, jako stařenka, chýlící se střechem svojí, jejíž doškový kryt obrostlý byl silnou vrstvou zelenavého mechu, k zemi. Na polo rozbitý krov její opřen byl bidly a polostrouchnivělým jakýmsi trámecem. Dveře byly rozbité a po oknech ani té nejmenší památky.“¹⁵⁵

Obraz přírody věrně koresponduje s těžkostmi pobělohorské doby a rovněž s náladou a myšlenkami postav. Zdá se nám, že utrpení a neustále se objevující nové starosti mníšeckých obyvatel se promítají právě do charakteru okolní přírodní scenérie. Tato vzájemná spojitost mezi postavami a přírodou je nejvíce patrná ve scéně pohřbu rychtáře Hurycha, kdy se na smuteční průvod spustí déšť jako symbol toho, že i příroda (nebe) pláče nad ztrátou váženého občana: „Ticho tu panovalo jako před bouří. Tváře zasmušené, [...]. Lid roztroušený vždy víc a více se ve skupiny srážel a ze zakaleného nebe počalo pršet, [...]. S věže nehlaholil truchlým zvučením žádný zvon, [...] – ticho všeobecné, pomíšené jen tichým ševelem hlasův, modliteb.“¹⁵⁶

4.2.3 Motivy

Příběh je protkaný výraznými motivy. Některé z nich lze bez obav označit jako motivy typické, vyskytující se s velkou pravděpodobností v nejedné historické povídce.

Uvedme nejprve motiv nejzjevnější – motiv víry. Motiv víry, popřípadě motiv náboženství je prosycený v celém textu povídky. Víra se odráží ve veškerém konání daných postav, ve stylizaci jejich mluvy, stává se jejich nedílnou součástí a zároveň samozřejmostí. Rovněž autorovo průhledné rozdělení postav na protestanty a katolíky dokazuje, že otázka víry se stává základním stavebním kamenem pro produkci zápletky v příběhu. Formuje charakter postav, což můžeme vidět například ve scéně, kdy farář Doubravský ujišťuje své věřící, že je v těžkých dobách panujícího nátlaku ze strany katolické církve neopustí. Dojemně prohlašuje: „Nebojte se! Uzavřel jsem v srdci svém, že zůstanu, že setrvám až do posledního dechu. [...] A raději všechna muka chci vytrpět, než-li aby vy jste na mne ukazovali, že jsem byl nájemníkem a ne pastýřem stáda mi svěřeného! [...] Chci vám býti štítem, chci s vámi trpět!“¹⁵⁷

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 99.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 82 – 85.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 27 – 28.

S motivem víry úzce souvisí motiv křížové cesty¹⁵⁸, se kterým zde autor pracuje jako se symbolem utrpení. Právě utrpením si člověk musí projít, aby poté z každé životní situace dokázal načerpat sílu, odvalu a poučení. Na pomyslné křížové cestě se ve vyprávění ocitá jednak celá česká země po bělohorské porážce a jednak samotné městečko Mníšek, na které smutné události pobělohorské doby dopadají. Autorský vypravěč konstatuje, že „v těch bouřlivých dobách vše za své bralo, ba i láska k rodině a k trpící zemi, jež procházela všecky „štace“ cesty křížové“¹⁵⁹. Motiv křížové cesty se tak následně stal inspirací pro samotný název povídky.

Všudypřítomnými se stávají motivy úzkosti a strachu: „Každou chvíli se někdo ohlédl, zdáloť se mu, že někdo venku vykřikl, někdy i některý náhle vstal a řekl: Slyšte! a zatím ani pírkem se nepohnulo. Každý někam se zahleděl, a ten, který předcítal, četl volněji a volněji až přestal. Někdy zas někdo z hluboka zavzdychl, ač na nic nemyslí. Bylo to podivné, jakoby kámen všecky na prsou tížil a nikdo neměl odvahy jej svrhnouti. Ticho, mrtvo, dusno!“¹⁶⁰ Obyvatelé Mníšku jsou zmatení a obávají se nelítostného počínání reformační komise. To vše u nich vyvolává úzkost, které se chtějí zbavit. Lze říci, že pro ně existuje určitá naděje, kterou nacházejí nejčastěji ve smrti. A právě smrt je dalším důležitým motivem povídky. „Smrt jest jen kýženým vysvobozením!“¹⁶¹

Zcela zásadní je romantický motiv vlastenectví, který neujde pozornosti čtenáře. Jak již bylo výše řečeno, nemůže s jistotou určit, zda jsou obyvatelé Mníšku jakožto protestanti husité, čeští bratři nebo protestanti luteránští. Text povídky nám nabízí poněkud rozporné výroky. V souvislosti s postavou faráře Doubravského se dočítáme, že „vléval v duše svých bratří slova – zlatá slova nezapomenutelného u všech srdcí českých mistra Jana z Husince a tichého, v ústraní pracujícího Petra Chelčického – jeho svatý zápal musil uchvátiti prosté vesničany“¹⁶² a v jiných pasážích textu „slyše mníšecké nazývati „protestanty“, jichž nauka se přec od nauky oněch dvou zcela lišila“¹⁶³. Osobnost Jana Husa se zmiňuje i v pasáži, kde umírá zvoník Bartoš, jenž dobrovolně zapříčinil pád zvonu: „Pevnou přísahou ve své duši se zavázal, že

¹⁵⁸ O křížové cestě – poslední cestě Ježíše Krista od soudu až k ukřižování na horu Golgotu, pojednává například diplomová práce Radky Kopecké. (KOPECKÁ, Radka. *Křížová cesta* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2017-03-16].).

¹⁵⁹ ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 61.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 45 – 46.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 100.

¹⁶² Tamtéž, s. 6.

¹⁶³ Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 1. [cit. 2017-03-16].

nedopustí, aby miláček, velký zvon, ku poctě slavné paměti kdysi mistra Jana z Husince Janem nazvaný, lid svolával ku zrazení pravé, po otcích zděděné víry. A byť ho to i život stálo!“¹⁶⁴ Nejen tato vybraná pasáž, plná vlasteneckého citu, může u čtenáře vzbudit lítostivé pocity. Znak vlastenectví v sobě nesou i prvky z věcně-předmětové složky díla. Jejich přítomnost podporuje účinnost motivu, ukotvuje pozici daných postav a jejich přesvědčení. V případě této povídky se jedná o Šimonovy knihy, které posilují jeho postavení a jsou důkazem jeho vlastenectví. Autorský vypravěč uvádí jejich výčet v rámci realistického popisu Šimonova pokoje: „Jedna kratší stěna obdélného tvaru pokoje zastavena byla příhradami, v nichž plno knih kupilo se. Knihy v řeči vázané i nevázané, bible, kancionály od bratrského až po veliký kancionál samotulský. Na nich Šimon nemálo si zakládal, neboť dostal jich darem od nebožtíka faráře Matouše.“¹⁶⁵ Vlastenecký ráz nese také scéna, ve které se farář bolestně loučí se svým rodným krajem a vlastí.

Romantickým je také motiv lásky, objevující se s postavami Dorničky a Václava. Jejich lásce však není v příběhu věnován tak velký prostor, jak bychom možná očekávali. Scéna loučení milenců, nesoucí rysy romantiky, reprezentuje jediný hodnotný výstup této lásky: „Mladí podali si ruce chvějící. V němém bolu byli pohroužení s okem zamženým, ku zemi sklopeným. A slza palčivá skápla na ruku Václavovu. Stisk ruky, políbení v čelo, a Václava tu již nebylo. Dornička v náručí otcovo vrhla se se štkáním a bolestným záúpením, [...]“¹⁶⁶

Objevující se motivy světla a temna nelze opomenout. Jejich rozdílné pojetí vychází ze způsobu střetávání se na ploše mnoha významů. Světlo se ve vyprávění vyskytuje hned v několika podobách, které k němu odkazují, jedná se o tato slova či slovní spojení – slunce, zrak, hvězda, jiskra, plamínek, oheň, blesk, žlutavá záře, planoucí pochodeň, lampička naděje. Světlo jako takové se na tomto místě stává znakem právě naděje a také určité sounáležitosti lidí v krušných pobělohorských dobách, soudě i dle Václavových myšlenek: „Však ještě jedna jedinká naděje zasvitla mu v té noci beznaděje, jako plavcům na korábu tonoucím světlo majáku.“¹⁶⁷ V okamžicích největších muk daných postav se ve vztahu ke světlu, ovšem nejen k němu, připomíná červená (rudá) barva. V takových případech můžeme tedy narazit na

¹⁶⁴ ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 58.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 91.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 36.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 102.

výrazy typu „zář rudého ohně“, „krvavá hvězda“, „rudý proud krve“ či na výrok „žlutavá tvář zčervenala“. Temno se zde objevuje jako znak utrpení a je rovněž zachyceno v několika podobách, jsou jimi noc, tma, ticho a stín. Zmiňuje-li se pak v příběhu něco temného, je to obvykle spojeno s šedou barvou: „Nebe bylo jediná chmura barvy šedavé jak olovo [...]“¹⁶⁸ Symbolická rovina obou motivů je nanejvýš zjevná, veškeré dění v povídce nám připadá jako hra světla (naděje) a stínu (utrpení).

4.2.4 Vypravěčské strategie

Vyprávění příběhu se zhostil autorský vševědoucí vypravěč, jenž uspořádává vyprávěnou látku lineárně, v chronologickém sledu. Jeho promluvy se mísí s přímou řečí postav, lze tedy říci, že „spolehlivost vypravěče se [...] formuje na švu mezi oněmi dvěma základními plány díla, které Lubomír Doležel označuje jako plán vypravěče a plán postav“¹⁶⁹.

Příběh povídky, tak jak nám jej autorský vypravěč podává, je specifický přinejmenším ve vztahu ke spisovatelovu zornému úhlu pohledu, řídíme-li se slovy Hoška, který uvádí, že „způsob podání příběhové látky také nutně prozrazuje určité hledisko“¹⁷⁰. Vše je v příběhu vypravováno s obrovským zápalem a nasazením. Vyzdvihuje a velebí se zde jedině víra protestantů („víra lutheránská“), respektive víra pocházející od Jana Husa a panující až po dobu reformace. Právě ona je vylíčena jako ta, která se vykazuje pravými charaktery, má na své straně faráře a všechny obyvatele městečka. Naopak víru katolickou zde reprezentují jen podlé a vypočítavé figurky. „Jsme to zvyklí při takových dějích čísti, vždyť prý katolicismus byl vším vinem, obzvláště ten protivný řád jezuitův. Ale také byli mezi tím vychvalovaným kněžstvem kališnickým tací, „o nichž sama konsistoř dala do agendy, že nejedni hodili by se spíše za kováře a za řezníky, nežli za kněze“. – Takovými věcmi se lid nepoučí, spíše rozhořčí.“¹⁷¹ Vzhledem ke katolické církvi nepříznivému úsudku, se kterým zde autor nepochybně pracuje, je tedy potřeba, aby se text povídky dostal do rukou spíše nějakému předpojatému čtenáři. Právě takový čtenář bude autora nejlépe doprovázet „na cestě křížové“.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 127.

¹⁶⁹ KUBÍČEK, Tomáš. *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 115.

¹⁷⁰ HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*. Praha: Návrat domů, 2013, s. 12.

¹⁷¹ Posudky. In: *Hlídko literární. Zprávy apoštolátu tisku* [online]. 1885, 2 (3), s. 41. [cit. 2017-03-16].

Důležitým stupněm pro určení významu daného vyprávěného příběhu se stává jeho mimetická kvalita, tedy způsob, jakým napodobuje skutečnost. V téhle oblasti nám autor nabízí určité nesrovnalosti, zejména ve vztahu k historickým faktům. „Panu spisovateli ušlo, že protestanté rozhodně zamítali a zamítají ctění obrazů a soch, a přec na rakev protestantovu dává krucifix (t. j. kříž s Kristem), a paní Evičku nechává modlit se před krucifixem [...].“¹⁷²

4.2.5 Komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou

Povídka *Na cestě křížové* představuje první Škábův literární počín, který se uskutečnil v době, kdy spisovatel navštěvoval výše zmíněný kněžský seminář. Povídka sice zapříčinila Škábův odchod ze semináře, jeho další literární pokusy na poli tvorby historické povídky však na sebe nenechaly dlouho čekat. Psaním drobných historických povídek, které byly publikovány nejdříve v beletristických listech a poté i v samostatném knižním vydání, se obdobně věnoval také Jirásek ve svých literárních začátcích. Každý z nich ovšem přistupoval k jejich tvorbě v některých prvcích odlišným způsobem, proto se nyní v této kapitole zaměříme na jejich bližší srovnání.

To, co zjevně sdružuje analyzovanou Škábovu povídku s povídkami Jiráskovými (jejich tituly byly jmenovány již výše v příslušné kapitole) je jejich formální stránka – v obou případech se zaručeně jedná o prozaickou tvorbu řadící se do uměleckého směru realistického.

Je dobré si připomenout, že Škába byl při psaní svých dějepisných povídek ovlivněn historickou tvorbou spisovatele Václava Beneše Třebízského. Ta jej okouzila natolik, že „některé povídky Škábovy co do stavby, slovesné formy a charakterizování osob i doby jsou věrnou odlikou Třebízského“¹⁷³.

Z hlediska námětového se oba spisovatelé soustředí převážně na kritická období českých dějin (nalezneme jak ve Škábově povídce *Na cestě křížové*, tak v Jiráskově *Viktoře* a *Zemance*). Výběr látky právě z těchto historických období, koncipovaný do nepřiliš složitého vyprávění, poskytoval „prostor protikatolicky zaměřenému mravnímu a vlastenecky buditeckému působení, [...].“¹⁷⁴

¹⁷² Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 2. [cit. 2017-03-17].

¹⁷³ Nové rovy. In: *Osvěta*. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice [online]. 1905, 35 (1), s. 86. [cit. 2017-03-17].

¹⁷⁴ FORST, Vladimír (red.). *Lexikon české literatury*. Osobnosti, díla, ilustrace. 2, H-L; Dodatky k LČL 1, A-G. Svazek II, K-L. Praha: Academia, 1993, s. 1116.

V oblasti charakterizace postav neshledáváme žádné znaky, podle kterých by se zpracování historické povídky u obou autorů nějak výrazně lišilo. Můžeme vskutku konstatovat, že se oba snaží, aby se jejich fiktivní postavy daly čtenářem snáze identifikovat jak po stránce vzhledové, tak po stránce charakterové. Čtenář poté z vyprávění jasně poznává, která osoba je tou kladnou a která zápornou. Kladné postavy jsou u nich nejčastěji popsány pomocí vzhledu tváře, kdežto záporné naopak pomocí povahových rysů. Tato skutečnost ovšem není striktním pravidlem, uveďme příklad. Zápornou postavu v povídce *Na cestě křížové* představuje zcela jistě Mizera, který je zjevem odporná karikatura a povahově doslovně popsán jako „člověk farizejec, hrob zbilý, na vrch pln ochoty a poníženosti, uvnitř ale pln falše, závisti a nenávisti“¹⁷⁵. V Jiráskově povídce *Viktora* zápornou postavu nanejvýš reprezentuje císařský rotmistr Lahůnek, vyličen jako zrádce a intrikář, který nade všechny vyniká svou přísností a krutostí. Můžeme si všimnout, že i některá vlastní jména postav hrají nápadnou roli ve snaze vymezit jejich charakter, mají určitý referenční význam. Důkazem toho necht' je Škábou zvolené jméno Mizera, Jiráskem zase jméno Světelský (může nás odkazovat ke světlu, tedy k určitému pozitivnímu prvku – Světelský je vyobrazen jako statečný voják královského vojska, který horlivě bojuje za rodnou vlast). Pasáž, ve které je farář se svou dcerou vypovězen z vlasti do vyhnanství a scéna jejich loučení s rodným krajem se objevují jak ve Škábově povídce *Na cestě křížové*, tak v Jiráskově *Viktoře*. Na mysl nám tak vyvstává určitá paralela s romantickou postavou Máchova Viléma, jenž byl otcem vyhnán z domu¹⁷⁶.

Rovina zpracovaného prostoru vykazuje u obou tvůrců některé shodné rysy, zejména soustředíme-li se konkrétně na pojetí krajiny. Obraz krajiny je zásadní jednak pro samotný děj jejich povídek a jednak v sobě nese i určitý symbolický aspekt popisovaných událostí. Schopnost promítnout do krajiny myšlenky a nálady postav se projevuje velmi zřetelně a je to dáno především tím, že dané příběhy se většinou odehrávají v prostoru vesnice, která je s přírodou, respektive s krajinou, propojena mnohem více než prostor města. Avšak nejen z těchto nastíněných důvodů je popisu krajiny věnována velká míra pozornosti. Pohled na krajinu se nám naskýtá hned v úvodních pasážích povídky *Na cestě křížové*. Popisovaná bouře je na tomto místě

¹⁷⁵ ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 14.

¹⁷⁶ „Také Vilém byl doma jako dítě šťastný, ale ani tak drastický zásah do života, jako byl nucený odchod z domova, a jeho následující loupežnická kariéra, jeho vzpomínky, [...], nezkalí.“ (VAŠÁK, Pavel. *Prostor Máchova díla*. Soubor máchovských prací. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 165.).

přirovnávána k pomyslné bouři v zemi, odráží v sobě i náladu postav: „Přišla z nenadání, jedním rázem zničila vše, [...]. A jedna bouře byla druhé prudší, hroznější. Podobny byly na vlas těm, jež snesly se na naši zemi, kteráž tehdy procházela „štace“ křížové cesty jednu po druhé, a ničila vše, co bylo lidem nejmilejší, nejdražší. [...] Chodce nebylo viděti po celou dobu, a jako ty ulice tak i domy byly pusty, jakoby mrtvy. [...] modlili se ne za odvrácení – neb tehdy již přestali doufati – ale za zmírnění svízelných a běd ubohých, strastmi navštívené země české.“¹⁷⁷ U Jirásky se rovněž setkáváme se symbolickou rovinou událostí, zrcadlící se v krajině, ovšem jeho popis krajiny se nám častěji jeví mnohem více v pozitivním světle a to i tehdy, kdy se zrovna nejedná o popis krajinné příznivosti. Jeho popis krajiny má především za úkol předložit čtenáři krásu české krajiny a vzbudit v něm hrdost na svou zemi.

Motivy, které v povídkách shodně využívá Škába i Jirásek, jsou především motiv vlastenectví a motiv lásky. Naopak největší rozdíly spatřujeme ve způsobu vyprávění děje. Na tomto místě je nutné podotknout, že Škábovo vyprávění je oproti Jiráskovu značně povrchní. K této povrchnosti přispívají mnohé, často autorským vypravěčem neodůvodněné pasáže v analyzované povídce – „proč například predikant Doubravský se „musel“ do sklepa ukrýti, marně bychom hledali a čtenář se toho nedomyslí“¹⁷⁸. Také skutečnost, že se Škába poněkud lhostejně staví k pojmenování postavy jezuita, tedy k pojmenování jedné z předních postav povídky, je ukázkou nedostatku, z něhož rovněž pramení povrchnost daného díla.

V tom, abychom mohli opravdu vymezit Škábovu poetiku i literární styl v jeho historických povídkách a porovnat je s poetikou i stylem Jiráskovým, nám brání jedna nezanedbatelná okolnost. Ke jménu Karla Škáby se totiž pojí podivná „literární záhada“, jež se vynořila po jeho smrti v roce 1904 a to hned v několika novinových článcích. V jednom z nich se dočítáme, že „Karel Škába, [...], vzbudil pozornost v literárním světě několika většími pracemi, které ukazovaly slibný talent, [...]. Tu však mu bylo veřejně vytknuto, že Škába není autorem těchto prací, jedni tvrdili, že prý se zmocnil jakous náhodou některých rukopisů Třebízského, druzí, že mu práce ty psal jistý jeho spolužák. [...] Na obvinění tato přestal Škába vůbec psát a touto aférou skončila jeho literární kariéra. Zsvěcené osoby, které snad měly důvody, aby za života zesnulého mlčely, by měly nyní promluvit, jest nutno věc vyšetřit, aby se literární

¹⁷⁷ ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885, s. 3 – 4.

¹⁷⁸ Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 2. [cit. 2017-03-20].

práce buď Škábovi po zásluze přiřkla, aneb aby nepodávala novým generacím nesprávného autora zmíněných prací¹⁷⁹. Jiný novinový článek k uvedenému dodává, že „knihy, jež vyšly pode jménem zemřelého Karla Škáby, psal bývalý jeho spolužák gymnasia p. David Vieulzöeuf, [...], jak jsme zjistili, je nyní učitelem ve Staříči v okrese místeckém na Moravě. Bylo by dobře, aby promluvil¹⁸⁰. Jelikož jsme ale dosud nikde nedohledali, zda jsou zmíněná obvinění skutečně pravdivá či ne, přenecháváme otázku Škábovy poetiky pro další bádání budoucím generacím.

4.3 Josef František Karas: Krásný život a jiné povídky

Karasův soubor povídek s názvem *Krásný život a jiné povídky* byl knižně vydán roku 1924. Obsahuje celkem tři drobné historické povídky – *Krásný život*, *Převrat* a *Vpád barbarů*.

Jako nadaný mladík se Karas věnoval sběrem lidových písní ze svého slezského rodiště. Teprve na počátku století, kdy přišel studovat do Brna, se začíná pozvolna objevovat v časopisech a stýkat se s mladými literárními umělci. Věnoval se psaní časové lyriky, povídek, románů a také dramát. Největší význam v jeho literární tvorbě však nese povídka historická, kterou psal nejvíce za světové války. Karas „vyšel literárně ze školy Jiráskovy, jemuž se snaží blížiti koncepcí svých historických povídek a románů¹⁸¹. Tvořil nesčetné množství dějů k bohatému materiálu, který pečlivě nasbíral v archivech, muzeích a také na svých toulkách Moravou. Tímto důkladným studiem si osvojil mnohé historické detaily a prostřednictvím povídkových či beletristických knih usiloval poté o to, aby seznámil čtenáře s atmosférou dob, které zachycuje a naplňuje poutavými příběhy jedinců. „Karas vhodně užil všeho, čím by pozvedl úroveň širokých vrstev, vychoval i pobavil. [...] I při psaní dobrodružných prací myslil na lidové čtenáře a chtěl jim nahradit nevhodnou četbu, kterou dobře znal z mládí.“¹⁸²

Danému souboru Karasových povídek není věnována žádná samostatná obsáhlejší recenze, dobová kritika se o tomto díle nezmiňuje ani prostřednictvím několika málo poznámek. Chce-li se čtenář dozvědět nějaké bližší informace o celé jeho

¹⁷⁹ Kronika dne. Literární záhada. In: *Čas* [online]. 1904, 18 (325), s. 5. [cit. 2017-03-20].

¹⁸⁰ Denní zprávy. In: *Moravská orlice* [online]. 1904, 42 (273), s. 3. [cit. 2017-03-20].

¹⁸¹ Týden. Josef František Karas. In: *Zvon*. Týdeník beletristický a literární: majetek družstva spisovatelského [online]. 1926 - 1927, 27 (15 - 16), s. 222. [cit. 2017-03-21].

¹⁸² Josef František Karas. Deset let od smrti novináře a spisovatele. In: *Lidové noviny* [online]. 1941, 49 (90), s. 7. [cit. 2017-03-21].

tvorbě, „je odkázán na skromné údaje ve starších příručkách a slovnících. Jeho díla byla vydávána většinou před druhou světovou válkou, takže v mnohých knihovnách je ani nenajdeme“¹⁸³. Přesto ale nacházíme několik článků a recenzí, které se zaměřují právě na Karasovu literární činnost v obecném měřítku. Jejich autoři se v nich zabývají především tvorbou jeho historické povídky, což je ta část jeho díla, která „náleží k nejčtenější lidové literatuře, ač byla často kritikou přezírána i nedoceněna. [...] Karasovi nešlo o umění, [...] chtěl pouze upozornit na minulost rodné země, učit chápat dějinný vývoj, poučovat a bavit“¹⁸⁴. Byla to tedy především próza, na kterou se zaměřil nejvíce a která byla výsledkem jeho neobyčejné touhy psát a tím čtenáři poskytovat stále nová a nová díla. Stal se neúnavným vypravěčem a protagonistou usilovné spisovatelské práce, který má hlavu neustále plnou nejrůznějších literárních záměrů – „byl epik, který pohotově, spontánně a bez přerušování vrhal před váš duševní zrak postavy, příběhy a osudy. Měl dar improvizace, jímž lze vysvětlit tak velký počet jeho dějepisných i jiných románů a povídek“¹⁸⁵.

4.3.1 Roviny vyprávění – látka a obsah

Karas čerpal náměty pro svou prózu zejména z dějin Moravy a Slezska. „Vždy úsměvný, hovorný a nadšený bloudil za slávou i utrpením rodné země, aby potom v ústraní se znovu nořil do velkolepé dějinné minulosti Moravy od doby cyrilometodějské až po napoleonské války. Přes půl sta je Karasových knih s historickými náměty a každá je z jiného prostředí i doby, každá přináší i místnímu dějepisci mnohý detail pro poznání kraje, [...]“¹⁸⁶ Kraje, do kterých nejčastěji umisťoval své historické příběhy, byly oblast horácká, hanácká a valšská, jejichž historii se věnoval a tím zároveň i mapoval moravské dějiny.

Po vypuknutí světové války v roce 1914 se Karas společně s rodinou přestěhoval do skromné dřevěné valašské chaty na Hutisko u Rožnova pod Radhoštěm. Na samotě v prostředí valašských hor žil přes celou válku a právě „uprostřed valašských hor

¹⁸³ BLAHOVÁ, Ludmila. Obecní Karasova knihovna Hutisko – Solanec. In: *Duha* [online]. 2006, 20 (3), s. 42. [cit. 2017-03-26].

¹⁸⁴ SLAVÍK, Bedřich. Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu.). In: NEŠPOR, Jan (red.). *Josef František Karas*. K 10. výročí úmrtí Josefa Františka Karase [online]. Tišnov: Kontribučenská záložna, 1941, s. 14. [cit. 2017-03-21].

¹⁸⁵ STANĚK, Josef. Josef František Karas. In: *Památník k jubilejním oslavám Tišnovska* [online]. Tišnov: Rada města, 1934, s. 25. [cit. 2017-03-21].

¹⁸⁶ SLAVÍK, Bedřich. Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu.). In: NEŠPOR, Jan (red.). *Josef František Karas*. K 10. výročí úmrtí Josefa Františka Karase [online]. Tišnov: Kontribučenská záložna, 1941, s. 14. [cit. 2017-03-22].

vznikala většina historických skladeb¹⁸⁷. Krása místní horské přírody mu byla inspirací natolik, že hromadil jednu knihu za druhou. Valašská chata se tak stala jeho milovaným domovem na 12 let. Můžeme se proto domnívat, že právě na Valašsku počal psát i povídky, jež vyšly roku 1924 v souboru *Krásný život a jiné povídky* a jež své náměty čerpají právě ze zmíněných krajových oblastí – jejich děj nás totiž přivádí do několika tamních horských vesnic a městeček.

Hlavním tématem analyzovaných povídek se ukazuje být krutý a zpátečnický život obyvatel v zapadlých horských vesničkách, také život maloměstských obyvatel a jejich „boj“ s hospodářskou situací v zemi a pokrokovými myšlenkami v české společnosti na přelomu 19. a 20. století.

Datace konkrétního období, ve kterém se příběhy povídek odehrávají, není čtenáři sice známa, autorský vypravěč mu však v textu nabízí dostačující vodítka k tomu, aby si představu o vylíčené době utvořil (objevují se zde slova o pokroku, vývoji lidstva, lidských právech, demokratizaci společnosti, všeobecném vzdělávání, hospodářských změnách, moderní literatuře apod.).

Soustředíme se nyní na obsahovou rovinu jednotlivých povídek souboru. Stručné vyložení jejich dějové stránky, pomocí několika následujících odstavců, nám poslouží zejména k důvěrnému seznámení s nabízeným textem.

První povídka s názvem *Krásný život* dala jméno celému souboru. V úvodu se setkáváme s jejím hlavním hrdinou – učitelem Janem Velebou. Přichází učit do malé horské vesničky Borová, kam si dobrovolně podal žádost, neboť jeho špatná finanční situace mu již déle nedovolovala pobývat v drahém městě. Na své cestě do vesničky potkává čenovského nadučitele Otakara Černockého, zvaného „Hlaholný Ota“, který ho varuje před nelehkým životem v zapadlé vesnici v horách. Veleba však jeho slovům nepřikládá žádnou váhu a užívá si krásy místní horské krajiny.

Velebovy první kroky vedou do borovské školy, tedy do místa, kde by měla započít jeho učitelská kariéra. V ní se setkává s odměřeným nadučitelem a správcem školy v jedné osobě – Tomášem Kaldou, dosud jediným kantorem v Borové. Zanedlouho tedy začíná Veleba učit a to nejen v Borové, ale i v Pasekách, což je část Borové, která se táhne daleko do hor. Právě v této odlehlé části nechal vybudovat první školu bohatý sedlák, jménem Vendelín Zatloukal a to hlavně proto, aby jeho malý synek

¹⁸⁷ Josef František Karas. Deset let od smrti novináře a spisovatele. In: *Lidové noviny* [online]. 1941, 49 (90), s. 7. [cit. 2017-03-27].

nemusel podnikat namáhavou a dlouhou cestu do borovské školy. Zatloukal se snaží získat Velebovu přízeň a ještě více tím povznést svůj význam v obci.

Po několika dnech pobytu v Borové jde Veleba navštívit Černockého do Čenova, což je jedna z dalších vesnic v okolí. Rozmlouvají spolu o místních obyvatelích a jejich životních osudech, o školních poměrech na vsi apod. Černocký se Velebovi stává dobrým přítelem, kterého často a rád navštěvuje.

Nástup kruté zimy ztěžuje Velebovi jeho cestu do Pasek, kde taktéž vyučuje. Kalda mu starostlivě radí, aby přijal Zatloukalovu nabídku pobytu a stravování u něj v domě v Pasekách. Veleba rady uposlechne a zanedlouho se stěhuje do Zatloukalova domu, ovšem s vidinou toho, že s příchodem jara se vrátí zpět do Borové ke svému samotářskému životu. V Zatloukalově domě však nemá potřebné pohodlí, musí poslouchat sedlákovy nepřilíš rozumné názory na svět a věnovat se domácímu vyučování jeho synka. Brzy se tedy stěhuje zpět do borovské školy, čímž si ale sedláka poštvává proti sobě.

Veleba začíná řešit hospodářské otázky vesnice a také chce místním ukázat důležitost učitelství. Snaží se jít všem občanům příkladem, rázem se proto pouští do zvelebování školní zahrady, pěstuje dobytek, zakládá místní čtenářský klub, pěvecký sbor a také divadelní spolek. Záhy vidí první úspěchy své práce – mládež je mu nakloněna a mnozí starší už neberou jeho učitelství jako podřadnou. Také láska se mu nevyhýbá. Potkává Jarmilu, mladší sestru Černockého manželky, kterou je okouzlen a ona jím. Zjišťuje, že mají mnoho společného (zálibu v literatuře, filosofii apod.), ale obává se, zda by zámožná dívka jako ona chtěla prostého chudého učitele.

Jarmila odjíždí k bohaté tetě do Brna a s Velebou si pravidelně vyměňují korespondenci. V dopisech mu líčí svůj nešťastný život ve velkém panském městě, plném přetvářky a protekce. Touží po návratu zpět na venkov a také k němu brzy dochází. Následně si s Velebou vyznávají lásku a Jarmila přijímá jeho žádost o ruku. Společný život v Borové je začátkem jejich nešťastnějšího životního období.

V pořadí druhá povídka nese název *Převrat*. Její vyprávění začíná náhodným setkáním dvou sousedů, kteří se navrací do vsi. Starý sedlák Jareš, hlavní postava příběhu, sousedovi líčí, jak probíhal soudní proces, ze kterého přichází. Je rozezlen, neboť soud, u kterého se řešil jeho spor se zámožným občanem Zatloukalem, pro něj nedopadl dobře. Další vyprávění se snaží nastínit celou historii sporu, a proto se rázem vrací v čase do minulosti.

Nacházíme se v době, kdy Jareš patří k nejzámožnějším sedlákům ve vsi a spolu se svou ženou poklidně hospodaří na svém rozlehlém statku. Jejich jediný syn Tomáš je poctivý a zdatný mladík, jeho otec se mu proto snaží najít nevěstu s bohatým věnem. Vybírá pro něj nevěstu ze sousední vesnice, nicméně Tomáš si svou vyvolenou již dávno našel – je jí Stáza, dcera obecního pytláka. Přichází hádky s otcem, kterému se synova chudá nevěsta nezamlouvá, a proto nechce svolit k jejich sňatku. Když však otec zanedlouho zjistí, že Stáza čeká synovo dítě, k sňatku nakonec svolí.

Jareš přenechává synovi hospodářství bez notářského převodu a sám, již ovdovělý, odchází na výměnek s vidinou toho, že se o něj syn po zásluze postará. Tak tomu také je až do doby, kdy Tomáše zastihne smrtelná nehoda. Veškerý běh na statku se rázem mění. Stáza, nyní jediná paní na statku, vládne v hospodářství pevnou rukou a mstí se tchánovi za to, že byl tehdy před lety proti jejímu sňatku s jeho synem. Chová se k němu jako k čeledínovi, ponižuje ho a nedovoluje mu stýkat se s vnoučaty. Jako mladá vdova se brzy znovu vdává za zámožného sedláka Zatloukala. Oba manželé chtějí starého Jareše utrápit, vedou s ním soudní spory, aby ho připravili o vše, co mu na světě ještě zbývá. Jareš všechny spory prohrává a ocitá se na dně.

Jeden ze sousedů, mladý Klusáček, Jarešovi radí, aby si ve vsi koupil vlastní chalupu a opustil tak rodný, avšak v posledních letech pro něj zcela nepřátelský statek. Po krátkém rozvažování se Jareš rozhoduje ke koupi. Myšlenka na to, že by se mohl opět věnovat hospodaření na svém vlastním pozemku, ho činí veselejším.

Třetí, poslední povídka, se jmenuje *Vpád barbarů*. Úvodní vyprávění nás seznamuje s hlavní postavou – knihařem Inocencem Votavou. Vede samotářský život vdovce v malé chalupě se zahradou, kde chová včely a pěstuje ovocné stromy, keře a květiny. Následné vyprávění nás vrací do minulosti, do doby Votavova zralého věku, kdy spolu se svou ženou spokojeně hospodařili ve skromné chaloupce.

Ocitáme se tedy v době, kdy manželé Votavovi pracují v malém městském krámku. Temný krámek se pro ně brzy stává „vězením“, touží po místě plném slunce a s výhledem do krajiny. Za městečkem nacházejí krásný prostor v přírodě, kde roste plno stromů. Náhle se oba rozhodují, že právě tam si postaví svou chalupu a odstěhují se z městečka. Několik let života uprostřed přírody je dělá šťastnými. Přichází ale den, kdy milovaná žena Votavovi umírá a on, zdrcen jejím brzkým odchodem, se uzavírá před světem. Se ženou neměli děti, proto se jeho jedinou útěchou stává pěstěná zahrada, o kterou společně pečovali.

Na periferii městečka přibývá několik chalup, kam se stěhují lidé, kteří přicházejí do města za prací v továrně. Votava si svých nových sousedů, většinou společností vyvržených lidí, nevšímá a vyhýbá se jim. Jeho chalupa je kolem dokola obehnána vysokým přírodním plotem tak, aby nikdo z okolí neviděl, co všechno jeho zahrada vlastně ukrývá. Toto Votavovo chování u sousedů vzbuzuje velkou nenávist a touhu mstít se, počínají proto vymýšlet plán, jak nejlépe by pronikli samotářskému sousedovi do zahrady. Jednoho večera se pak čtyři muži vydávají k jeho chalupě a pomocí pilky vyřezávají v plotě zahrady otvor.

Votavova zahrada je od nevídaných návštěvníků zcela zničena. Všechny jeho stromy, keře a květiny jsou polámaný. Votava, zděšen a rozezlen z toho, co na své zahradě vidí, klesá v mdlobách k zemi. Po několika dnech objevují lidé otvor v plotě zahrady, vchází dovnitř a pod lipou nalézají Votavovo mrtvé tělo.

4.3.2 Pojetí postav a prostoru

Ačkoliv jsou všechny tři povídky souboru opravdu krátkého rozsahu, setkáváme se v nich s bohatě líčenými a relativně dlouhými pasážemi, které se věnují charakteru, mnohem více pak vzhledu vystupujících postav. Autorský vypravěč předkládá čtenáři i důvěrné popisy vzhledu těch postav, které se v příběhu objeví nebo jen zmíní pouze jednou. Lze říci, že tímto způsobem autor čtenáři dokazuje svou výtečnou znalost venkovského života a rovněž pozoruhodnou zručnost v kresbě venkovských obyvatel. Zaměříme-li se na typologii daných postav, je třeba podotknout, že postavy jsou typologizovány v kontextech reálného světa. To platí především pro hlavního hrdinu povídky *Krásný život*. Tímto hrdinou je zde učitel, tedy takový typ postavy, která je variantou charakteru, „u něhož je zdůrazněna jeho sociálně reprezentativní funkce, postava jako typ reprezentuje určitou dobu, určitou sociální skupinu, [...], její osud či příběh je typický pro představitele této skupiny, případně celé doby“¹⁸⁸. Karas, jenž je neobyčejným příkladem lidového epika, „zná typy, jejich vztahy i vnější příčiny, ale v prudkosti zběžného osvětlení i záměrného přednesu nevyloží psychologii svých postav, nepromyslí logiku vnitřní stavby“¹⁸⁹.

¹⁸⁸ FOŘT, Bohumil. *Literární postava*. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, s. 76 – 77.

¹⁸⁹ SLAVÍK, Bedřich. Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu.). In: NEŠPOR, Jan (red.). *Josef František Karas*. K 10. výročí úmrtí Josefa Františka Karase [online]. Tišnov: Kontribučenská záložna, 1941, s. 13. [cit. 2017-03-22].

Hlavními prostory jsou v povídkách vesnice a město (respektive maloměsto), které se zde dostávají do pomyslného střetu. Tyto prostory jsou nahlíženy jako dva protikladné světy, které svým obyvatelům nabízejí navzájem nesrovnatelné životní podmínky. Prostor vesnice je zde chápán jako prostor úpadku, prostor zaostalý a nemoderní. Naopak prostor města je prostorem pokroku, moderního myšlení a bohaté společnosti. Vesnice zde tedy představuje místo, které je ze všech stran obklopeno „nepřítelem“ – člověkem z města. Autorský vypravěč nám však neposkytuje detailní podobu vesnice ani města, vyjma několika konkrétních míst, kde se odehrává příslušný děj. Obraz vesnice, popřípadě horského venkova, se zde nejvíce odráží v krajině, v přeneseném pohledu na přírodu, a právě proto je věnována zvláštní pozornost pestrému krajinnému líčení.

Postava učitele Jana Veleby je v povídce *Krásný život* postavou hlavní. Představuje se nám jako hubený, mladý muž v dlouhém odřené nazelenalém plášti, který naznačuje, že se jedná o člověka z chudších poměrů. Bohatství se však skrývá v jeho charakteru – je vykreslen jako dobrák a pilný vzdělanec, jako plachý, ale poctivý mladík, jenž se nenechá svým okolím šikanovat a jenž se nezalekne žádných pomluv a pověr. Sám sebe charakterizuje pevnými slovy, když říká: „Já jsem člověk velmi trpělivý, mírný, ale kdyby se mnou dlouho jednali jako např. s nadučitelem Kaldou, nebudu mlčet, poženu věc do krajních důsledků.“¹⁹⁰ Do popředí vystupuje jeho učitelská role – právě učitel je tu zobrazen jako ten, který hlásá a šíří pokrokové myšlenky na vsi a uvádí je do praxe. Autorský vypravěč čtenáři odhaluje i Velebův původ – hovoří o jeho chudé rodině a nelehkém studiu na učitelském ústavě. Pokouší se také nastínit vzhledovou změnu hlavního hrdiny, ze kterého se po několika letech života v horách stává sebevědomý a zkušený muž. V závěru povídky se nám tedy Veleba ukazuje jak překvapivě „zmužněl, zocelen zápolením s živly, [...], tělesnou prací i duševní námahou, vypadal o deset let starší, nežli byl, pod orlím nosem vinul se nyní mohutný, lehce naryšavělý knír a oči hleděly mnohem sebevědoměji [...]. Také ramena byla širší, atletická a nohy pružnější od častého běhání“¹⁹¹. Odhaluje se nám jako jeden „z těch opravdových duchů, kteří hledají cíl života. Nestačí jim prostě žít, [...], byl z těch, kdo se zakousnou do všeho, co uvidí, a už nepopustí“¹⁹².

¹⁹⁰ KARAS, Josef František. *Krásný život a jiné povídky*. Praha: Šolc a Šimáček, 1924, s. 62.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 93.

¹⁹² Tamtéž, s. 76 – 77.

Hlavní ženskou postavu v povídce představuje Jarmila. Vzhledově je vyobrazena jako mladá dívka, jež má oválný, pobledlý obličej a sametově hnědé oči. Větší váhu přikládá autorský vypravěč jejím povahovým vlastnostem – předvádí nám intelektuální typ ženské postavy. „Jarmila byla idealističtější a hlubší povaha, samorostlý květ, ráda četla, přemýšlela a libovala si v luštění hlubších otázek, [...], ráda hájila svůj názor, ale nebyla přepjatou, vzpurnou a svéhlavou povahou, dovedla ocenit význam důvodu odpůrcova, [...]. V rodině říkali jí žertem „naše filosofka“ a divili se, po kom taková povaha.“¹⁹³

Mnohdy nenápadnou, avšak velmi zajímavou se ukazuje být postava Tomáše Kaldy. Tělem „malý, suchý, vypadal jako dobrý šedesátník, vlas hrubě prořídly, ale dlouhý, za uši učesaný a krátký, tuhý vous již úplně zbělelý, čelo bylo jedna vráska, tvář prozrazovala únavu, omrzelost. A přece Kaldovi nebylo ani padesát, Abrahama dosud neviděl, jen útrapy jej tak poznamenaly. Z očí hledělo mrzoutství lidí, životem oklamanych, staré, nezapomenutelné hoře“¹⁹⁴. Nápadnou se jeví jeho podivná povaha. Vedle ostatních postav vystupuje jako zasmušilý „bručoun“, který odvykl lidské společnosti, nerad se o někoho stará a nejvíce touží po samotě. V průběhu vyprávění nám autorský vypravěč podává Kaldův stručný životopis, zjišťujeme tak příčiny jeho nešťastného života.

Vendelín Zatloukal ztvárňuje záporný typ postavy. „Člověk asi čtyřicetiletý, hubený, vychytralý, s tenkým a nakřiveným nosem, s úzkými rty, vždycky hladce oholený v neděli i ve svátek.“¹⁹⁵ Pyšně se chlubí svým bohatstvím a zásluhami ve vsi. Do popředí se dostávají jeho zlovyky, nesmyslné názory a intrikánské jednání.

Svérázný „lidový typ“ postavy reprezentuje Otakar Černocký. Dobrácký, stále se usmívající starší muž, jehož netrápí žádné trvalejší starosti a pro něhož je typický hlučivý smích a ustavičně dobrá nálada. Příznačné jsou jeho přátelsky laděné dialogy s Velebou, kterých najdeme v příběhu několik.

Ostatní vystupující postavy jsou vesničané, ale i měšťané (např. Jarmilina teta a strýc Kalausovi, žijící v Brně). Společně s výše analyzovanými postavami reprezentují převážně „lidové typy“ postav.

Prostorově se v dané povídce pohybujeme především na horském venkově. Autor nám však neprozrazuje, do jaké horské oblasti nás přesně přivádí. Seznamujeme

¹⁹³ Tamtéž, s. 64.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 21 – 22.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 24.

se ale s konkrétními názvy vesnic – Borová (část Paseky) a Čenov. Borová představuje malou vesnici ležící v horách, daleko od okresního města. Je vyličená jako zaostalá a špatně spravovaná obec, ve které nikdo nedbá o hospodářský pokrok. „Dědina byla až úděsně pověřčivá, strašidla, duchové ponešťastnělých, lesní d'ábli, hýkalové a vlkodlaci, toť každodenní předmět hovoru v zapadlé obci, kdež nebylo jedné knihy [...] a jednoho vzdělanějšího člověka.“¹⁹⁶ Autorský vypravěč nám v této vesnici mapuje pouze školní budovu se zahradou, hospodu a kostel. Realistický popis školy poukazuje na její zanedbanost: „Přízemní, [...], s rozkleslou šindelovou střechou, tu a tam porostlou mechem, netřeskem, lišejníky. Malá okna, starodávné dveře s ohromnou železnou klikou, [...]“¹⁹⁷ V Pasekách, části Borové, „bylo kolem třiceti chalup, většinou panovala tu veliká chudoba, neboť horské kopaniny, příliš kamenité a suché, hrubě málo rodily, řemesla tu nebylo. Obyvatelé živil se všelijak, často třeli nouzi, avšak nikomu dosud nenapadlo utéci do světa, za bělejší chlebem“¹⁹⁸. Lze obecně konstatovat, že pohybujeme-li se zde v prostoru vesnice (venkova), ukazuje se nám v ní nepochybně „chudoba prostoru“, pohybujeme-li se ale v prostoru města (v Brně), vidíme „bohatý prostor“ plný úřadů, divadel a promenád, jenž kráčí s moderním duchem doby.

„Krása venkova“ je vložena do krásy přírody. Právě příroda a horská krajina zde představují oázu klidu, dávají lidem zapomenout na svízele života a poskytují jim útočiště před nepohodou. Vyprávění tak čtenáři nabízí pestrobarevné obrazy krajiny a bohaté popisy přírodních krás, které v něm mohou nejednou vyvolat pocit, že dané prostředí důvěrně zná. Romantický půvab horské přírody objevujeme společně s Velebou, jenž poprvé spatřuje okolí svého nového působiště. Na cestě do Borové nejprve „sešel do smrčí, k potůčku, prodírajícímu se hlubokým, tmavým úvalem, [...], bylo tu překrásně, [...], kolem břehů skály mechem a lišejníky porostlé, všude kapradí hrubě vysokého, bujného, stříbřitě zeleného, [...], místy uhlédl ohromné, široké listy lopouchu, na světlejších místech trsy modrých pomněnek a žlutých, [...] kvítek, [...]. Potok čile skákal přes kamení, hlučel, zpíval, šuměl, [...]. Tu a tam tůňka polozakrytá širokým kapradím, [...]. Jan Veleba rozdychtěným zrakem hleděl na vši tu krásu, dosud

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 22.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 20.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 24.

nic podobného neviděl, půvab hor unášel ho a vzněcoval. Jako by tu končily všechny zákony lidské společnosti“¹⁹⁹.

Jareše, hlavní postavu povídky *Převrat*, nám autorský vypravěč představuje jednak jako mladého, schopného, ve vsi váženého sedláka, který dobře spravuje své hospodářství a jednak jako slabého starce, který je nucen snášet útrapy od snachy a jejího manžela. Svá zralá léta prožívá hlavně prací, „pracovával s chutí i s rozumem, [...], něco přichoval na dobytku, něco stržil za prasátka, něco za dříví z lesa, rok co rok vozil je do města“²⁰⁰. Ve stáří je pak vypravěčem vzhledově popsán jako „malý, hubený, šlachovitý dědek v nahnědlém kalmuku, z jehož kapes čouhaly troubel dýmky [...] a cíp hrubého, modře a červeně kostkovaného šátku, [...]“²⁰¹.

Postava Tomáše znázorňuje typ mladého charakterního hrdiny, který si pevně stojí za svým slovem. „Tomáš vydařil se po otci i po matce, byl dost hezký chasník a hodně přičinlivý, hnal se do práce jako vítr a třeba teprve chasník, už dohlédl všude jako starý hospodář, časně vstával, nikdy ho nebylo třeba budít.“²⁰² Pojí ho slepá láska ke Stáze, která ačkoliv se stává jeho ženou, miluje více Tomášovo bohatství nežli jeho samotného.

Stáze, jediné ženské postavě v příběhu, je svěřena nejvýraznější záporná role. Autorský vypravěč nám ji popisuje, podobně jako postavu Jareše, ve dvou rozdílných etapách života. Když nám ji představuje jako mladou dívku, zaměřuje se nejvíce na její půvabný vzhled: „Stáza Horkých byla hezká holka, [...] strojivá [...], byla pěkně urostlá, bílá a růžová, jako malovaná a měla veliké oslňující oči, jimiž dovedla omračovat mladé lidi. [...] Uměla se nastrojit, všechno na ní pěkně lehlo [...]. Krasavice.“²⁰³ Přečte-li si čtenář takovýto popis ženské postavy, na myslí mu jistě vyvstane obraz dívky romantického typu. Autorský vypravěč nám však nedlouho poté předkládá popis stejné postavy, ovšem v tomto případě již zlé a mstivé vdovy, která s novým mužem pevně vládne na svém statku. Tento její popis je nejvíce zaměřen na charakterové rysy, nikoliv už na vzhled. Čtenář poznává Stázinu pravou povahu z jejího nepřátelského chování a nelítostného jednání, což je nanejvýš patrné ve chvílích, kdy se na scéně objevuje starý Jareš. Dívala se na něj „jako na pacholka, zúmyslně prováděla

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 9.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 102.

²⁰¹ Tamtéž, s. 97.

²⁰² Tamtéž, s. 103.

²⁰³ Tamtéž, s. 105.

opak jeho rad, aby jej ponížila před čeládkou, smála se mu do očí, vyštvala jej z rodinné jizby, [...], čeládku navedla, aby si ze starce tropila posměch, [...]"²⁰⁴.

Vedlejší postava Zatloukala doplňuje postavu Stázy jako další záporná osoba. Zdali jeho postava nějakým způsobem souvisí se stejnojmennou postavou z předcházející povídky, můžeme se pouze domnívat. V samotném povídkovém textu nenalzáme žádné indicie k tomu, abychom je mohly ztotožnit.

Co se prostoru týče, nacházíme se opět hlavně na vsi. Její název není čtenáři znám, autor pracuje pouze s prostými označeními dědina nebo obec. Děj povídky se tak nejčastěji odehrává na venkovském statku či v okolní přírodě. Stejně jako v předešlé povídce, také zde příroda značí prostor klidu a pohody, který dodává lidem potřebnou životní sílu. Mocně působí obzvláště na Jareše, který je přímo okouzlen jednou loukou: „Starý, kdykoli šel okolo, postál chvíli v zanícení, laskal onu louku očima, kochal se s ní jako milenec s milenkou, leckdy nedovedl se od ní ani odtrhnout.“²⁰⁵ Je to právě příroda, která Jarešovi dodává energii v jeho těžkých chvílích a ve které nachází velké zalíbení (je vyobrazen jako chovatel včel, holubů a králíků). Prostor města se v povídce zmiňuje pouze v souvislosti se soudním líčením, bez bližšího popisu.

Hlavní postava povídky *Vpád barbarů* nese jméno Inocenc Votava. Autorský vypravěč nám tuto postavu představuje, podobně jako některé postavy v předcházející povídce, ve dvou životních etapách – nejprve jako zralého muže, na konci vyprávění potom jako utrápeného starce. Ve zralém věku je vyobrazen jako schopný řemeslník (knihař), který poctivě pracuje ve svém městském krámku, naopak ve stáří je vykreslen jako mrzout a podivín, který se straní lidí. Popisu Votavy jako starého podivína se autorský vypravěč věnuje nejpodrobněji, o jeho povaze se proto dozvídáme mnohem více poznatků než o jeho vzhledu: „Stranil se až úzkostlivě života, maloměstského ruchu, hlučných řečí, sousedských klípků i politických hádek. Nechodil do hospod, ba nerad se ukazoval na ulici [...]. Nedíval se lidem do očí, [...]. Nikoli proto, že by měl špatné svědomí. [...] Ale jsou lidé, kteří opovrhují zvidavou lidskou cháskou a nepřipustí, aby kdokoliv četl v jejich duších. [...] Byl dobrý, suchý, šedivý od hlavy k patě – podivný patron. [...] Vytušil, že lidé jím opovrhují pro jeho plachost, zamlklost, odlišnost [...]. Navykl si nevycházet z domu, leda pozdě večer, [...]"²⁰⁶

²⁰⁴ Tamtéž, s. 110.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 104.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 120 – 121.

Vzápětí se také dozvídáme, proč je jeho chování tak odtažitě: „Stranil se lidí, protože nosil v prsou bolest a že lidé rádi se dotýkají nezacelených ran.“²⁰⁷

Postava Votavovy ženy není v povídce pojmenována. Nabízí se nám pouze stručný popis jejího vzhledu: „Plavá, trochu pobledlá, štíhlá, o půl hlavy vyšší, [...]“.²⁰⁸

Hned první věta povídky nám naznačuje prostorové umístění příběhu – autorský vypravěč nás přivádí do prostoru maloměsta a jeho periferie. Avšak podobně jako v předešlé povídce, ani zde nám autor neposkytuje konkrétní název daného maloměsta. Dává nám však dvě vodítka k možnému určení prostoru tím, že zmíní okolní obce Stráž a Květnice. Více než v maloměstě se ale pohybujeme na jeho periferii – uprostřed přírody, kde stojí Votavova chalupa. Zcela jedinečným dojmem na nás může působit prostor jeho chalupy se zahradou. Chalupa je popsána jako malý a skromný příbytek, větší pozornost je však soustředěna na prostornou zahradu, která chalupu obklopuje. Dohromady tyto dva prostory pak vytvářejí jakýsi „soukromý ráj“, ve kterém je Votava svým pánem. Velkou roli na tomto místě hraje opět příroda, jejíž prostředí je zde opěvováno nejvíce. Z přírody Veleba čerpá sílu, stává se pro něj prostorem, ve kterém se cítí nejšťastněji. Jeho souznění s přírodou je nanejvýš zjevné, když čteme: „Ptáci mu hvízdali nejkrásnější svoje trylky za jitra, i dlouho do noci, jejich čistě zladěné hlasy unášely, podmaňovaly. Hučení včel, valících se do úlů i z úlů, bylo mu nad všechny koncerty, hra pestrých motýlů, kroužících nad vonnými květy pustorylu, jej zajímala. Zdálo se mu, že ožívá se svým světem, nalézá nové a nové dojmy, že rozumí řeči ptačí i mluvě květů [...]“.²⁰⁹

4.3.3 Motivy

Celý povídkový soubor pracuje zejména s motivy přírody, lásky a nenávisti. Každá povídka však nabízí různou intenzitu příslušného motivu. Kromě uvedených lze nalézt i další motivy, již méně výrazné, určitě se ale nevyhýbají naší pozornosti.

Podstatným motivem v povídce *Krásný život* je motiv přírody. Přivádí-li nás zde autorský vypravěč svými popisy do přírody, nacházíme se vždy v „krásném prostoru“, který na nás působí pozitivním dojmem a vykazuje romantické znaky. Očividné je to například v pasáži, kdy se Veleba toulal „po horách i dolech, hledal místa, odkud pěkný

²⁰⁷ Tamtéž, s. 126.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 123.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 128.

rozhled, zajímalo ho vše, zvláštní barevný nádech listů, nepokojný let ptáků, rumělkově červené jeřabiny. Tu a tam se zastavil a hleděl dlouho na věc, které by si byl jiný člověk ani nevšiml²¹⁰. Odhaluje se nám i nespoutanost přírody – romantický rys – „majestát, krása a harmonie přírody [...] jsou nezávislé, [...]“²¹¹.

S motivem přírody se zde jistě pojí motiv krásy. Slovo „krása“ a slova či slovní spojení stejného nebo podobného významu se ve vyprávění objevují zvláště ve spojení s přírodou (krajinou). Jmenujme například výrazy „krásné partie údolu“, „krásná pole“, „nádherné jaro“ či „půvab údolu“. Nachází-li se dané postavy v přírodě, autorský vypravěč často poznamenává: „Krásně je tu. Jako v pohádce.“²¹²

Motiv lásky se objevuje v souvislosti s postavami Veleby a Jarmily. Velebu neláká pouze Jarmilina krásná tvář, ale i její duševní (intelektuální) stránka. Oba mladé spojuje především řeč. Veleba je o tom přesvědčen, když tvrdí: „Se slečnou Jarmilou bylo lze pohovořit o literatuře, poesii světové, o problémech, jež hýbaly dobou, ostatní taková řeč vůbec nezajímala, [...]“²¹³ Vyznání lásky přichází až v závěru vyprávění, kde je pomocí několika vět vyjádřen jejich společný cit: „Oba toužili po sobě už dávno. A řekli si to tím dlouhým, vpíjivým pohledem, rozplašujícím všechny pochyby, [...]. Čistá radost naplnila jejich duše a byli šťastni jako v pohádce, nad jejich hlavami šuměla velká, rozsochatá lípa a hučely roje včel, květy omamně voněly.“²¹⁴

Motiv vlastenectví zde souvisí se situací ve městech, která začínají žít rušněji národně i společensky a dochází tak k rozšiřování české kultury. Vznikají nové spolky – „sbírky, besedy, výlety – apelovalo se na vlastenectví inteligence“²¹⁵. Vlastenectví lze spatřit i ve snaze Veleby zvýšit prestiž učitelské role a rovněž v jeho snaze založit čtenářský klub, pěvecký sbor a divadelní spolek v odlehlé vesnici.

Povídka *Převrat* čtenáři nenabízí příliš výrazné motivy. Do popředí vystupuje nejvíce motiv přírody. Příroda na nás v celém vyprávění působí jako lék na všechny starosti. Zjišťujeme, že „kolem dědiny bylo plno lip, tu a tam i nějaký javor, bez, akát, a v úlech bývalo medu, až se naň srdce smálo, [...]“²¹⁶.

²¹⁰ Tamtéž, s. 33.

²¹¹ HRBATA, Z., PROCHÁZKA, M. *Romantismus a romantismy*. Pojmy, proudy, kontexty. Praha: Karolinum, 2005, s. 51.

²¹² KARAS, Josef František. *Krásný život a jiné povídky*. Praha: Šolc a Šimáček, 1924, s. 10.

²¹³ Tamtéž, s. 66.

²¹⁴ Tamtéž, s. 95.

²¹⁵ Tamtéž, s. 16.

²¹⁶ Tamtéž, s. 103.

Pouze s postavou Tomáše lze spojit motiv lásky – jeho láska ke Stáze se totiž ukazuje jako jednostranná. Neváhal by ve jménu lásky dokonce opustit rodný statek, kdyby jeho otec nepovolil ke sňatku se Stázou.

Můžeme zde vidět i určitý motiv nenávisti vztahující se k postavám Stázy a Zatloukala. Oba neúnavně projevují své nepřátelství a nenávist směrem k Jarešovi. Stázu pak můžeme označit za hlavní původkyni „převratu“ na statku. „Nenáviděla starého na smrt, jedu by mu namíchala, [...], utloukla by ho motykou kdesi na poli, kdyby se nebála kriminálu. Ach, jak jí byl odporný! Snáze dovedla by s hadem žít v jedné jizbě nežli s ním.“²¹⁷

Motiv přírody je v povídce *Vpád barbarů* motivem zcela zásadním. Příroda zde podstatným způsobem ovlivňuje život hlavní postavy Votavy. Pobyt v přírodě je pro něj velkým potěšením, společně se ženou na zahradě „stromky a kře sázeli, spolu ryli, okopávali, pleli, spolu budovali včelín. Těšilo je to víc, nežli cokoli na světě“²¹⁸. Když však dojde k nešťastné události, kdy celá jeho zahrada je neznámými lidmi („barbary“) zpustošena, ztrácí Votava rázem chuť k životu: „Vše, co miloval, čemu jedině žil, je odráno, zašlapáno, zkaženo. [...] Zaslzenýma očima hleděl na spoustu, na keře, jež byl sázel s nebožkou ženou [...]. Zničeno, znesvěceno vše, co jej dosud poutalo k životu.“²¹⁹

Zřetelně se i v této povídce ukazuje motiv nenávisti. Nenávist okolí je zde namířena k hlavnímu hrdinovi. I ten pociťuje nenávist, ale až v okamžiku, kdy mu jeho okolí ublíží. Poté, co dojde k poničení Votavovy zahrady, proto zjišťujeme, že „na jazyk drala se ostrá, nenávistná slova, [...], prudká, horečnatá bolest sevřela hrdlo a staré srdce zmítalo se v prsou jako loď v bouři burácející, [...].“²²⁰

4.3.4 Vypravěčské strategie

Analyzované povídky jsou vyprávěny vševědoucím autorským vypravěčem, jenž svá lineární vyprávění častokrát doplňuje obsáhlými retrospektivními pasážemi. Chatman v takovém případě hovoří o analepsi, „kdy diskurs přerušuje tok příběhu, aby

²¹⁷ Tamtéž, s. 109.

²¹⁸ Tamtéž, s. 126.

²¹⁹ Tamtéž, s. 131 – 132.

²²⁰ Tamtéž, s. 131.

připomenul nějaké dřívější události [...]“²²¹. Takovéo pasáže tedy čtenáři pomáhají zjišťovat především příčiny událostí, o nichž daný příběh vypráví. Přestože lze posloupnost uvedených událostí snadno rozpoznat – platí zde tedy výrok, že „diskurs může přeskupit události příběhu, jak se mu to hodí, za předpokladu, že jejich posloupnost lze i nadále rozeznat“²²², některé retrospektivní odbočky mohou chvílemi na čtenáře působit zbytečným či dokonce unavujícím dojmem.

Do vyprávění všech tří povídek není zahrnuto velké množství přímé řeči či dialogů postav. Vcelku se tedy ukazuje, že promluvy autorského vypravěče převažují nad promluvami samotných postav. Vypravěč zná mínění postav, jejich touhy a motivace jejich chování a jednání. Občas lze v jeho vyprávění zahlédnout také závorky²²³ s dalším vysvětlujícím textem. Takovýto postup nás může odkázat k tvorbě divadelních scénářů, kde se práce se závorkami a jejich doplňujícím textem využívá především.

Pokud zaměříme naši pozornost na závěrečná vyprávění daných povídek, můžeme si rovněž povšimnout, že povídky *Krásný život* a *Převrat* mají šťastný konec. A protože v obou jmenovaných povídkách končí děj šťastně především pro hlavní hrdiny, můžeme směle říct, že mají přímo svůj „happy end“.

4.3.5 Komparace s Jiráskovou drobnou historickou prózou

Počátky Karasovy umělecké tvorby jsou spojeny s jeho novinářskou činností. Jako pilný novinář se věnoval psaní novin i jejich expedici. Novinářská práce představovala však pouhý zlomek jeho nejrůznějších zájmů. Vedle novinářiny začal psát poezii, následovaly povídky a romány, později také dramata. Těmito svými literárními počiny se snažil získat široké vrstvy čtenářů, poskytnout jim především obraz národní minulosti, vzdělávat je, ale i pobavit. Stejně jako Jirásek, který se ve svých literárních začátcích věnoval rovněž poezii a tvorbě drobných povídek, i Karas obracel svoji pozornost především k českému lidu. Jejich historické povídky (a především v pozdějších letech psané historické romány) jsou dějinami české lidové duše.

²²¹ CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs*. Narativní struktura v literatuře a filmu. Brno: Host, 2008, s. 108, s. 65.

²²² Tamtéž.

²²³ Najdeme je například v povídce *Převrat* na stranách 98 a 100. (KARAS, Josef František. *Krásný život a jiné povídky*. Praha: Šolc a Šimáček, 1924.).

Mnohem větším významem než poezie se pyšní Karasova práce dějepisná – tedy jeho historické povídky a romány, které jsou těžištěm jeho bohaté literární činnosti. Zaměříme-li se tedy nyní na historickou povídku a její tvorbu z pohledu Karasova i Jiráskova, musíme nejdříve zmínit jeden důležitý faktor. Karas se usilovně soustředil na důkladné zkoumání historických pramenů, při jejich následném beletristickém zpracování se pak inspiroval i prací jiných literátů. „Jeho literárním vzorem byl především Al. Jirásek, jemuž se hleděl přiblížiti svědomitým studiem minulosti a s nímž měl společný demokratický zřetel k lidovým postavám a svobodomyšlné pojetí české historie. Karas vítaným způsobem doplňuje Jiráskova, v jehož tvorbě celkem scházejí dějepisné náměty z Moravy [...]“²²⁴ Jeho snahou tedy bylo v určitém smyslu dodat do „české národní kroniky“, již je dílo Jiráskovo, tvorbu námětově čerpající z dějin Moravy i Slezska, které jiní spisovatelé ve svých historických dílech opomjeli. Karas si proto vysloužil přezdívku „Moravský Jirásek“.

Z hlediska formálního jsou Karasovy analyzované historické povídky, stejně jako Jiráskovy, prozaickými texty, které řadíme do tvorby realistické. Námětově se však oba autoři rozcházejí. Přestože oba vycházejí z národní minulosti, každý se soustředí na jiné období. U Jiráskova jsou to především tragická období českých dějin (*Viktora*, *Zemanka*), ale i veselejší období národního obrození (*U rytířů*, *Filosofská historie*), v Karasově případě jde o zachycení situace v české společnosti na přelomu 19. a 20. století.

Karas i Jirásek konstruuji v daných povídkách převážně „lidový typ“ postav. Je to dáno zejména tím, že se oba orientují na široký okruh čtenářů, který chtějí svými díly vychovávat, vzdělávat i bavit. Samotný přístup k charakterizaci postav se však u nich liší. Karasovy literární postavy nejsou po psychologické stránce tolik propracované jako postavy Jiráskovy. Tato skutečnost souvisí se spisovatelovým kvapným přístupem k tvůrčímu psaní. Těžká sociální situace, se kterou se musel jako mladý literát potýkat, ho k chvatné práci přímo nutila, to však mělo následně značný dopad na jeho literární tvorbu. Karas „byl otrok práce, snad žádný z jeho vrstevníků novinářů a spisovatelů nebyl tak zaměstnán v redakci, na schůzích i jako literát. Neznal času, rozdával se, aniž by pamatoval na nervy, byl vášnivcem osvětového vzdělání, pro výchovu jiných nedostávalo se mu vhodného soustředění k vlastní tvůrčí práci. V jeho osudu je krutý

²²⁴ STANĚK, Josef. Josef František Karas. In: *Památník k jubilejním oslavám Tišnovska* [online]. Tišnov: Rada města, 1934, s. 25. [cit. 2017-03-26].

doklad člověka, který se obětoval, každodenně zápasil [...], vždy poctivě a plně²²⁵. Kvapná práce a zběžnost se nejvíce odrazila v jeho jazykové ryzosti a v psychologii postav, která není příliš promyšlena. Nezbyvalo mu ani mnoho času k tomu, aby svým příběhům udělil konečný umělecký tvar. Jeho literární práce se proto mnohdy na první pohled jeví jako povrchní. Na druhé straně Jirásek ve svých povídkách velmi dbá na to, aby své postavy čtenáři vyložil co nejlépe jak po stránce vzhledové, tak po stránce charakterové. Psychologie jeho postav je určitě nejvíce propracovaná v jeho pozdějších velkých historických románech, ovšem už v jeho drobné próze lze vysledovat jeho zručnost v charakterizaci postav. „Díla Jiráskova se vyznačují nejen poutavým dějem a vzorným jazykem, nýbrž i znamenitým uměním charakterizačním a zevrubnou kresbou prostředí.“²²⁶

Poslední věta předcházejícího odstavce nás přivádí k další rovině, kterou rovněž podrobíme komparaci – k rovině prostoru. Zde je na první pohled zjevné, že oba autoři ve svých povídkách učinili zásadními prostory vesnici a město. V těchto prostorech pak do popředí nejmocněji vystupuje obraz přírody. Jak již bylo výše řečeno, oba autoři se ve svých historických dílech orientovali především na český lid a jeho národní uvědomění. Jejich bohaté popisy přírody a krajiny mají proto jeden zcela zásadní úkol, a to vylíčit čtenáři co nejvíce přírodních krás české země a tím v něm probudit lásku a hrdost na svou vlast. Příroda a krajina tak pro ně představují naprosto nepostradatelné prostory pro děj. Obraz přírody se nám nejvíce nabízí v prostoru vesnice, najdeme jej však i v prostoru města – obraz městské přírody dominuje zejména v Jiráskově *Filosofské historii*, kde autor mnohdy romantickým způsobem líčí prostředí Litomyšle. Takovýto způsob práce s prostorem může čtenáře snadno získat na svou stranu, vzbudit v něm dojem, že se pohybuje v jemu dobře známém kraji.

Karas i Jirásek rozvíjí v povídkách zejména motivy přírody, lásky a vlastenectví. Využití zrovna těchto motivů potvrzuje jejich pronárodní smýšlení. Zhodnotíme-li oba autory z hlediska jejich způsobu vyprávění příběhů, musíme konstatovat, že Karas je v této oblasti, na rozdíl od Jiráska, spíše povrchním vypravěčem. V rovině vyprávění si ale lze povšimnout jednoho prvku, který se vyskytuje shodně jak v Karasových, tak i v Jiráskových povídkách (byť u Jiráska v mnohem menší míře). Jde o využití

²²⁵ SLAVÍK, Bedřich. Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu.). In: NEŠPOR, Jan (red.). *Josef František Karas*. K 10. výročí úmrtí Josefa Františka Karase [online]. Tišnov: Kontribučenská záložna, 1941, s. 13. [cit. 2017-03-27].

²²⁶ FRÍČ, Jan. *Dějiny československé literatury pro vyšší průmyslové školy, ústavy příbuzné i pro soukromé studium*. Praha: Šolc a Šimáček, 1938, s. 200.

retrospekce, tedy pohledů do minulosti. Zatímco Karas s retrospektivními pasážemi pracuje hojně a to ve všech třech povídkách svého souboru, u Jiráska se s takovými pasážemi setkáváme nejzřetelněji v jeho povídce *U rytířů*, kde nám autorský vypravěč prostřednictvím návratů do minulosti lépe osvětluje postavu paní Zárubové²²⁷.

Karasova poetika je velkou mírou ovlivněna jeho uspěchanou a povrchní tvůrčí prací, která má negativní dopad především na jazykovou a charakterizační stránku jeho historických povídek. Je však potřeba připomenout, že Karasovi nešlo o nějaké „velké umění“, jeho hlavním cílem bylo poskytnout čtenáři pohled do minulosti české země a oživit v něm zápal pro národní věc. Pramenné východisko a obrazotvorné zpracování pak tvoří hlavní znaky spisovatele.

Karasův literární význam tkví v jeho historické povídce a románu. „Široce zabírá oblast společenské, venkovské i maloměstské a historické povídky a románu. Poznal sám na sobě i u svých druhů bídu, prošel všemi společenskými vrstvami, [...], na svých cestách prošel křížem krázem Moravou a shromáždil spoustu často nedostupného místního materiálu a všechny tyto zkušenosti z mládí i z povolání, z archivů i vlastního hořkého osudu staly se mu nepřeborným materiálem pro román a povídky.“²²⁸ Svými náměty čerpajícími zvláště z dějin Moravy a Slezska výrazně přispěl do „české národní kroniky“ Jiráskovy. „Tím položil základy lidovému historickému románu na Moravě a v tom je jeho zásluha průkopníka.“²²⁹ Radíme ho k nejpracovitějším literátům a s přibližně 150 beletristickými díly také k neplodnějším autorům své doby.

Ze všech tří autorů drobné historické prózy, jejichž díla jsou předmětem rozboru této práce, je to právě Karas, kdo se svým zpracováním historické povídky nejvíce přibližuje zpracování Jiráskovu. Ovšem doplníme, že „Karasův literární význam možno

²²⁷ Retrospektivní pasáže v povídce *U rytířů* nalezneme na stranách 13 – 18. (JIRÁSEK, Alois. *Maloměstské historie. U rytířů. – Na staré poště. – Filosofská historie.* Praha: Odeon, 1974.)

²²⁸ Josef František Karas. Deset let od smrti novináře a spisovatele. In: *Lidové noviny* [online]. 1941, 49 (90), s. 7. [cit. 2017-03-27].

²²⁹ SLAVÍK, Bedřich. Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu.). In: NEŠPOR, Jan (red.). *Josef František Karas. K 10. výročí úmrtí Josefa Františka Karase* [online]. Tišnov: Kontribučenská záložna, 1941, s. 14. [cit. 2017-03-27].

docenit jedině z moravských poměrů a v rámci krajové inspirace, v odstupu let bude však stále patrnější jeho výchovný účín a láska k lidu“²³⁰.

²³⁰ Josef František Karas. Deset let od smrti novináře a spisovatele. In: *Lidové noviny* [online]. 1941, 49 (90), s. 7. [cit. 2017-03-27].

5 Závěr

Historická próza zakořenila v české literatuře již v době národního obrození. Byla to doba, která pomáhala formovat zejména historický román, jenž svým jádrem odkazoval na slavnou českou minulost, a tím pomáhal utvářet národní vědomí. Vrcholné zpracování historického románu poté v 70. a 80. letech 19. století přináší Alois Jirásek, jehož díla v sobě nesou hluboký ideový a společenský účinek. Jiráskově rozsáhlé románové tvorbě však předcházela tvorba několika menších historických próz, na kterou se spisovatel soustředil ve svých uměleckých počátcích. A právě této oblasti jeho bohaté tvorby, nepřilíš probádané, se určitým způsobem věnovala tato práce. Zároveň se práce zabývala i některými dalšími autory a jejich zpracováním menších historických próz, neboť se snažila zjistit, jaké postavení zaujímá právě Jiráskova drobná historická próza v dobovém kontextu.

Jirásek se během svého života setkal s pozitivními i negativními ohlasy. Hodnocení jeho tvorby procházelo od nadšeného obdivu přes objektivně pojatý názor až po nepodložené odmítání. Bylo mu vyčítáno především zkreslování národní historie, nepropracovaná psychologie postav a rozvleklé líčení jednotlivých událostí. Největší obdiv Jiráskovi přineslo období první světové války, na jejímž konci se stal oficiálním symbolem literatury nově vzniklého státu. Od roku 1948, kdy se k moci dostala komunistická strana, se však přístup k Jiráskovi a jeho dílu výrazně změnil. Stal se obětí ideologické manipulace – jeho dílo mělo sloužit k ospravedlnění nástupu komunistické ideologie. Jiráskovo hodnocení tak bylo v této době značně ovlivněno dezinterpretací spisovatele než jeho vlastním tvůrčím stylem. Teprve nová monografie, vzniklá po roce 1989, se snaží Jiráska vrátit mezi nejvýznamnější české spisovatele.

Zneužití Jiráskovy tvorby komunistickou mocí se ukázalo natolik silné, že ještě v dnešní době není příliš snadné vymanit spisovatelova díla z jejich ideologického výkladu. Snad nejlepší cestou, jak se o to pokusit a objektivně tak přistoupit k Jiráskově tvorbě, se jevil praktický rozbor jeho děl (v našem případě jeho drobných historických děl), který byl těžištěm předcházející bakalářské práce²³¹. Abychom však mohli plně posoudit skutečnou uměleckou hodnotu Jiráskových děl, podrobili jsme v této práci rozsáhlému rozboru také vybraná díla jiných autorů drobné historické prózy a tu jsme následně porovnali právě s drobnými díly Jiráskovými. Naším cílem bylo na základě

²³¹ MÍČOVÁ, Michaela. *Jiráskova drobná próza* [online]. České Budějovice, 2014.

komparace zjistit, jakým způsobem a zda vůbec se Jiráskova tvorba liší od tvorby jiných autorů. Především jsme se snažili objevit specifické rysy v dané Jiráskově tvorbě a pomocí nich dokázat jeho uměleckou hodnotu.

V dílech Malínského (*Před pádem*), Škáby (*Na cestě křížové*) a Karase (*Krásný život a jiné povídky*) byla postupně analyzována látka, obsah, postavy, prostor, motivy a vypravěčské strategie. V komparaci s díly Jiráskovými (*Viktora*, *U rytířů*, *Filosofská historie*, *Zemanka*) vystoupily na povrch určité shodné i specifické rysy, které značí odlišné zpracování historické povídky u daných spisovatelů. Komparace dokazuje Jiráskovu uměleckou kvalitu a zároveň odhaluje jeho osobitou poetiku. Shrňme proto jednotlivé poznatky do několika následujících vět: Z hlediska námětového se autoři soustředí především na kritická období českých dějin (doba pobělohorská) nebo čerpají z historie těch oblastí, které dobře znají (Jirásek – Litomyšlsko, Malínský – Slánsko, Karas – Valašsko). Zobrazené literární postavy Malínského, Škáby a Karase lze označit za postavy „ploché“. Také v Jiráskových prózách se s „plochými“ postavami setkáme, daleko častěji nám však nabízí postavy, které jsou detailněji zpracované jak po stránce vzhledové, tak po stránce charakterové. Důkladná propracovanost postav je poté nejvíce zřejmá v jeho *Maloměstských historiích*, kde zároveň dosahuje i jejich hlubšího psychologického ztvárnění. Všichni autoři pak pracují převážně s „lidovým typem“ postav, neboť se orientují na široké vrstvy čtenářů, které chtějí svými díly vzdělávat i bavit – jedná se o dobově příznačný rys. Hlavními prostory se ve všech prózách stává město a vesnice. V obou prostorech pak do popředí nejvíce vystupuje obraz přírody a krajinné scenérie. Autoři často popisují krásy přírody, vyjma Malínského, který obrazu přírody a vůbec podrobnějšímu popisu prostoru nevěnuje zvláštní pozornost. Obraz přírody zde však hraje zásadní roli. Spisovatelé se ve svých historických prózách orientovali na český lid a jeho národní uvědomění, bohatými přírodními popisy se proto čtenáři snažili vyličt krásu české země a tím v něm probudit hrdost na svou vlast. Z komparace také vyplývá, že příroda a krajina jsou podstatnými dějovými prostory zejména pro Jiráska, který jejich popisům věnuje značnou pozornost. Pomocí několika účinně zvolených výrazových prostředků vytváří u čtenáře dojem, jakoby popisovanou přírodu již důvěrně znal. V analyzovaných prózách jsou rozvíjeny především motivy přírody, lásky a vlastenectví, což značí dobový rys. Lze říci, že volbou právě těchto motivů potvrzují daní spisovatelé své pronárodní smýšlení. Jiráskovo zpracování historické povídky se od zpracování ostatních autorů odlišuje nejvíce v rovině vyprávění a také v celkovém souznění složek příběhu. Zatímco vyprávění Malínského,

Škáby i Karase je spíše povrchní, zaměřené hlavně na dějovou složku povídky, v Jiráskových prózách je patrný důraz na celkovou harmonii všech složek povídky.

V práci analyzované historické povídky se vyznačují převážně jednoduchým lineárním vyprávěním a prostým věcným slohem. Také Jirásek nám ve svých historických povídkách nabízí lineárně koncipované příběhy, jeho poetika se však ukazuje být mnohem působivější – je to patrné v jeho celkovém vypravěčském umění, jenž v sobě nese ideu demokracie a dokáže názorným způsobem vyvolávat rozměrné historické děje. „V dějinách hledal hybnost a velikost, které postrádal v přítomnosti. Práci historického beletristy chápal jako „malbu“, která se „nedá zapudit a zničit třeba sebevěrnějším malováním všední a sprosté přítomnosti“. [...] Jiráskovo umění spočívá v tom, že vzrušené děje, bojová střetnutí a myšlenková hnutí vybavuje lidskou důvěrností, že je spojuje s obyčejnými lidmi, s jejich vztahy a zájmy, rodinnými, milostnými a s chvílemi idylické pohody.“²³² Ke specifickým rysům Jiráskovy historické tvorby patří široce pojatý sloh, plastické popisy, schopnost podat poutavý obraz velkolepých a slavnostních scén, nadšené vypravování a také jazyk, kterým výrazně dosahuje umělecké účinnosti svých děl. Na základě těchto rysů jsou jeho historická díla nanejvýš podněcující a vlastenecky povzbuzující.

Analýzou děl a následnou komparací zjišťujeme, že Jirásek již ve svých prvních drobných historických prózách vykazuje značné umělecké mistrovství, patrné v různých vrstvách příslušných textů. Všechny složky jeho děl tvoří harmonující celek. Tím se Jiráskovy práce podstatně a nápadně odlišují od ostatních dobových autorů drobné historické prózy, a to samozřejmě v pozitivním směru. Jiráskovo prozaické umění „malých ploch“ bylo ostatně konstatováno již odbornou literaturou: „Jiráskovo vyprávění vytváří dojem světa, který je při vši složitosti a konfliktnosti přehledný a v němž vládne lidská i dějinná spravedlnost.“²³³ Analýza, kterou jsme v této diplomové práci podnikli, ale jistě nemá úhrnnou výpovědní hodnotu. Zbývalo by ještě pohlédnout do drobné prózy evropské, zejména učinit porovnání s materiálem polským (Sienkiewicz), bulharským (Vazov) či ruským (Tolstoj), abychom mohli vnímat místo a hodnotu Jiráskova díla v širším kontextu, nikoli jen v uzavřeném českém prostoru. Podobné pozorování ale daleko přesahuje možnosti diplomního projektu.

²³² HOMOLOVÁ, K., OTRUBA, M., PEŠAT, Z. (red.). *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Slovníková příručka. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 117.

²³³ Tamtéž, s. 116.

6 Seznam použité literatury

6.1 Primární literatura

KARAS, Josef František. *Krásný život a jiné povídky*. Praha: Šolc a Šimáček, 1924.

MALÍNSKÝ, Kolda. *Před pádem*. Čtyry povídky z doby předbělohorské. Praha: Modrá knihovna, 1892.

ŠKÁBA, Karel. *Na cestě křížové*. Historický obrázek. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1885.

6.2 Sekundární literatura

BAČKOVSKÝ, František. *Přehled dějin písemnictví českého z let 1848 – 1898*. Praha: Dr. Frant. Bačkovský, 1898.

BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury I*. Dějiny české literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury do devadesátých let 19. století. Praha: Fortuna, 1995. ISBN 80-7168-198-9.

FORST, Vladimír (red.). *Lexikon české literatury*. Osobnosti, díla, ilustrace. 2, H-L; Dodatky k LČL 1, A-G. Svazek II, K-L. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0469-6.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava*. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8.

FOŘT, Bohumil. *Fikční světy české realistické prózy*. Praha: Akropolis, 2014. ISBN 978-80-7470-078-1.

FRIČ, Jan. *Dějiny československé literatury pro vyšší průmyslové školy, ústavy příbuzné i pro soukromé studium*. Praha: Šolc a Šimáček, 1938.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně*. Česká literatura devatenáctého století. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-011-3.

HODROVÁ, Daniela. *Proměny subjektu*. Svazek 2. Pardubice: Mlejnek, 1994. ISBN 80-85778-02-5.

HOMOLOVÁ, K., OTRUBA, M., PEŠAT, Z. (red.). *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Slovníková příručka. Praha: Československý spisovatel, 1982. ISBN 22-137-82.

HOŠEK, Pavel. *Kouzlo vyprávění*. Praha: Návrat domů, 2013. ISBN 978-80-7255-293-1.

HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy*. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech. Jinočany: H&H, 1999. ISBN 80-86022-58-7.

HRBATA, Z., PROCHÁZKA, M. *Romantismus a romantismy*. Pojmy, proudy, kontexty. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1060-4.

CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs*. Narativní struktura v literatuře a filmu. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-260-2.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987. ISBN 32-033-87.

JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. Praha: Plus, 2009. ISBN 978-80-00-02324-3.

JIRÁSEK, Alois. *Viktora*. Povídka z dob utrpení národa českého. Praha: Jan Otto, 1874.

JIRÁSEK, Alois. *Zemanka*. Praha: František Šimáček, 1887.

JIRÁSEK, Alois. *Maloměstské historie*. U rytířů. – Na staré poště. – Filosofská historie. Praha: Odeon, 1974. ISBN 01-097-74.

KRÁLÍK, O., KOMÁREK, M., OPELÍK, J. (eds.). *Kritické projevy VIII*. Soubor díla F. X. Šaldy. Praha: Československý spisovatel, 1956.

KUBÍČEK, Tomáš. *Vypravěč*. Kategorie narativní analýzy. Brno: Host, 2007. ISBN 978-80-7294-215-2.

LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-308-8.

MACHALA, L., PETRŮ, E. (red.). *Panorama české literatury*. Literární dějiny od počátků do současnosti. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0.

MALÍNSKÝ, Kolda. Za pět set kop. Historická povídka. In: *Květy*. Listy pro zábavu a poučení s časovými rozhledy. Praha 1889, 11 (Kniha XXIII.), s. 1 – 7, 146, 253, 385.

MÁCHAL, Jan. *O českém románu novodobém*. Praha: Josef Springer, 1930.

MUKAŘOVSKÝ, Jan (red.). *Dějiny české literatury III*. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla*. Praha: Československý spisovatel, 1951.

NEJEDLÝ, Zdeněk. Doslov. In: JIRÁSEK, Alois. *Temno*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 565 – 572.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Z české literatury a kultury (1860 – 1960)*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 450 – 472. ISBN 22-009-73.

NOVÁK, A., NOVÁK, J. V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1.

PEŠAT, Zdeněk. *Boj o Aloise Jiráka v zrcadle kritiky*. Praha: Československý spisovatel, 1954.

RIMMONOVÁ-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-X.

ŠÁMAL, Petr. Znárodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády. In: NOVOTNÝ, R., ŠÁMAL, P. (eds.). *Zrození mýtu: Dva životy*

husitské epochy. Praha; Litomyšl: Paseka, 2011, s. 457 – 472. ISBN 978-80-7432-099-6.

ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Orbis, 1947.

V AŠÁK, Pavel. *Prostor Máchova díla*. Soubor máchovských prací. Praha: Československý spisovatel, 1986. ISBN 22-150-86.

6.3 Internetové zdroje

BLAHOVÁ, Ludmila. Obecní Karasova knihovna Hutisko – Solanec. In: *Duha* [online]. 2006, 20 (3), s. 42. [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:cce42d93-8454-11e0-80c9-0050569d679d?page=uuid:e0e618ae-8454-11e0-80c9-0050569d679d>

Souborný katalog České republiky – CASLIN [online]. Dostupné z: <http://www.caslin.cz/>

Česká literární bibliografie ÚČL AV ČR [online]. Dostupné z: <https://www.ucl.cas.cz/cs/ceska-literarni-bibliografie>

Denní zprávy. In: *Moravská orlice* [online]. 1904, 42 (273), s. 3. [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f019b3d0-0a72-11df-a86c-000d606f5dc6?page=uuid:dfdb7910-05bb-11df-bbaa-000d606f5dc6>

Denní zprávy. In: *Národní listy* [online]. 1908, 48 (171), s. 2. [cit. 2016-11-22].

Dostupné z:

http://kramerius.nkp.cz/kramerius/ontheflypdf_PGetPdf?app=11&id=750105&start=2&end=4

DOBNER, Libor. Josef Lacina alias Kolda Malínský (k 150. výročí narození). In: DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Slánský obzor*. Ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně [online]. Slaný 2001, 8 (108), s. 159 – 168. [cit. 2016-11-23]. Dostupné z: http://www.slanskyobzor.cz/n/obzor_08.pdf

Feuilleton. In: *Čech*. Politický týdeník katolický [online]. 1885, 17 (29), s. 1. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3f8a93f0-4db3-11e6-8746-005056825209?page=uuid:179aac80-4db9-11e6-8361-5ef3fc9ae867>

Jiráskovská akce. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 2009 [cit. 2017-04-13]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickyh-textu/jiraskovska-akce/>

Jiráskovská akce – Historický kontext. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 2009 [cit. 2017-04-13]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickyh-textu/jiraskovska-akce/jiraskovska-akce-historicky-kontext/>

Josef František Karas. Deset let od smrti novináře a spisovatele. In: *Lidové noviny* [online]. 1941, 49 (90), s. 7. [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d3564050-49e0-11dd-8f2c-000d606f5dc6?page=uuid:c89b8890-4851-11dd-b760-000d606f5dc6>

KOPECKÁ, Radka. *Křížová cesta* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2017-03-16]. Dostupné z: <http://theses.cz/id/u7lz4e/00174557-977823182.pdf>

Kronika dne. Literární záhada. In: *Čas* [online]. 1904, 18 (325), s. 5. [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Cas/18.1904/325/5.png>

Literatura. In: *Národní listy* [online]. 1885, 25 (11), s. 2. [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:fa555a4d-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:828d381e-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

LUKAVEC, Jan. Novotný, Robert; Šámal, Petr (eds.) Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy (in LtN). In: *iLiteratura.cz* [online]. [cit. 2017-04-11]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/28707/novotny-robert-samal-petr-eds-zrozeni-mytu-dva-zivoty-husitske-epochy-in-ltn>

MALÍNSKÝ, Kolda. Chyba. Historická povídka. In: *Světazor*. Obrázkový týdeník [online]. 1889, 23 (26), s. 301 – 302. [cit. 2016-11-23]. Dostupné z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:ee7d47c2-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:4665178f-435e-11dd-b505-00145e5790ea>

MALÍNSKÝ, Kolda. Gradual a masopust. Historická povídka. In: *Zlatá Praha*. Obrázkový časopis pro zábavu a poučení [online]. 1889, 6 (1), s. 2. [cit. 2016-11-23]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:bccace52-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:5bdd4f01-435e-11dd-b505-00145e5790ea>

MALÍNSKÝ, Kolda. Po vydání majestátu. Historická povídka. In: *Zlatá Praha*. Obrázkový časopis pro zábavu a poučení [online]. 1890, 7 (7), s. 73 – 75. [cit. 2016-11-23]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:bcc8d249-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:5bbd91db-435e-11dd-b505-00145e5790ea>

MÍČOVÁ, Michaela. *Jiráskova drobná próza* [online]. České Budějovice, 2014 [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: http://theses.cz/id/2sxbvm/Mov_-_bakalsk_prce.pdf

Nové rovy. In: *Osvěta*. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice [online]. 1905, 35 (1), s. 86. [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:80bb5e60-cb76-11e4-ae4e-5ef3fc9ae867?page=uuid:c1ebca40-cc21-11e4-ae4e-5ef3fc9ae867>

PEŠAT, Zdeněk. Znovu, ale nově o Jiráskovi. In: *Česká literatura*. Časopis pro literární vědu [online]. 1989, 37 (3), s. 277. [cit. 2017-04-14]. Dostupné z: https://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:f9f595d7-4116-11e1-99e8-005056a60003&q=#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:14f06f81-4117-11e1-1121-001143e3f55c

Pohřeb. In: *Národní listy* [online]. 1904, 44 (323), s. 2. [cit. 2017-03-10]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d1352fe0-758b-11dc-9a91-000d606f5dc6?page=uuid:c07dc140-71f7-11dc-acd2-000d606f5dc6>

Posudky. In: *Hlídky literární*. Zprávy apoštolátu tisku [online]. 1885, 2 (3), s. 40. [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:fa835010-d570-11e3-bb44-5ef3fc9bb22f?page=uuid:df2bdef0-d632-11e3-bb44-5ef3fc9bb22f>

SLAVÍK, Bedřich. Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu.). In: NEŠPOR, Jan (red.). *Josef František Karas*. K 10. výročí úmrtí Josefa Františka Karase [online]. Tišnov: Kontribučenská záložna, 1941, s. 14. [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f090bff2-70ca-4a29-a903-397c7eedd3da?page=uuid:6b21ced7-5773-11e3-ae9f-0050569d679d>

†Spisovatel Josef Lacina (Kolda Malínský). In: *Národní politika* [online]. 1908, 26 (172), s. 4. [cit. 2016-11-22]. Dostupné z: http://kramerius.nkp.cz/kramerius/ontheflypdf_PGetPdf?app=11&id=729430&start=4&end=16

STANĚK, Josef. Josef František Karas. In: *Památník k jubilejním oslavám Tišnovska* [online]. Tišnov: Rada města, 1934, s. 25. [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:03a1c331-9991-4caa-b7f7-333485b73347?page=uuid:13bef019-5774-11e3-ae9f-0050569d679d>

ŠTĚPÁNEK, Vladimír. O historický výklad historické prózy. In: *Česká literatura*. Časopis pro literární vědu [online]. 1990, 38 (2), s. 167. [cit. 2017-04-14]. Dostupné z: https://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:f9f595d7-4116-11e1-99e8-005056a60003#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:15b19c3d-4117-11e1-8339-001143e3f55c

Týden. In: *Zvon*. Týdeník beletristický a literární: majetek družstva spisovatelského [online]. 1908, 8 (39), s. 623. [cit. 2016-11-22]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:7c707d40-99a4-11e3-a880-5ef3fc9ae867?page=uuid:3d8202c0-9e36-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

Týden. Josef František Karas. In: *Zvon*. Týdeník beletristický a literární: majetek družstva spisovatelského [online]. 1926 - 1927, 27 (15 - 16), s. 222. [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:e72d56b0-e2d0-11e3-bc6c-5ef3fc9ae867?page=uuid:a8828cb0-e3c4-11e3-bec7-005056825209>

ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Příspěvek ke kulturním dějinám

českým [online]. Praha: Josef R. Vilímek, 1889, s. 28. [cit. 2017-01-19]. Dostupné z: https://www.academia.edu/16667374/%C4%8Cen%C4%9Bk_Z%C3%8DBRT_Staro%C4%8Desk%C3%A9_v%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD_oby%C4%8Deje_pov%C4%9Bry_slavnosti_a_z%C3%A1bavy_proston%C3%A1rodn%C3%AD_Old_Bohemian_annual_customs_superstitions_celebrations_and_entertainment_simple_traditional

Z literatury: České spisy. In: *Národní listy* [online]. 1900, 40 (130), s. 9. [cit. 2017-01-30]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2cea5260-6926-11dc-bff8-000d606f5dc6?page=uuid:4c27f190-66a7-11dc-a7d7-000d606f5dc6>

Zprávy. In: *Český časopis historický* [online]. Praha: Historický klub 1908, 14 (3), s. 367 – 368. [cit. 2016-11-22]. Dostupné z: https://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:9da3b368-45b9-11e1-a671-005056a60003#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:a8f1f27c-45b9-11e1-1586-001143e3f55c